

dergi

DIE ZEITSCHRIFT

2 AYLIK EDEBİYAT / KÜLTÜR DERGİSİ. EYLÜL / EKİM 1989. SAYI: 17. FİYATI 4,-DM

Liebe DERGI - Leser,

in diesem Jahr jährt sich zum 50. Mal der Beginn des II. Weltkrieges. Seit diesen 50 Jahren kämpfen die Menschen dafür, daß kein neuer Krieg entsteht. Krieg und Faschismus begnügen sich nicht nur damit Menschen zu vernichten und zu unterdrücken, sondern sie greifen auch sämtliche kulturellen Werte der Menschen an. In den Ländern, in denen der Faschismus geherrscht hat, an erster Stellen in Deutschland, ist die Erinnerung an die Unterdrückung aller menschlichen und kulturellen Werte noch immer lebendig.

Der Schwerpunkt der 17. Ausgabe der DERGI - **Die Zeitschrift** ist die Zerstörung der Kunst und Kultur durch den Faschismus.

Wir möchten uns bei Taner Timur, Fakir Baykurt, Monika Pfeifer-Ceylan, Johannes Thorbecke und Ugur Kökden für ihre Beiträge bedanken.

Wir haben für diese Ausgabe ein Gemälde von George Grosz als Rekto gewählt. Grosz stellte in diesem Gemälde dar, das er 1926 gemalt hat, Deutschnationale, Burschenschaftler, Kapitalisten, Militaristen, Priester und schreckliche Juristen- der Zeitpunkt war nicht so fern, da die Welt so aussah, wie man sie sich am Stammtisch vorstellte.

P.S.: In der 50. Ausgabe der Brücke wird DERGI - **Die Zeitschrift** milde kritisiert. Wir danken den Kollegen für diesen Hinweis. Sie stellen in ihrer Kritik fest, daß DERGI- keine eindeutige redaktionelle Konzeption hat. Sie meinen, wir sollten uns entscheiden: „entweder für die alte Garde auf der Linie der Allgemeinheit“ oder für die neuen Literaten „die in der BRD hervorkamen.“ Wir sehen darin keine Alternative. Gerne sind wir bereit darüber mit den Kollegen von der Brücke in eine ausführlichere Diskussion zu treten.

Mit den besten Grüßen!

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından bu yana 50 yıl geçti. Elli yıldan bu yana insanlık bir daha savaş olmasın diye mücadele ediyor.

Savaş ve faşizm yalnız insanları öldürmek, baskı altında tutmakla kalmıyor; insanlığın tüm kültürel değerlerine saldırıyor. Başta Almanya olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde kültüre ve insan kişiliğine yapılan saldırılar insanlık tarihinin utanç belgeleri olarak canlılığını koruyor.

“Dergi” 17. sayısında faşizmin özellikle kültür ve sanat üzerindeki tahribatını gündemine aldı. Bu konuda yazıları ile bizi destekleyen Taner Timur, Fakir Baykurt, Monika Pfeifer-Ceylan, Johannes Thorbecke ve Ugur Kökden'e teşekkür ederiz. Ana konumuza uygun olarak da kapağa Grosz'un bir tablosunu koyduk. Grosz'un 1926 yılında yaptığı bu tabloda faşizmin ayak sesleri sezilmektedir. Kapitalistlerden militaristlere; dincilerden dehşetengiz adalet mekanizmasına kadar toplumun çeşitli katmanlarını yansıtmış bakımından Grosz'un bu tablosu Nazi tehlikesinin ön habercisidir.

Gelecek sayımızda buluşmak üzere kalın sağlıcakla.

Not: “Die Brücke”nin 50. sayısında “DERGI”ye ilişkin tatlı-sert bir eleştiri yayınlandı. Arkadaşlarımızın uyarılarına teşekkür ederiz. Eleştiri yazısında “DERGI”nin hâlâ belirli bir yayın politikasının bulunmadığını yazıyorlar. Biz 10 kişilik redaksiyon kurulumuzla her 15 günde bir toplanıp yayın politikamızı tartışıyoruz. Şimdiye kadar yayın politikamızı netleştiremediğimiz, yapılan eleştirenden anlaşıldığına göre, acaba kardeş “Die Brücke” bize yardımcı olamaz mı?

IMPRESSUM

“Dergi” 2 Aylık Edebiyat Kültür Dergisi

Sahibi: Dergi Girişimi, Duisburg

Yazışleri Sorumlusu: Aydın Yeşilyurt (V.i.S.d.P.)

Yayın Yönetmeni: Necile Deliceoğlu

Yazı Kurulu (Redaktion): Hüseyin Akdemir, Mevlüt Asar, Selçuk Ceylan, Sait Günel, Aydın Karahasan, Serol Teber, Agnes Thorbecke, Selçuk Uzun.

Adres: Marienstr. 16/a, 4100 Duisburg 11, Tel. (0203) 405185 / 343197

Hesap No: 214 93 00, Deutsche Bank Duisburg, BLZ: 350 700 30

Dizgi-Grafik: Verlag Dayanışma, Duisburg, Tel. (0203) 29239

Baskı: Offsetdruckerei E. Bockamp. Tel. (0203) 664949

Kapak resmi: George Grosz, Toplumun Destekleri, 1926, 200 x 108 cm. (Stützen der Gesellschaft) Berlin Devlet Müzesi

Yıllık abone tutarı: F. Almanya için 24,- DM, diğer ülkeler için 30,- DM

(Türkiye aboneleri abone tutarı karşılığında kitap gönderebilirler.)

Fiyatı: 4,- DM

In Zusammenarbeit mit Kiebitz - Internationales Jugend und Kulturzentrum.

İçindekiler / Inhalt

<i>Taner Timur</i>	
Faşizm: Kültür mü Dediniz? ... 3	
<i>Uğur Kökden</i>	
Die grossen Fenster 4	
<i>Fakir Baykurt</i>	
Faşizmin İlk Hedefi	
Kitaplar 6	
<i>Şiir / Önal Akçöltekin</i> 7	
<i>Monika Pfeifer-Ceylan</i>	
Armin T. Wegner-ein Dichter im Kampf für die Humanität ... 8	
<i>Şiir / Halit Ünal</i> 9	
<i>Johannes Thorbecke</i>	
Legende vom Toten Soldaten oder wie weit kann/muss Kunst in der BRD gehen? 10	
<i>Selçuk Ceylan</i>	
Emigration Ernst Reuters in der Türkei 13	
<i>Kerim Korcan</i>	
Yargı 14	
<i>Şiir / Karahan Yılmaz</i> 16	
<i>Leyla Erbil</i>	
Briefe der Liebe 17	
<i>Nahit Övünç</i>	
Öykü / Ölümlerden Biri 19	
<i>Hüsam Gönül</i>	
Can Yücel'le "Rengahenk" 20	
<i>Aydın Karahasan</i>	
Alman Faşizminde Sanata İndirilen Darbe 22	
<i>Peter Schütt</i>	
Saliha Scheinhardts Türkisches Requiem 24	
Gedicht / <i>Erich Fried</i> 24	
<i>Aydın Yeşilyurt</i>	
Siyah Mavi Aşk ya da Gri Öyküler 25	
<i>Hüseyin Akdemir</i>	
Mor Lekeli Bir Dahi: Herber von Karajan 26	
<i>Şiir / Orhon M. Arıburnu</i> 27	
<i>Celal Özcan</i>	
Başar Sabuncu ile Söyleşi 28	
<i>Oğuz Özgül</i>	
Geçmişin Gücü: Pasollini'nin "Medea"sı 30	
<i>Özgen Ergin</i>	
Öykü / Birinci Kanal 32	
Gedicht / <i>Siegfried Kruse</i> 32	
<i>Nevzat Yalçın</i>	
Shakespeare'in Soneleri ve Talat S. Halman 34	
<i>Mevlüt Asar</i>	
70 Sonrası B. Alman Şiiri 35	

Faşizm: Kültür mü Dediniz?

Taner TİMUR

Büyük Alman romancısı *Thomas Mann* 1932 yılında Baltık kıyılarında bir gezideyken postacı kendisine bir paket getirir. Yazar paketi açtığı anda içinden ünlü eseri *Buddenbrooks*'un yakılmış ve zorlukla tanınabilecek halde bir kopyası çıkar. Bu, Nazi aleyhtarı düşünürü ciddi bir ihtar, hatta tehdittir.

Nazilerin henüz muhalefetteyken başlattıkları bu kampanya, 1933 başında Hitler iktidara gelince hızlandı ve sistemleşti. Gerçekten Naziler 10 Mayıs 1933'de dünyanın demokrat fikirleriyle tanınmış tüm yazarların eserlerini bir meydanda topladılar ve merasimle yakdılar. *Thomas Mann*, "Nazilerin birbirini uzun ve kanlı bir seri halinde izleyen tüm alçaklıklarından, insanlığın belleğinde en uzun zaman kalacak olan herhalde bu budala merasimdir" diyor. Olaya ilk tepki hemen Londra'da *H.G. Wells* başkanlığında kurulan "Yakılan Kitapların Dostları Derneği" ile başlamıştır.

Nazilerin kültür siyaseti, düşün hayatının dışında, sanatın tüm dallarında da aynı ilkel ve barbarlıkla kendini göstermiştir. Resim alanına bir göz atalım:

Hitler gençliğinde ressam olmak istemişti. Biyografyaları orta tahsil yıllarında iken "Nasıl olduğunu ben de artık anımsamıyorum, fakat bir gün bir ressam, bir zanaatkâr olmak istediğimi iyice anladım." dediğini kaydedeler. Fakat kendisi Viyana Akademisi'nin resim bölümüne "yeteneksizlik" nedeniyle kabul edilmemiştir. Daha sonra mimarlığı "gerçek aşkı" olarak benimsemiş, fakat lise diploması olmadığı için oraya da girememiştir. Hitler bu başarısızlıkların bedelini iktidardayken tüm sanata ödetmiştir.

Naziler Hitler'in resim zevkini resmi doktrin haline getirerek modern resmi "dejenere sanat" ilan ettiler. Bu görüşü pratik olarak uygulamaya da koyarak 1937'de tüm Alman müzelerindeki modern tablolardan oluşan bir "Yozlaşmış Resim Sergisi" düzenlediler. Bu sergide 1400 ressamın, 16000 kadar tablosu yer alıyordu.

Naziler "yozlaşmış sanat"ı özgül bir biçimde tanımlamamışlardır. Bunun kapsamına bazan ırk kriterleri (Yahudi ressamların tabloları), bazan ressamların anti-Nazi tutumları, bazan tabloların konuları (örneğin barışçı temalı eserler), çoğu kez de 1910'dan sonra filizlenen ekoller giriyordu. 1937 sergisinde, sırf kötü bir görüntü yaratmak amacıyla, eserler çerçevesiz, sistemsiz ve birbirle-

rine yapışık bir biçimde yanyana dizilmişlerdi. Birçok eserin kenarına, haklarında alaylı gözlemler yapan eleştirmenlerin düşünceleri de konmuştu. Bu aşığılayıcı kampanya, çağdaş resmin zaten tartışmalara yol açtığı bir dönemde epeyce etkili olmuştur.

Naziler bu tabloları daha önce yaptıkları kitaplar gibi yakmadılar. Çünkü bunların çok para ettiklerinin bilincindediler. Aralarında *Van Gogh*'ların, *Gauguin*'lerin, *Picasso*'ların, *Matisse*'lerin vb. eserleri bulunan paha biçilmez koleksiyonu İsviçre'de düzenledikleri açık artırmada sattılar. Elde edilen gelir de Alman Propaganda Bakanlığı'na gitti. Böylece XX. yüzyılın bir sürü resim şaheseri bir düşünürün "hayvani duyguların hukuki bir kalıba girmesi" dediği bir ideolojinin propagandasında harcandı.

Faşizm kelimesi büyük sermayenin en gerici ve saldırgan kesiminin diktatörlüğünü ifade edecek anlamda evrensellik kazanmıştır. Bununla beraber her ülkenin özgül koşulları, o ülke faşizmine kendine has bir ton verir. Bu bağlamda, faşizm sözcüğünü siyasal terminolojiye kazandıran Mussolini rejimi, Alman Nazizminden farklı uygulanmıştır.

Peki Nazilerin beğendikleri, teşvik ettikleri resim tarzı neydi? Bunu ünlü kuramcılar *Alfred Rosenberg*'in 1934'de açtığı sergide görüyoruz. Bu sergide XIX. yüzyıl akademisinin sınırlarını aşmayan peyzajlar ve deniz manzaraları, I. Dünya Savaşı'na ait görüntüler, Alman generaleri ve Nazi önderleri gibi temalar işleniyordu. Savaş başladıktan sonra ise Nazi ressamı, Dantzig'den itibaren tüm Alman işgallerini tablolastırmaya koyuldu.

Naziler heykeltraşıklıkta eski Yunan güzellik anlayışının dışındaki her türlü arayışı reddettiler ve kendilerini "greco-nordique" dedikleri geleneğin temsilcisi ve tamamlayıcısı ilan ettiler. Mimarlığa gelince, bu alanda çok daha radikal davrandılar. Nazilerin "topyekün savaş" fikrine paralel "topyekün mimari" anlayışına göre yeniden yapılacak, her şehir de yeni bir Almanya planına göre yeni-

den kurulacaktı. Bu megaloman planın ilk ürünlerinden olan Alman autobahn'ları, çılğın Nazi politikasının sonucunda, henüz Alman halkının yararına sunulmadan, müttefiklerin Almanya'yı daha çabuk işgalinde işe yaradılar.

Faşizm kelimesi büyük sermayenin en gerici ve saldırgan kesiminin diktatörlüğünü ifade edecek anlamda evrensellik kazanmıştır. Bununla beraber, her ülkenin özgül koşulları, o ülke faşizmine kendine has bir ton verir. Bu bağlamda, faşizm sözcüğünü siyasal terminolojiye kazandıran Mussolini rejimi, Alman Nazizminden farklı uygulanmıştır.

Mussolini 1923'de "bir devlet sanatı yaratmayacağım" demiş ve 1930'a kadar bu görüşe sadık kalmıştı. Bununla beraber 1926'da tüm sanatçıları korporatist bir biçimde örgütlemiş ve bunların rejime muhalefetini de kontrol altına almıştı. 1923-1930 arasında İtalyan faşizmi soyut resim, fütürizm gibi öncü akımlar da dahil resmin içeriğine hiç karışmadı, hatta çeşitli ekollerden destek gördü. Bununla beraber, *de Chirice* gibi partiye üye olan ünlü ressamlar dahi tablolarına faşist temaları sokmadılar. Değişiklik 1928'de Venedik Biennial'inin yapısının değiştirilmesiyle başladı ve 1930'daki yarışmaya faşizmin popülist, katolik ve korporatist temaları egemen oldu. Ve bu tarihten sonra faşizme aktif bir biçimde katılmayan sanatçılar tamamen marjinalliğe itildiler.

Alman ve İtalyan faşizmleri dünya egemenliğini amaçlayan saldırgan rejimlerdi. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok az gelişmiş ülkede sadece kendi bünyelerindeki ileri akımları ezme için sık sık askeri rejimler kuruldu. Fransız siyaset bilimcileri *Prof. Duverger* bunları --emperyalizmin kuruluşlarındaki rolünü vurgulamak için -- "dışardan ithal edilen faşist rejimler" sözcüğüyle tanımlıyor. Zaten köklü bir kültür geleneğinden yoksun bu ülkelerde, bu rejimlerin yaptığı tahribat sık sık gözlerimiz önünde sergileniyor. Ve anlatılabilecek şeyler bu sahifelere sığmaz. Biz yine bu kısa yazımızı *Thomas Mann*'ın, 2. Dünya Savaşı sırasında yaptığı "Alman Ulusuna Çağrı"larından aldığımız bir cümleyle bitirelim: "Bir Yunan efsanesi bize her dokunduğu şeyi altına çeviren Kral Midas'ı anlatır... Nazizm ise her dokunduğunu çamur ve pislik haline getiriyor." Tabii bu arada sanatı da...

Die grossen Fenster

Uğur KÖKDEN

Dağ gezilerini sever misiniz? Baye-ra da bir cevelan yapmayı, sözcülemi?

Alpler'in çekiciliğine kolayca "Hayır!" denemez. Hem, tarih gibi seriven de kapıyı bir kez çalar. Yinelemez önerisini kolayca.

Evet, ben de öyle düşündüm.

Erken kalkıp yola koyulmalı. Dünkü yağmura karşılık, bu sabah hava çok güzel. Tıpkı, Fransız atasözünde anlatıldığı gibi. Sözcüğü sözcüğüne.

O halde, bir an önce Lenbachplatz'a koşmalı. On dakikalık bir yol zaten, şunun şurasında. Adalet Sarayı'nın yanısında. Eski Botanik Bahçesi de hemen solda kalıyor.

Burada Berchtesgaden'a gideceğim. Otobüsün hareket saati, sekiz.

Hiç çevresinden soyutlanmış bir Münih kenti düşünülebilir mi? Yedi tepeli şehir gibi inişli çıkışlı bir Baviera başkenti hayal etmek olası mı? Sevimli Isar vadisine, güneş altında tarazlanan Cermen göllerine ve kurumlu yeşil Alp zincirine yer vermeyen bir Baviera?

Gerçi, ne güneş ne günebatıya gidiyorum ben. Almanya'nın en yüksek noktası sayılan, üç bin metreye dayanmış Zugspitze de varsın yerinde dursun! Alman gizemli Ortaçağ'ının ünlü kenti Rothenburg'a gitmeyi de içim çekmiyor. Ne Garmisch, ne de Oberammergau! Kral, bilmem kaçınıc Louis'nin yaptırdığı Linderhof Şatosu bile, şu anda gözümde çekici değil. Olsa olsa, gerçek dışı bir değere sahip! Rokoko çizgiler içinde, Fransız etkisinden esintiler taşıyan sisli bir masal!

Şimdiden, Münih sokakları dolu dolu. İşte, büyük çalışanlar ordusunun başlayan yeni iş günü! Yirmi dört saatlik devrimin ilk kımiltılarıyla birlikte, belirli bir düzen ve disiplin de hemen başlıyor kendini göstermeye. Uzun bekleyişlerden, kent içinde gerçekleştirilen gidiş-gelişlerden sonra, Salzburg yolunu tutabildik. Yönümüz güneydoğu! Önümde, göz alabildiğince düz, yeşil, engebesiz, ama verimli ve tam anlamıyla değerlendirilmiş bir arazi.

Yolun iki yanı, dibine ışık düşmeyen sık ve koyu ormanlarla kaplı. İnce uzun çam öbekleriyle. Ormanlık bölge, Holz-kirchen dolaylarında, tıpkı bir Viyana çöregi biçiminde kollarını yana doğru açarak uzaklaşıyor. Yeşil alan, çayır ve tarlalar, artık tüm ufku kaplamakta. Yalnız uzaklarda, çok uzaklarda, yumuşak eğilimli tepecikler, sis içinde görünüp

yokolan ormanla kaplı yükseltiler seçiliyor.

İnce hamurdan açılmış ve üst kabuğu olabildiğince kızarmış bir ayça ile, dumani üstünde koyu bir Etiyopya kahvesi. Kuşkusuz, çağımızda, barışçıl güzel bir kahvaltı örneği bu yiyecekler. Ama, aynı zamanda, üç yüzyıl önce, yenik Osmanlı ordularının bu topraklarda bıraktığı iki küçük armağan. Biri, bayrağının Viyana pastanelerine izdüşen biçimi; öbürü de Cafe Mozart'ın üç yüzyıllık geleneksel övüncü.

Kaldı ki, kollarında Büyük Serdar Merzifonlu'nun ölü bedenini taşıyan, başı önüne eğik bir ordu başka ne yapsın? Elbette, çığ kahve çuvallarını yanısıra taşıyamazdı ya... Kahve yerine utancı taşıdı, atının terkisinde. Habeşistan'ın yağlı kahvesi, Tuna sınırını koruma kaygısı, boynu vurdurulan Sadrazam'ın kırık hayalleri ve sahibi çıkmayan bir yenilgi, tüm bunlar o topraklarda bırakıldı.

Az sonra, ilk kez derince bir vadi geçtik. Onun ardından, genç Alp Dağları zinciri gözüktü: tepelerini yalnız güneş altında parıldayan karlar süslüyor. Karla birlikte, nedense, Edelweiss çiçeğinin sevgi dolu içli türküsü dudaklarına dek yükseldi. Alpler'den derlenmiş mutluluk çiçeği, Edelweiss! Propaganda Bakanlığınca çiçekleri pek sevmeyen Führer için Hitler'in Çiçeği olarak uygun görülen, bahtsız Edelweiss!

Şimdi ister istemez, iki büyük susuşu düşünüyorum aynı anda: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın "ölüm emri"ne bile bile teslim oluşu ve Fransız Devrimi'nin ikinci ismi Saint-Just'ün tutuklanmadan az önceki suskunluğu: yani, Meclis kürsüsüne çıktığı halde konuşmaması. Acaba, ikisi de, artık ölüme, "evet!" demek gerektiğini mi düşünmüşlerdi? Kim bilebilir? Bu iki yitlik mezara, birbirinden ne kadar uzak olsalar da, birer kucak Edelweiss bırakmak istedim. Olabilseydi...

Yol boyu köyler, az ya da çok uzakta küçük yerleşme merkezleri, merakı kamçılaman görüntülere yer veriyorlar. Özellikle Baviera'ya özgü kubbeler, kilise çatıları ve kuleler, gotik mimariden adım adım uzaklaştıkça belirli ölçüde bir İslav niteliği kazanmakta.

İsimsiz sarı çiçeklerle bezenmiş çayırıklardan geçerek Bad Reichenhall'e yaklaştık. Daha önce bir sanayi merkezi gerimizde kalmıştı. Bir çimento fabrikası! Tıpkı Türkiye'nin en az yirmi-otuz tesisinde görüldüğü gibi, o da kentin

içinde. Ama Alpler'in eteğinde. Acaba, orada da, bitki örtüsü külbeyazı yavaş bir ölüme doğru sürükleniyor mu?

Chiem See, solumuzda. Büyük bir göl. Kırışksız yüzeyi, geçmiş anıların toplandığı mavi fayanslı bir havuzu andırıyor. Fırdolayı ağaçlarla çevrelenmiş. Besbelli, aynı zamanda bir kamp bölgesi gölün çevresi. Her yan karavanlarla dolu. Tarih öncesi hayvanlar gibi toprağa çökmüşler. Tam bu sırada, romantik bir müzik fışkırdı radyodan. Aslında, bu yöre romantik Almanya'yı yansıtmıyor mu? Gölün ortasındaki adadan yükselen, Versailles Sarayı'nın küçük bir benzeri sayılacak Herrenchiemsee Şatosu da böyle bir romantizmin ürünü değil de nedir ki?...

Şimdi, Bad Reichenhall'de, Hitler'in dağ köşkünün alttan, kuzey cephesinden seyrediyoruz. Gelenleri etkilemek, kişiliğine ucuz söylence boyutları katmak, ve sonunda tanrılaşmak emelini açığa vuran bir yer seçimi. Almanlara ve o dönem Almanyası'na tepeden bakarak onları koruyup gözetken çilgin "büyük ağabey"!

Bununla birlikte, gerçekten tartışmasız bir dinlenme yeri. Bir dinginlik ortamı.

Bad Reichenhall'den Berchtesgaden'e doğru ilerliyor otobüs. Çam ormanı içinde, asfalt bir yol boyunca sürekli yükseliş. Ağaçların dibinde yer yer kar göze çarpıyor. Derken, birden bire ne görelim? Bir kardan adam! Kim ona biçim vermiş olabilir? Eski konukların karanlıkta kalan günahlarından mı yapılmış, yoksa suskunluğun alçakgönüllü bir ödülü mü?

İstemeksizin de olsa, geçmişin ürpermesi varlığını sarstı bir an. "Ne mutluluk, dedim. Bormann'ın boru sesini duymaksızın Baviera Alplerini gezebilme!" Parti'nin ve Führer'in gelir kaynaklarını sorumsuzca harcama yetkisi taşıyan bu "köylü", doğayı da kadınlar ölçüsünde soğuk bir çıkarıcılıkla kullanmaktan çekinmedi. Rahatça kirletmekten, yüzyılların oluşturduğu dengeyi bozmaktan geri kalmadı.

Geçmişin ayak izlerini gözden yitirmeksizin Berchtesgaden'a varış, yine de öğle saatlerini buldu. Sanırım, burada konaklanacağız. Yemek yenecek. Gerçi, daha önce küçük bir mola verilmişti. Weissbach'da. Ama, bir bardak serinletici bir şeyler içecek kadar kısa.

Çevrede ıslak toprak, çim ve çam kokusu. Biraz yürüyüp, uyuşan bacakları açmalı. Yazık ki, modern gezginler dağ korularında uzun yürüyüşler yapmıyor: küçük kümesler oluşturarak, şöyle ko-

nuşa konuşa gerçekleştirilecek gezintilerden. Her konuya dokunup geçerek. Ya da hızlı adımlarla.

Doğal ki yolüstü konaklama yerlerinde, dağ hanlarında, sözgelimi Scharitskehl gibi açık havaya konmuş kalın ahşap masalara oturarak, bir bardak yoğun süt ya da bira içme bahtına sahip olamıyoruz. Ilgaz'daki Soğuk Su benzeri bir yer yok, nedense?..

Sabah, yalnızca iki elma yediğim için midemin neden bu denli kazındığını şimdi daha iyi anlıyorum. Dağ havası da beni acıktırılmış olabilir. Günlük tekdüze yaşamın da bu kerte oksijene, arı havaya alışık olmayan kent insanları için doğal bir sonuç.

O halde, ne yemeli? Kendime rosto benzeri bir dana eti (ochsenfleisch) ve mantarlı pilavla bir de salata ismarladım. Etin yanısıra kızarmış patatesi ve birayı unutmamak gerek. Çünkü, Münih birası olmadan, en güzel yemekler bile değersiz kalır. "Pils"i yeğ tutarım; ama, gene de "Marzen!" diyorum. Sonunda, kahveyle birlikte iki tane de Havana sigaralarından tütürdüm. Günün, hiç olmazsa öteki bölümlerini tam bir yaşama sevincine dönüştürmeli. . Münih'e özgül ve barış dönemine uygun bir Gemütlichkeit'i özümsemeli en azından.

Ancak bir saatin sonunda yola çıkabildik. İlk vadiye inip, sonra yeniden yükseliyoruz. F.Almanya'ya yalnızca "refah toplumu" gözlüğünden bakanlar için, yol boyu gördüğümüz ne denli şaşırtıcı: tarlada, çayırda çerçöp ayıklayanlar var. Açıkça kılı kırk yaran bir düzen, temizlik ve özen anlayışı. Çalışan Almanya'nın yüzü bu gördüğümüz. Cermen ruh yapısından kaynaklanıyor, böyleleri bir sonuç. Sonra da, kendi üstüne dönüp bu tutumun yarattığı etkinliğin karşılığını istiyor toplum.

Buluyor mu? Aynı bir soru bu, doğal olarak. Ancak isteğin yozlaşması ya da zaman içinde gösterdiği sapmalar, "üçünlük, egemen olma ve tersi -katıksız boyuneğme-" eğilimleri doğuruyor. Besliyor bunları en azından.

Karlı Alpler'in çevresinde bir ulaşım mucizesi ararcasına dolanıp duruyoruz. Güneş dostluğunu sürdürüyor. Gerçek bir mutluluk, böyle bir gezinti. Dağ yelinin sesini dinliyorum. Karn kokusunu duymaya çalışıyorum. Bir kuş uçuyor ufkumda. Ardından, sonsuza eşdeğer bir zaman dilimi geçmiş gibi geliyor bana. Bu da, kimbilir nasıl bir yanılsama, kuşkusuz?

Berchtesgaden kasabasından çıkar çıkmaz bir akarsu yapısı, küçük bir bağlama gördük. İrmak üstünde. Nasıl gelmişse, bir de ABD üssüyle karşılaştık buralarda. Kısık bir hiçkırk gibi, doğanın yaşama sevincini boğmuş. Yakın tarihin hınzırca öç alışı, herhalde. Neden, bilmiyorum, kafamın içi çok sisli. Sanki uzak ve belirsiz bir çağrışımlar salkımı asılı, kafamda.

Obersalzberger, Berchtesgaden'a yalnızca 11 km. uzakta. Bir zamanlar dört büyüğün evi yer alıyormuş, bu gizemli

ve saklı vadide. Hitler, Coering, Bormann ve Speer! Çam iğnesi üstünde oturan bir yaşam. Seçilmeksizin bir araya gelmiş böyle bir topluluğun, dörtlünün, kara sığınışının biricik nedeni ne olabilir? Görkemli bir boşluk duygusu ya da güvensiz, tedirgin bir yalnızlık?..

Bormann'ın konutu, o günlerde bir yolcu gemisi biçiminde döşeliymiş. Kendine özgü bir ev. Ama tüm bu yapılar, 1952'de, içinde barındırdıkları toplu hırslarla birlikte havaya uçurulmuş. Şimdi cezalandırılmış bir ölçüsüzlüğün anıtı denebilecek yıkıntılar var ortada. Yaşlı, yorgun, yitik yapılar. Çılgın hayallerin bağbozumu. Üstü sürekliliklerle örtülü bir düş!

Milyonlar yutan Kartal Yuvası, Kehlsteinhaus, seküzyüz metreyi aşan bir yükseklikde. Hitler'in Çayevi (Teehaus) da burada. Elbette, hiçbir yalnız değil: binlerce işçinin ortak terine mal olmuş asfalt dağ yolları, şantiye barakaları, garajlar, nöbetçi ve denetim kulüpleri, asker kışlaları, bir de Hitler'in kimi konukları için inşa edilmiş özel otel. Kısaca, doğanın ve sessizliğin bozulan eldeğmemiş düzeni.

Öte yandan özel Kar Köşkü, yani Berghof, çekici bir yabansılık yayıyor dört yanına. Çayevi'ne göre, tam köşegen karşısı. Gerçek anlamda zafer soluyan bir yapı.

Hitler'in kendi kaleminden çıkma, Berghof; öz çizgileriyle oluşmuş. Plan, kesit ve görünüşler, doğrudan doğruya onun. Sanırım, iktidarının ilk yıllarından sonra kendini haktan göttükçe soyutuyor Führer. İnsanlarla görünürde de olsa ilişki kuramayı, bu dağ dinlencesinin yaratılmasında önemli rol oynamış olmalı. Gerçi herhangi bir Bavyalı o; ama, iktidarla birleşince, soğuk ve araya uzaklık koymayı bilen bir Zorba'ya dönüşüyor. Gerçekte, içten denebilecek bir doğa sevgisi bile barındırmıyor, varlığının alt katmanları. Belki, yüzeydeki tutkusu, karlı dağların gücünden ve çekiciliğinden kaynaklanıyor olabilir. Çünkü ne kışı, ne kayağı ve ne de dağcılığı seviyor. Olsa olsa, orman patikalarındaki uzun gezintilerden hoşlanıyor belki. Konuşmadan, kimseyle düşüncelerini paylaşmadan, hızlı adımlarla yapılan iş gezintilerinden.

Dıştan bakınca, bir Şahmaran Berghof.

Buna karşılık birinci kat, içten ahşap lambirilerle donatılmış. Başka türlü bir deyişle, kişisel ve özel konuşmaların yapıldığı bir salon. Çevrede kırmızı, rahat deri koltuklar. Ayakta, zirhli bir şövalye gibi dev bir saat. Tepesine tuncan bir kartal konmuş. Bir köşede, yalnız Führer'e ayırdığı belli yuvarlak küçük ahşap bir masa.

Öpür yanda, salonun odak merkezi sayılabilecek, üstünde nice siyasal belgenin imzalandığı harita masası. Altı metre uzunluğunda, ama Avrupa kadar geniş dikdörtgen bir yüzey. Özellikle Hitler'in övünç kaynağı ünlü pencereye tam anlamıyla paralel bir biçimde yerleştirilmiş.

Gözünü kar zenginliğine açan bu pencere, yani Grosse Fenster, diktatörün önünde uzun saatler geçirdiği ayrıcalıklı bir dinlenme köşesi. Pencere duvarıyla birleşen kısa kenarda şömine var. Duvarda, Titien'den bir Çıplak. Resmin altında uzanan geniş büfedeyse, Uçan Hollandalı gibi yalnız başına ölüm arkadaşını bekleyen ağırbaşlı bir Wagner heykelciği.

Geniş Pencere de, çehreleri ve çizgileri bulandırıp silikleştiren kar fırtınası gibi, bir bakıma görüşleri çarpıtıyor. Ölçüyü ve biçimleri bozuyor. Dünyanın anlamını değiştiriyor. Derinliğine kucakladığı geniş profilin içine inanılmaz uzaklıklar, tarih ve bugün ya da masalla kuşatılmış gerçek, en sonra da Untersberg, Berchtesgaden ve Salzburg girmekte. Büyüleyici bir kapsam! Ne nerede bitiyor ya da başlıyor, belli değil. Gene de, karanlık ve karn biçim verdiği çılgın dağ gecesini gözümün önüne getirmeye çalışıyorum. Karnın pusu kurduğu geceyi. Uzaklarda bilinmeyen ormanın sessizliğini.

Uçurumların diplerinde yatan soluk parlaklık. Gökkül kar bulutları. Kapanmış patikaları bekleyen yoğun, acı yalnızlık. Yitik gece ve dolunay. İnsanla doğanın birbirini çağırın, biri ötekine karışmış beyaz vahşeti. Her türlü umudun boşa çıktığı zor zamanlar: o korkutucu, o unutulmaz 1934!..

Büyük Pencere, insana ve onun yüzüllara sığımsı ürününe meydan okuyor. Ondan yansıyan ses, Mozart kemanlarının haykırışıyla eş düzeyde. Tiz perdelelerin egemenliğinde hırçın, ölçü dışı, isyanla yüklü bir meydan okuyuş. Gözünü kar ve kan bürümüş vahşi bir varlığı andırmakta, bu çılgın pencere. Gözbağcı bir yapıya, tepeden bakan bir büyücü edasına sahip.

Oysa, geniş kalın camın ardında gönümlü bir tutsak ayakta duruyor: Adolf Hitler! Açık mavi Baviera ceketi ve tütün sarısı boyunbağıyla, belki rahat bir görünüm altında. Ama, hiçbir zaman, en gevsemeye kendini bırakmıyor. Herhangi bir insancıl kalıba dökülemiyor.

Eski öykülere inanmak gerekirse, Untersberg'de yatan Büyük Şarlkent, bir gün uyanacak ve geçmişteki görkemli Cermen İmparatorluğu'nu yeniden kuracakmış. Gücünü sisli söylencelerle pekiştirmeye de özen gösteren Hitler, o yıllarda, bu eski öyküye göndermede bulunarak, "Dağ Köşkümün Untersberg'in karşısında yer alması, elbet bir raslantı değil!" demiş, yakınlarına.

Ne var ki, eski-yeni her şey on üç yıl içinde çirkinleşerek yaşanıp öldü. Ve, Üçüncü Reich da. Bin yıllık düş, on üç yılın gerçeğine sığıdı. Kanlı kararlar ve hayaller üreten küçük kar topluluğu da, yeniden parlayan genç Alp güneşine dayanamadı. Eriyip yokoldu.

Şimdi, yıkıntıların yerinde çiçek açmış bir mürdümerliği, umudu, sevgiyi ve barışı esirgeyip kollamaya çalışıyor. Dinde yaban otları ve çiçekler onca boyvermişken, üstelik.... Arsızca. ●

Faşizmin İlk Hedefi Kitaplar

Fakir BAYKURT

MİS SOKAĞI
KİTAP
SERGİSİ

Kitaplar, kitaplar; şairlerden, yazarlardan önce kitaplar gider. Kitaplar gidince sıra insanlara gelir. Sendikacılar, öğretmenler, barışseverler, gençler, gençler, gençler; asılacak boy boy delikanlılar; emperyalizme boyun eğmeyenler, uşak olmayanlar...

Sermayenin silahlı uzantısı. Eski ya da yeni sömürgeciliğin bekçisi. Jandarmanın, polisli zorbalık yönetimi... Her zaman silahlı... Evet, artık onu tanımayan yok. Karşı çıkanların, savaşanların azlığı, tanıyanların azlığı demek değil.

Azlık bir türlü yenilemeyen korkulardan olabilir. Bilinçlenmemişlikten, örgütsüzlükten, deneyimsizlikten...

Faşizm derken Mussolini İtalyası'ndan filan alıyoruz. Hitler'i, Pinochet'yi, bizimkileri düşünüyoruz. Gerçekte tarihten yaşlı. Tarih, yazının bulunmasıyla başladığına göre dünkü çocuk. Faşizm yazıdan filan çok önce. Toplumlar, az bir süre gün güneş özgürlük yaşayabildiler. Köleci üretim ilişkilerinden bu yana faşizmin olmadığı dönem yok. Ordu beslemek, cezaevleri kurmak, bir yanıyla yurt savunması, can güvenliği içindir, ama bir yanıyla egemenler zorbalığının gereği oluyorlar.

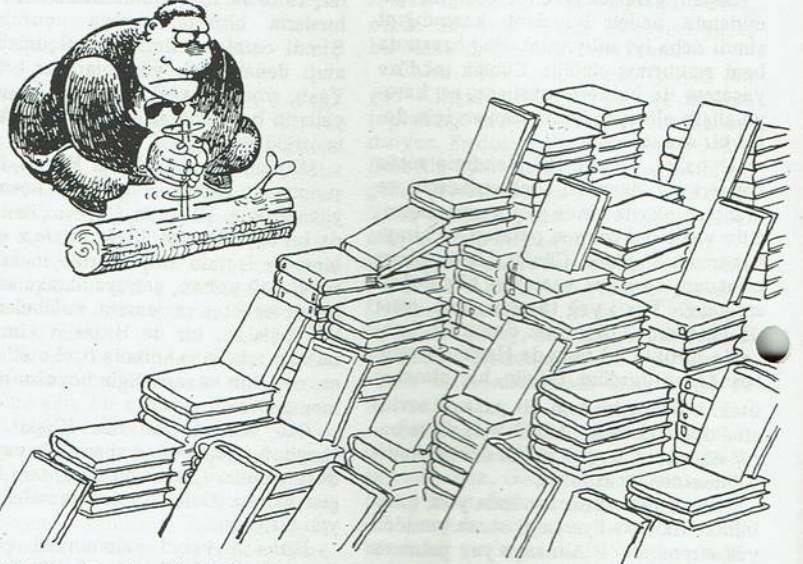
En çok da şiire düşman. Çünkü korkuyor. Bütün yazın türlerine hoşgörüsüz. Gözü romanları, masalları bile görmek istemiyor. Bizim Sabahattin Ali'nin "Sirça Köşk"ü bir masallar kitabıdır. 1947'de çıkar çıkmaz Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılmıştır. Tiyatroya, sinemaya, resme, karikatüre düşman. Düşman olmadığı sanat var mı, varsa hangi sanat? bilmiyorum.

Neden?

Şiir, resim, müzik, tiyatro kötü sanatlar mı?

Onca büyük düşünür, bilgin "şöyle, güzel, böyle yararlı!" diye güzellemeler yağdırırken sermaye yönetimleri, ya da genel olarak egemen düzenler neden düşman oluyorlar? Çünkü bunlar göz açıyor, uyuyanları uyandırıyor, kitleler arasında bilinç oluşturuyor. Toplumların elverişli, elverişsiz topraklarına, haksız yönetimlere karşı başkaldırı tohumları ekiyor, düşündürüyorlar.

Düşüncenin dünyayı değiştirmeyeceği bilinir. Toplum düzenlerini de değiştirmez. Egemenleri alaşağı etmez. Böyle söylenir. Böyle mi acaba? Tarihte gözlenen başka bir gerçek daha vardır: Düşünceler kitlelere yayılınca maddesel güç olur. Egemenler bunu iyi bildikleri için, bilinç oluşturan, başkaldırı ve özgürlük

duygusu yayan şiire özellikle düşman olurlar. Toplumun rahatça güdebilme için uyandırıcı etkileri, yazın sanatını, ilerici eğitimi, basın, günümüzde kitle iletişim araçlarını sımsıkı denetler. Eğer bunlar egemenlerin eğilimlerine karşı çıkmayı sürdürürse, ezmek ister. Şairin sorunu yeni geleceklere yol açmak. Onun sorunu var olmak.

Bu yüzden, şair var boğdurdu. Şair var astırdı. Şair var ağzını diktirdi. Şair var kesti kesti, her bir parçasını kulağı kadar yaptı, derelere tepelere attırdı. Şair var, dönemler biraz haktan yana değişince, kesip öldürmekten çekindi, cezaevlerine koydu, sürgünlere yolladı. Tonla şairi işsiz bıraktı. Polis taktı arklarına, izletti. Tonla şairi kamu görevlerinden, yurttaşlık haklarından yoksun etti. Çok ağır baskı türleri buldu dönemine göre. Günümüzdeki buluşları daha da Ali-Cengiz! Sürgüne yollamakla yetinmez, yurttaşlıktan çıkarır.

Bütün bunların bir ülkede, bir takım ülkelerde olduğu, olup durduğu, çürütülmez kanıtlarla söylendi mi, faşist egemenlerin sözümona yurtsever, ulussever uşakları, "Bunlar yurdu karalamadı!" deyip çıkıyorlar. Burada, Avrupa'nın ortasında, batısında 25 yıldır işçi olarak çalışan bizim "yabancı işçiler" de yurdumuzun saygınlığını koruma adına, böyle cin öfke ayağa kalkıyorlar. İçlerinde az çok mürekkep yalayıp şu yüksek okulda, bu üniversitede dirsek çürütenler var. Büyük şairleri, yazarları duymuşlar, hatta okumuşlar, onların yoksayılmaz güzel etkilerini biliyorlar. Çekip bir köşeye anlattığımız zaman, "Doğ-

ru söylüyorsunuz, bunlar tarihte olmuş, bugün de oluyor; ama birazcık da iyi yanlarımızı söyleyin!" diye yassılıyorlar.

Gerçekte toplumların, ulusların "iyi yanları" nelerdir? Özgürlük istekleri, iyilik, insanlık ateşlerini sürekli alevli tutan şairleri sevmek, saymak değil mi? Üç buçuk zorbanın bugün kısa bir dönem için Nazım Hikmet'e yaptıklarını anımsayın; bir an için de elli yıl, yüz yıl ilerisini düşünün. Türkiye'nin kötülüğü Nazım Hikmet mi, yoksa onu suçsuz yere 17 yıl zindanlarda yatırıp çürütmek mi? Yoksa biz de Nef'i'yi boğduranlar, Pir Sultan Abdal'ı astıranlar gibi mi düşüneceğiz bugün? Şairlerden söz edilirken, onlara gösterilen saygıdan, toplumları her zaman onların, hem de bilgilerin söylediği gibi yönetmekten söz edebilmek, ah olabilse, ulusların en büyük övgüsü bu olurdu!

Beterin beterleri olup duruyor günümüzde. Diktatörler, darbeciler, hepsi düşman şiire, şaire, kitaba: Şoklar yapıp hasta düşürmek, komaya sokup öldürmek de içinde, yapmadıkları yok! Halkın seçtiği devlet başkanı Allende'yi taradı kurşunlarla, yakın arkadaşı Neruda'yı yatağa düşürdü hemen. Henüz 69 yaşındaydı; en az beş yıl daha ömrü olduğunu söylüyordu doktorlar. Büyük şairi ateşli sancılar bastı, sekiz on gün içinde eridi gitti. Görünüşe göre hiç dokunmadı, cezaevine sokmadı, işkence etmedi, ama öldürdü.

Beterden daha sinsi, daha beter yöntemleri var şimdi: Hep biliriz şairler, yazarlar, okurlarıyla vardır. Okurları yoksa

yokturlar. Bunlar bir bütünün parçaları gibi organsal bitişiklerdir. Biri gidince öbürü de gider. Şairi yok ettin mi okurlar kurur. Okurları yok edersen, şairler de, yazarlar da yok gibi olurlar. Okurlar, şairleri, yazarları kitaplarını alıp okuyarak yaşatırlar. Yeni faşistler şaire, yazara saldırmayıp bugün kitaplara saldırıyorlar. Herkes biliyor tabancalar, mermiler, çeşitli patlayıcılar, yakıp yıktıkları, ölüme yol açtıkları için suç aracıdır. Toplum düzenini zorla değiştirmek isteyenler gizli gizli bunlarla hazırlanırlar. Güvenlik güçleri yakalar bunları. Gazetelere resmini bastırır. Televizyonda filmlerini gösterir. Haydi diyelim bunlar normal. Silahlarla birlikte kitapları da göstermek ne oluyor? İşte bu faşistliktir. Kitabı suç aracı olarak sergilemek, insanlar arasına yılgınlık tohumları ekmek, hem okurlara, hem yazarlara yönelmiş somut baskılardır. 12 Eylülcüler bununla yetinmediler, okurların alınguncünü kırdılar kötü derecede. Piyasayı o biçimde ayarladılar, sonuçta işsizlik arttı, pahalılık yükseldi, enflasyon görülmemiş boyutlara tırmandı. Toplu sözleşme, grev olanağından yoksun işçiler, ürettiklerinin fiyatını kendileri koyamayan köylüler, maddesel yönden sürekli cansızlaştılar. Bunlar içinde kitap alıp okuyanlar hiç alamaz oldular. 12 Eylül 1980'den önce 10 bin olan kitap basım sayıları düştü düştü, bine indi. Şairleri, yazarları ekonomik yönden öldürmeye başladılar. Yurtta bunların niceleri bugün reklâm ajanlarında metin yazarlığı yaparak geçinmeye çalışıyor.

Bunu karşı kimse şunu diyemez:

"Para değeri düşerse düşsün, yaşam pahalırsa pahalınsın, okuyacak olan ayda hiç olmazsa bir kitap alır!"

Kolay değil. Aile bütçesinde giderler sıralanırken kitap kaçınıcıya yazılır acaba? Ekmek, konut, taşıt, giysi, ısı, ışık... sonra kitap belki. Yaşamı yoksullaşan aile ilk önce kitabı çıkarır listeden. Kötüçül bir yönetim, şairlere, yazarlara baskı yaparken, okurlarını da böyle ayağının altına alıyor. Eskiden böl yönet derlerdi. Onunla birlikte şu da geçerli şimdi: Cansız düşür, korkut! Kur sıkıyönetimini, korku dağları beslesin. Bunu başardın mı ne yapacaksın silâhi, savaşı, dökülüp saçılmayı? Sus pus bir ortamda daha rahat yönetir, derisine kemiğine değin sömürürsün halkı. Kıpırdadı mı git üstüne. Tek tek avla. Örgütsüz bırak. Kültürsüz bırak. İyice uzağına, dışına çıkar yönetimin, politikanın. Kitapları toplayıp yargılatman yetmez. Yeniden yargılatma sürerken benzin döktür yaktır. Naziliğin kapılarını açarken Hitler'in yaptıkları hâlâ örnektir. Yeni sömürgeci Amerika'nın el attığı ülkelerde yüzlerce, binlerce çömezi türedir. İlk iş olarak kitap yaktırıyor çoğu. Ya da kâğıt fabrikasına yollayıp karton yaptırıyor. Yayımcı Süleyman Ege'nin 133 bin kitabının yaktırılması Hitler'ininki de aşan belirgin bir örnektir dünyada. Kapkara bir

örnek! Sonradan yasal yargı organı bu eylemi mahkum etti; kitap bedellerinin yayımcıya ödenmesine karar verdi. Ama o hükemette bakan olanlar, o devlet başkanı doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak hâlâ cezalandırılmadılar. Bu da kara bir örnek!

Kitap yakma, şair öldürme, sürme; ya

da yurttaşlıktan çıkarma, faşizmlerin belirteleridir. Böyle başlayıp insan öldürmeye kadar vardırırlar işi. Faşizm dönemlerinde kıyım derece derece yükselir; toplu mezarlar kazılır. Şairlere, kitaplara yapılanlar karşısında seslerini yükseltmeyenler gömülür bunlara çok geçmeden. ●

Poyraza Düşerdi Saçakların

Karagöz nakışların vardı
bölük pörçük
göçer çadırlarında
birolur karayel
birolur poyraza düşerdi
saçakların
menekşe morundan
ceviz yeşiline
seviydi
yüreğinde yaktığın türküler

zaman bir granitti
graniti yontmak
ve yoktan yaratmaktır görevin

anasın
yarsın
yavuklusun
taş basarsın yüreğine çoğu kez
bir çağ uzağımda
kafdağının ardındaki
bir narsın şimdi

uyanılmış bir düş
bölük pürçük
izini kaybettiğim türkmen kızım

göçer çadırlarında
karagöz nakışlarında kaldın
hele bir haramiler aradan çıksın
hele bir yolum
karsa
hele bir yolum
HANAK'A düşsün
kafdağını aşmak
yollarına düşmek
ağlama bin yıllık sevdam
voluna ölmek neki.

Önal AKÇÖLTEKİN

Bu şiiri özlemine bildiğim vefakar dost saygıdeğer, zorunlu göçmen yazar Dursun Akçam'a saygılarımla armağan ediyorum.

Armin T. Wegner - ein Dichter im Kampf für die Humanität

Monika PFEIFER—CEYLAN

Ostern 1933 wird dem Reichskanzler Adolf Hitler ein Brief zugeschickt, in dem in eindringlichen Worten vor der aufkommenden Judenverfolgung gewarnt wird. Der Autor des Schreibens ist der damals 46-jährige Armin T. Wegner, ein bis zu diesem Zeitpunkt viel gelebter Lyriker, Reisechriftsteller und Verfasser politischer Appelle.

Mit diesem Brief, der unter dem Titel „Die Warnung“ erst nach 1945 veröffentlicht wird, enden die bis dahin kämpferisch publizistischen Aktivitäten und es beginnt der persönliche Leidensweg Armin T. Wegners, von dessen Eindrücken er sich bis zu seinem Lebensende nicht mehr freimachen kann.

Dabei hat Wegner in besonderem Maße die Fähigkeit, unmenschliche Lebensbedingungen und Unrecht zum Thema seiner literarischen Arbeiten zu machen.

So behandelt er zum Beispiel im vor dem 1. Weltkrieg geschriebenen Gedichtzyklus „Das Antlitz der Städte“ die Großstadt mit ihrer zerstörerischen aber auch faszinierenden Kraft.

Als der 1. Weltkrieg ausbricht, ist Wegner als leidenschaftlicher Humanist einer der Wenigen, die öffentlich gegen die allgemeine Kriegsbegeisterung schreiben. Er selbst nimmt als Sanitäter bis 1917 am Krieg teil, wird auf den türkisch-mesopotamischen Kriegsschauplatz geschickt und ist einer der Augenzeugen, die die Vertreibung der Armenier in ihrer vollen Brutalität miterleben. Er fühlt sich persönlich verantwortlich diesen, gerade auch von den deutschen politischen Kreisen bewußt ignorierten Völkermord, der Weltöffentlichkeit bekannt zu machen. Seine Bemühungen gehen soweit, an den Präsidenten der Vereinigten Staaten von Amerika, Woodrow Wilson, einen offenen Brief zu schreiben, in dem er eindringlich die Grauen der Vertreibung schildert und an das Gewissen der Weltöffentlichkeit appelliert, diesem drangsaliierten Volk zur Hilfe zu kommen.

Seine Eindrücke von den gesamten Kriegereignissen verarbeitet Wegner in dem Gedichtzyklus „Odysee der Seele“, in den tagebuchartigen Aufzeichnungen „Der Weg ohne Heimkehr“ und „Im Hause der Glückseligkeit“ und in dem Novellenband „Der Knabe Hüsein-

Türkische Novellen“, literarische Arbeiten, die er alle in den 20er Jahren veröffentlicht. Seine eigene Erschütterung angesichts des Unmenschlichen Kriegsalltags im Allgemeinen und der besonderen Not der Armenier weiß Wegner eindrucksvoll vor dem seinen Lesern bislang nur als exotisch und romantisch bekannten orientalischen Hintergrund darzustellen. Seine Berichte sind somit auch zeitgeschichtliche Dokumente, die vom wirklichen Leben des Volkes handeln.

„An dem Tage, als die Gendarmen in das Dorf kamen, um die Ausschreibungen vorzunehmen, hatten die Bauern eben zu ackern begonnen. Es war im zweiten Frühling des Krieges. Die aufgeweichte Erde atmete warm. Die grauen Lehmhäuser krochen, eine Herde verirrter Ziegen, an den Berghängen empor. Osman ging in die Moschee, um zu beten. Er besaß nicht genug Geld, um sich loszukaufen, und hatte nie geglaubt, daß sein Glück einmal enden könnte. Nikiare befand sich im sechsten Monat ihrer Schwangerschaft. Als er eintrat, brach sie in Schluchzen aus. Die Mutter blickte ihn an: „Osman, wohin gehst Du?“ Die Spindel zitterte in ihrer Hand.

„Ich gehe nach Stambul, Mütterchen. Der Padischah ruft mich. Niemand kann wissen, ob ich wiederkehren werde. Gepriesen sei, der alles weiß!“ (aus „Türkische Novellen-Osman“)

Die Erzählungen, die das armenische Schicksal behandeln, weisen bei aller Grausamkeit noch einen Funken von Hoffnung auf, der typisch für Wegners Glaube an die guten Kräfte im Menschen ist.

Mit diesem Glauben entfaltet Wegner unter dem Eindruck der revolutionären Ereignisse nach 1918 ein aktives politisches Leben. Er ist Mitbegründer des „politischen Rates geistiger Arbeiter“ und verfaßt Aufrufe zur Weltweiten Abrüstung und Kriegsdienstverweigerung. Er nähert sich dem Kommunismus an, ohne sich fest in einer Richtung zu verankern. Als er 1927 zur 10. Jahresfeier der Oktoberrevolution in die UdSSR reist, veröffentlicht er anschließend den Reisbericht „Fünf Finger über mir“ in dem er sich nicht unkritisch zu der Umgestaltung des Lebens in der Sowjetunion äußert. Bis 1933 unternimmt Wegner noch mehrere weite Reisen, über die er sehr erfolgreich Berichte veröffentlicht.

Armin T. Wegner als Sanitätssoldat und Krankenpfleger des Roten Kreuzes im türkischen Heer (1915/16).

Gleichzeitig ist er ständig auf Seiten der Linksparteien in der politischen Auseinandersetzung tätig.

Kurz nach der Machtergreifung verfaßt Wegner den eingangs erwähnten Brief an Adolf Hitler, aber es findet sich kein Verleger mehr, der einen solchen Aufruf zur Vernunft veröffentlicht.

Zitat aus „Die Warnung 1933. Sendeschreiben an den deutschen Reichskanzler Adolf Hitler, Berlin, Ostermontag, den 11. April 1933:

„Herr Reichskanzler! In Ihrer Bekanntgabe vom 29. März des Jahres hat die Staatsregierung die Acht über die Geschäftshäuser aller jüdischen Bürger verhängt. Beleidigende Inschriften: „Betrüger! Nicht kaufen! den Juden Tod! Gemalte Wegweiser: „Nach Jerusalem! leuchteten an den Spiegelscheiben, Männer mit Knüppeln und Faustbüchsen hielten vor den Türen der Läden Wache und zehn Stunden lang hat man die Hauptstadt zum Schauplatz der Belustigung der Massen gemacht... Gerechtigkeit war stets eine Zierde der Völker, und wenn Deutschland groß in der Welt wurde, so haben auch die Juden daran mitgewirkt. Haben sie nicht durch

alle Zeiten sich dankbar für das Obdach erwiesen? Erinnern Sie sich, daß es Albert Einstein, ein deutscher Jude, war, der wie Kopernikus über sich in das All griff und der Erde ein neues Weltbild geschenkt hat. Erinnern Sie sich, daß Albert Ballin, ein deutscher Jude, der Schöpfer der großen Schifffahrtlinie nach dem Westen gewesen ist...

Sie werden nicht glauben, daß Juden unser Land nicht zu lieben vermöchten, weil sie fremden Stammes sind. Haben sich nicht auch im deutschen Volk viele Stämme gemischt, Franken, Friesen und Wenden...

Herr Reichskanzler, es geht nicht um das Schicksal unserer jüdischen Brüder allein, es geht um das Schicksal Deutschlands!.. Denn wen muß einmal der Schlag treffen, den man jetzt gegen die Juden führt, wenanders als uns selbst? Wenn Juden deutsche Art empfangen, unseren Reichtum gemehrt haben, so muß, wenn man ihr Dasein zerstört, diese Tat auch notwendig deutsche Güter vernichten. Die Geschichte lehrt uns, daß Länder, die Juden aus ihren Grenzen verjagten, dies stets durch Armut büßen mußten, daß sie der Verelendung und Mißachtung anheimfielen. Zwar schlägt man die Juden nicht mehr wie in den ersten Tagen auf der Straße nieder, man achtet ihr Leben öffentlich, um es ihnen im geheimen auf qualvolle Weise zu nehmen...

Biographisches zu Armin Theophil Wegner:

- Geboren 1886 in Wuppertal-Elberfeld als Sohn Preußischbürgerlicher Eltern
- schließt sich um 1910 der literarischen Avantgarde in Berlin an
- bereit als „Gelegenheitsarbeiter“ mehrere europäische Städte und verfaßt darüber Reiseberichte
- promoviert 1914 zum Dr.Jur. in Breslau
- nimmt als Sanitäter von 1915-1917 am Polenfeldzug und an der Bagdad-Expedition des Feldmarschals von der Goltz teil
- wird 1918 Mitarbeiter bei der Monats zeitschrift „Neuer Orient“, wird Mitbegründer des „Rates geistiger Arbeiter“
- bereist in den 20 er Jahren mehrere orientalische Länder und veröffentlicht darüber als „Weltreporter“
- fährt 1927 zur 10-Jahresfeier in die UdSSR
- wird 1933 einige Monate von den Nationalsozialisten verhaftet
- durchläuft mehrere Lager, derweil seine Bücher den Bücherverbrennungen anheimfallen
- verläßt 1934 Deutschland und läßt sich in Italien nieder
- stirbt 1978 in Rom.

Herr Reichskanzler! Aus der Qual eines zerissenen Herzens richte ich diese Worte an Sie, und es sind nicht die meinen es ist die Stimme des Schicksals, die aus meinem Munde mahnt: Schützen Sie Deutschland, indem Sie die Juden schützen!

...
Wahren Sie den Edelmut, den Stolz, das Gewissen, ohne die wir nicht leben können, wahren Sie die Würde des deutschen Volkes! "

Armin T. Wegner wird kurze Zeit nach der Veröffentlichung verhaftet, verhört, gefoltert und kommt in mehrere Lager, die er aber nach einigen Monaten wieder verlassen kann. Von da an ist er ein gebrochener Mann, der nur schweren Herzens ins Exil nach Italien geht, und dem es Jahre lang nicht gelingt, die erfahrenen Qualen literarisch zu verarbeiten.

Erst nach dem Kriege schreibt und veröffentlicht Wegner wieder mehrere Gedichte, Prosastücke und Hörspiele. Er erfährt mehrere Ehrungen u.a. durch seine Heimatstadt Wuppertal, die er aber sehr selbstkritisch entgegennimmt. Für ihn befriedigendere Ehrungen er-

fährt er durch den Staat Israel und durch die Armenische SSR. Seine letzten Lebensjahre verbringt Wegner in Italien wo er auch mit 92 Jahren stirbt

Mitte der 70 er Jahre sind mehrere seiner Werke in der Bundesrepublik Deutschland veröffentlicht worden, werden heute aber nicht weiter verlegt.

Für Armin T. Wegners Sehnsucht nach einer von Gerechtigkeit und Liebe durchzogenen menschlichen-Welt gilt es noch weiter zu kämpfen. ●

Literatur:

Armin T. Wegner: *Odyssee der Seele, Ausgewählte Werke*. Peter Hammer Verlag, Wuppertal 1976.

Armin T. Wegner: *Fällst du, umarme auch die Welt*. Peter Hammer Verlag, 1974 Wuppertal.

Armin T. Wegner: *Am Kreuzweg der Welten*, Buchverlag der Morgen, Berlin DDR 1982.

Reinhard M.G. Nickisch: *Armin T. Wegner, Grundlinien einer Biographie*. Peter Hammer Verlag, Wuppertal 1982.

Bizim Sokak

birkaç günde bir
askeri araçlar geçer bizim sokaktan
kamyonlar tanklar
daha binbir türlü ucu sivri sivri
şeyler taşınır
kocaman gövdeleriyle ağaçlar
oynar yerinden
bu araçlar geçerken
kuşlar korkar
kuşlar uçar, kaçır dallardan
ne pazar bilirler
ne bayram
geçer giderler gürültülü
zingır zingır titrer yatağım
uyanırım
elim yavaşça çocuğumun elini arar
okşar usulca
okşar uyandırmadan
gürül gürül tanklar geçer bizim sokaktan
başka yöne çekerim oğlumun bakışlarını
başka yanıtlar ararım sorularına
duyar yine de oğlum, işitir
görür bilir silahı
ve o zaman
bir taş düşer yüreğime kocaman
içim acır
içim sızlar
usuldan.

Halit ÜNAL

Legende vom Toten Soldaten oder *muß* wie weit kann Kunst in der BRD gehen?

Johannes THORBECKE

Legende vom toten Soldaten

Und als der Krieg im vierten Lenz
Keinen Ausblick auf Frieden bot
Da zog der Soldat die Konsequenz
Und starb den Heldentod.

Der Krieg war aber noch nicht gar
Drum tat es dem Kaiser leid
Daß sein Soldat gestorben war:
Es schien ihm noch vor der Zeit.

Der Sommer zog über die Gräber her
Und der Soldat schlief schon
Da kam eines Nachts eine militär-
ische ärztliche Kommission.

Es zog die ärztliche Kommission
Zum Gottesacker hinaus
Und grub mit geweihtem Spaten den
Gefallnen Soldaten aus.

Der Doktor besah den Soldaten genau
Oder was von ihm noch da war
Und der Doktor fand, der Soldat war k.v.
Und er drückte sich vor der Gefahr.

Und sie nahmen sogleich den Soldaten mit
Die Nacht war blau und schön.
Man konnte, wenn man keinen Helm aufhatte
Die Sterne der Heimat sehn.

Sie schütteten ihm einen feurigen Schnaps
In den verwesten Leib

Und hängten zwei Schwestern in seinen Arm
Und ein halb entblößtes Weib.

Und weil der Soldat nach Verwesung stinkt
Drum hinkt ein Pfaffe voran
Der über ihn ein Weihrauchfaß schwingt
Daß er nicht stinken kann.

Voran die Musik mit Tschindrara
Spielt einen flotten Marsch.
Und der Soldat, so wie er's gelernt
Schmeißt seine Beine vom Arsch.

Und brüderlich den Arm um ihn
Zwei Sanitäter gehn
Sonst flög er noch in den Dreck ihnen hin
Und das darf nicht geschehn.

Sie malten auf sein Leichenhemd
Die Farben Schwarz-Weiß-Rot
Und trugen's vor ihm her; man sah
Vor Farben nicht mehr den Kot.

Ein Herr im Frack schritt auch voran
Mit einer gestärkten Brust
Der war sich als ein deutscher Mann
Seiner Pflicht genau bewußt.

So zogen sie mit Tschindrara
Hinab die dunkle Chaussee
Und der Soldat zog taumelnd mit
Wie im Sturm die Flocke Schnee.

Die Katzen und die Hunde schrein
Die Ratten im Feld pfeifen wüst:
Sie wollen nicht französisch sein
Weil das eine Schande ist.

Und wenn sie durch die Dörfer ziehn
Waren alle Weiber da
Die Bäume verneigten sich, Vollmond schien
Und alles schrie hurra.

Mit Tschindrara und Wiederseh'n!
Und Weib und Hund und Pfaff!
Und mitten drin der tote Soldat
Wie ein besoffner Aff.

Und wenn sie durch die Dörfer ziehn
Kommt's, daß ihn keiner sah
So viele waren herum um ihn
Mit Tschindra und Hurra.

So viele tanzten und johlten um ihn
Daß ihn keiner sah.
Man konnte ihn einzig von oben noch sehn
Und da sind nur Sterne da.

Die Sterne sind nicht immer da
Es kommt ein Morgenrot.
Doch der Soldat, so wie er's gelernt
Zieht in den Heldentod.

Bertolt Brecht

Das Gedicht „Legende vom toten Soldaten“ wurde von Bertolt Brecht mit 20 Jahren, im vierten Jahr des Weltkriegs, der später der erste genannt wurde, geschrieben.

15 Jahre später mußte er sein Heimatland Deutschland verlassen. Nicht zuletzt durch die „Legende vom toten Soldaten“ war er der herrschenden Nazi-Partei verhaßt. Schon 1923 wurde Brecht, der das Gedicht zur Gitarre auf öffentlichen Veranstaltungen vortrug, von den Nazis bei ihrem Putsch auf Platz 5 ihrer schwarzen Liste gesetzt.

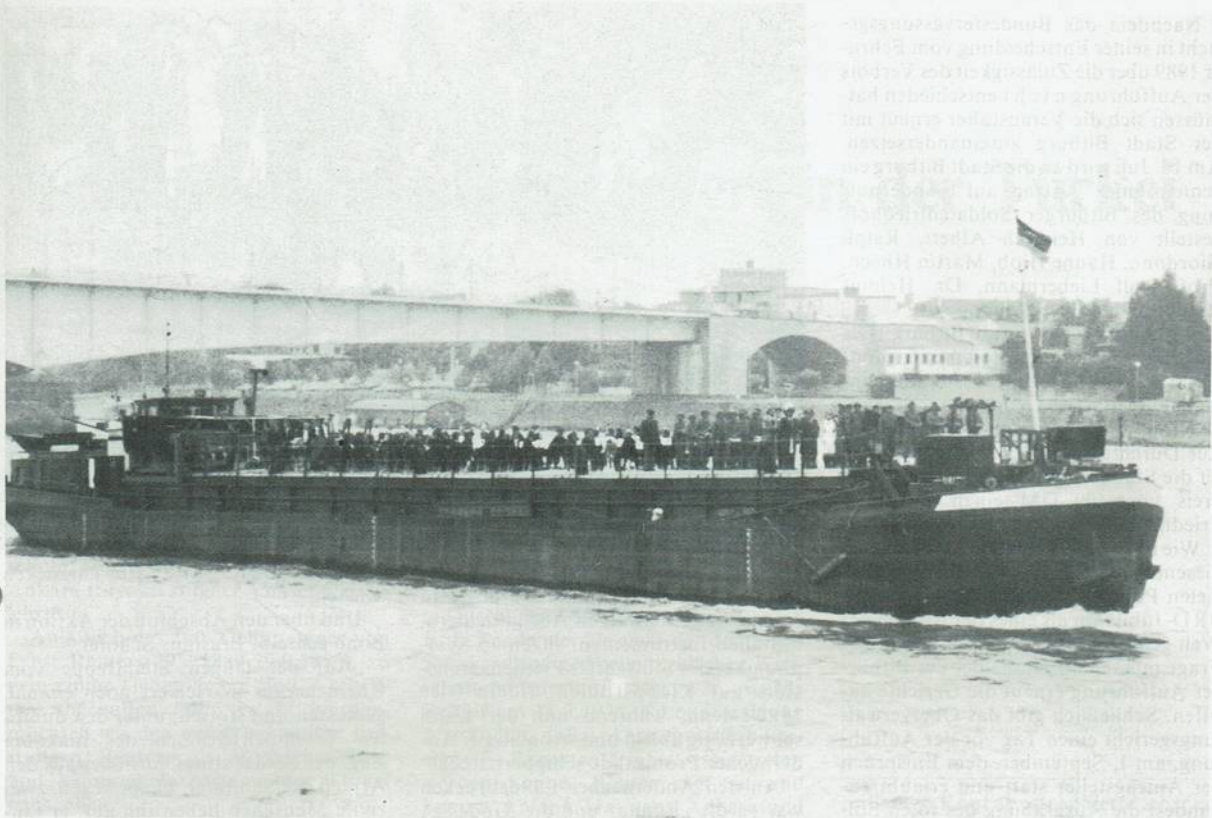
„ICH HOFFE, DAß ER UNS
NACHDENKLICH MACHT...“

1985

Die Redaktion der Zeitung „Käm-

Brecht schrieb darüber 1933 in einem Gedicht:

Als ich ins Exil gejagt wurde
Stand in den Zeitungen des Anstreichers
Das sei, weil ich in einem Gedicht
Den Soldaten des Weltkriegs verhöhnt hätte.
Tatsächlich hatte ich im vorletzten Jahr dieses Kriegs
Als das damalige Regime, um seine Niederlage hinauszuschieben
Auch die schon zu Krüppeln geschossenen wieder ins Feuer schickte
Neben den Greisen und den Siebzehnjährigen
In einem Gedicht beschrieben, wie
Der gefallene Soldat ausgegraben wurde und
Unter der jubelnden Beteiligung aller Volksbetrüger
Aussauger und Unterdrücker wieder
Zurück ins Feld eskortiert wurde. Jetzt
Wo sie einen neuen Weltkrieg vorbereiteten
Entschlossen, die Untaten des letzten noch zu übertreffen
Brachten sie Leute wie mich zu Zeiten um oder verjagten sie
Als Verräter
Ihrer Anschläge.

Auf dem Rhein

pfende Jugend“ beschließt, als „kulturelles Beiprogramm zu 30 Jahren Bundeswehr“ und als Warnung vor einem neuen Weltkrieg das Gedicht szenisch darzustellen. Die Rezitation übernimmt Hanne Hiob, die Tochter Bertolt Brechts. Ort der Aufführung soll der Soldatenfriedhof Kolmeshöhe in dem Eifel-Örtchen Bitburg sein. Wo die Grabplatten von 49 SS-Angehörigen liegen. An diesem Ort fand wenige Monate zuvor — gegen weltweite Proteste — ein Treffen zwischen Bundeskanzler Kohl und US-Präsident Reagan statt.

Der Plan bekommt rasch großen Zuspruch im In- und Ausland. Neben vielen anderen begrüßt der Bürgermeister von Coventry das Vorhaben.

Am 29.10.85 verbietet die Stadt Bitburg die Aufführung durch polizeiliche Verfügung. In der Begründung heißt es u.a.:

„Wenn sich die Darstellung zudem an die Texvorlage des Gedichts von Bertolt Brecht hält, wird die Darstellung sich nicht mit der Würde des Ortes vereinbaren lassen.“

Hanne Hiob erklärt dazu:

„Ich fordere die Stadt Bitburg auf, uns zu sagen, was von dem Text Brechts anders lauten müßte, damit seine Darstellung mit der Würde des Ortes vereinbar ist!“

Viele Persönlichkeiten und Organisationen — Betriebsräte und Vertrauensleu-

te ebenso wie Professoren und Regisseure — protestieren gegen das Verbot. Trotzdem bestätigen das Verwaltungsgericht Trier und das Oberverwaltungsgericht Koblenz die Verbotsverfügung. Die Redaktion der „Kämpfenden Jugend“ stellt Verfassungsbeschwerde beim Bundesverfassungsgericht und führt während der Truppenparade zum Bundeswehrjubiläum auf dem Truppenübungsplatz Bergen-Hohne (in unmittelbarer Nähe des ehemaligen KZ-Geländes Bergen-Belsen gelegen) im November 1985 eine öffentliche Probe der „Legende vom toten Soldaten“ durch. Weitere öffentliche Proben folgen zwischen 1986 und 1988 in sechs Städten der BRD — auf Einladung und mit tatkräftiger Unterstützung örtlicher Kräfte: z.B. am Antikriegstag 1986 in Rüsselsheim mit dem DGB Rüsselsheim als Veranstalter.

...UND NIEMAND UNS DAS NACHDENKEN VERBIETET

1989

Auf Vorschlag des Bonner Friedensplenums soll die „Legende vom toten Soldaten“ zum Antikriegstag 1989 — einen Tag nach dem 50. Jahrestag des Überfalls deutscher Armeen auf Polen — aufgeführt werden: in Bitburg, auf dem Rhein und in Bonn. Die szenische Darstellung des Gedichtes wird vom Regisseur Thomas-Schmitz-Bender folgendermaßen beschrieben:

„Die Aktion folgt dem Gedicht unter Berücksichtigung der Geschichte. Das heißt: Der deutsche Soldat des 1. Weltkriegs wird wieder ausgegraben und zieht in den zweiten Weltkrieg. Die darauffolgende Ausgrabung des Soldaten des 2. Weltkriegs wirft die Frage auf, ob eine nochmalige, also dritte Verwendung des Soldaten zugelassen oder verhindert wird.“

In Bitburg

wird der deutsche Soldat, der nach dem ersten Weltkrieg schon einmal ausgegraben wurde, wieder ausgegraben.

Auf dem Rhein

wird der ausgegrabene und kv (kriegsverwendungsfähig) befundene Soldat ab Andernach (nachdem er dort bei der ersten Bundeswehrkaserne neu eingekleidet wurde) mit Siegfrieds Totenmarsch von Richard Wagner in die Bundeshauptstadt eskortiert.

In Bonn

läuft der Soldat zu den Kriegsgegnern über, um sich ein für alle Mal eingraben zu lassen, damit er kein 3. Mal in den Krieg muß. Die Teilnehmer der Friedenskundgebung werden mit diesem Vorgang ihren Willen erklären, es nie wieder zu einem neuen Krieg gegen andere Völker kommen zu lassen.“

Nachdem das Bundesverfassungsgericht in seiner Entscheidung vom Februar 1989 über die Zulässigkeit des Verbots der Aufführung nicht entschieden hat, müssen sich die Veranstalter erneut mit der Stadt Bitburg auseinandersetzen. Am 10. Juli wird an die Stadt Bitburg ein gemeinsamer Antrag auf Sondernutzung des Bitburger Soldatenfriedhofs gestellt von Heinrich Albert, Ralph Giordano, Hanne Hiob, Martin Hirsch, Prof. Rolf Liebermann, Dr. Helmut Ridder und Volker Schlöndorff.

Die Antwort der Stadt Bitburg: Die Aufführung auf dem Soldatenfriedhof bleibt weiterhin verboten. Nur „das einmalige Rezitat des Gedichts durch Hanne Hiob“ auf dem Friedhof wird erlaubt. Zur Durchführung der Aufführung bietet die Stadt Bitburg gegen einen Mietpreis von 400.-DM einen Acker in Friedhofsnähe an...

Wie ist es mit der Freiheit der Kunst in diesem Land bestellt, das eben noch in vielen Politiker-Reden zum 40-jährigen BRD-Jubiläum als eines der freisten der Welt gefeiert wurde? Zur Klärung dieser Frage müssen die Anmelde der Bitburger Aufführung erneut die Gerichte anrufen. Schließlich gibt das Oberverwaltungsgericht einen Tag vor der Aufführung, am 1. September, dem Einspruch der Antragsteller statt und erlaubt zumindest die Ausgrabung des toten Soldaten auf dem Friedhof.

2. September 1989:

Aus dem ganzen Bundesgebiet kommen die Zuschauer am 2. September nach Bitburg und begleiten die Aktion an ihren verschiedenen Schauplätzen mit Bus und Schiff bis zur Abschlußkundgebung am Abend im Bonn.

Einer von ihnen, der Schriftsteller Erasmus Schöfer, schildert in der Deutschen Volkszeitung/ die tat seine Eindrücke. Über das Geschehen in Andernach berichtet er:

„Abseits im Hafen, zwischen Portlandzementsilos und Demagkränen, finde ich vertäut den für wahr seltsamsten Rheinfrachter meines Lebens. Da liegt die ‚Dirk‘, ein schwerfällig wirkendes Motorschiff aus den fünfziger Jah-

ren, trägt auf ihren abgedeckten Laderräumen ihre märchenhafte Fracht: In Fräcken und schwarzen Abendkleidern, mit allen Instrumenten, sitzen 75 Symphoniker des Stuttgarter Friedensorchesters auf Klappstühlen, fideln leise Muß-i-denn, während nun der Kahn schwerfällig ablegt und stromab zur Andernacher Promenade schippert.

An den Andernacher Landebrücken warten die ‚Bonna‘ und die ‚Godesia‘, gutbürgerliche Fahrgastschiffe, auf die versammelten Zugbegleiter, füllen sich schnell mit Menschen und Transparenten, mit roten Fahnen, während der Militärzug holprig auf das Verdeck der ‚Dirk‘ steigt, sich vor dem Orchester postiert, den immer noch unter der Gummimaske verborgenen Soldaten auf einen Katafalk über dem Bug aufbahrt. Kalter Wind jetzt, grauverhangener Himmel, vier Uhr statt halbdrei, so lange sitzen die Musiker schon ohne Schutz, und noch zwei Stunden bis Bonn, wie nun die drei Schiffe sich in den lebhaften Stromverkehr mischen, die Symphoniker programmgemäß Sigfrieds Totenmarsch intonieren. Leise erst, aber dann rauschhaft gewaltig zu den Ufern dröhnend, daß es, wenn nicht des Tonmeisters der Nibelungen, dann doch seinen kreg-

len Bayreuther Erben hätte entzücken müssen.“

Und über den Abschluß der Aktion in Bonn schreibt Erasmus Schöfer:

„Auf der langen Steintreppe vom Rhein heraus marschiert noch einmal, gemessen und stoisch, unter den dumpfen Trommelrhythmen der makabre Zug, der Soldat stürzt vornüber aus den Armen der Sanitäter, bleibt liegen, zwei zivile Menschen heben ihn auf, er taumelt allein die Stufen hinauf, durch die Menschen auf der Wiese, wo der offene Sarg zwischen ausgehobener Erde im Boden steht. Betritt das aufgebaute Podium, noch immer ohne Gesicht, spricht durch die Gasmasken, die Totenmasken, mit mühsamer, mehrfach wegbrechender Stimme, heißt Christian Schäfer, stellt den toten Soldaten Grumbeis des ersten Weltkriegs dar, erzählt die Geschichte seiner mehrfachen Ermordung und Wiederbelebung bis heute in Bitburg, will nun hier endgültig zum Frieden kommen, erbittet die Mithilfe aller durch Zuhörer. Er steigt in den Sarg, und während die Achtjährige noch einmal, langsam und klar, Brechts Legende ins Mikrofon liest, wird der Deckel geschlossen, beginnen Umstehende Schaufeln und Hände Erde in das Grab zu werfen. Als das Kind geendet hat, wird das Schweigen hörbar, unter dem die Erde in die Grube fällt.“ (aus: Deutsche Volkszeitung/ die tat, Nr. 37/89)

So endet am 2. September 1989 eine nunmehr 4 Jahre dauernde Antikriegsaktion bei der Tausende von Menschen zusammengewirkt haben: als Darsteller und Zuschauer, als Organisatoren und Spender, als Werber und Geldbeschaffer aus Gewerkschaften und Parteien, Menschen verschiedener Nationalität.

Bis Dezember dieses Jahres wird ein Film über die Aufführung fertiggestellt sein, der über folgende Adresse verliehen wird:

Redaktion Kämpfende Jugend,
Schwanthallerstr. 139, 8000 München 2.
Telefon: 089/5028357.

Emigration Ernst Reuters in der Türkei

Selçuk CEYLAN

Ernst Reuter wurde als erster Oberbürgermeister von Berlin nach dem zweiten Weltkrieg weltbekannt. Noch heute ist es kaum bekannt, daß er 1933 seines Amtes als Oberbürgermeister in Magdeburg enthoben und nach dem er 1933-34 zweimal ins Konzentrationslager Lichtenburg gebracht wurde, 1935 über London in die Türkei emigrierte, wo er u.a. bis 1946 an der Hochschule für Politische Wissenschaften Ankara (Siyasal Bilgiler Yüksel Okulu) lehrte.

Anlässlich des 100. Geburtstages von Ernst Reuter (29.7.1889-29.9.1953), zu dem einige Gedenkfeiern und —schriften abgehalten und verfaßt wurden, möchten wir den wenig bekannten Leistungen Reuters als Hochschullehrer und Kommunalexperte in der Türkei nachgehen.

EMIGRATION DEUTSCHER WISSENSCHAFTLER/IN NACH 1933 IN DER TURKEI

Nach der Machtübernahme der Nationalsozialisten in Deutschland mußten bekanntlich viele Menschen aus dem Land flüchten. Einer der Betroffenen Prof. Fritz Neumark urteilt in seinem Buch „Zuflucht am Bosphorus“ die Bedeutung der Emigranten in der Türkei wie folgt:

„Das Phänomen einer Emigration deutscher Wissenschaftler, Künstler und Politiker unter dem Druck der nationalsozialistischen Diktatur war gewiß sehr weitschichtig, und in zahlreichen Ländern, wie insbesondere den Vereinigten Staaten von Amerika, hat in den Jahren 1933 ff. die absolute Zahl der deutschsprachigen Emigranten die derjenigen bei weitem übertroffen, die in der Türkei Zuflucht fanden. Aber ich glaube, daß nirgendwoanders die relative Bedeutung von Emigranten aus dem ‚Dritten Reich‘ so groß und ihre Arbeit so nachhaltig wirksam gewesen ist wie in der Türkischen Republik, und zwar nicht zuletzt deshalb, weil sich hier die Aktivitäten der Gelehrten und Künstler im wesentlichen auf zwei Städte konzentrierten, nämlich auf die alte Hauptstadt Istanbul und die neue Hauptstadt Ankara.“¹

Über 60 namhafte deutsche und österreichische Wissenschaftler, Künstler und Politiker, die nach 1933 flüchten mußten, fanden in der Türkei Arbeit. Darunter auch P. Hindemith, F. Dessau-

er, E. Prätorius, R. Nissen, A. Rüstow um nur einige zu nennen. Dieser Umstand fiel mit den Reformen und der gänzlichen Neuregelungen der türkischen Universitäten zusammen, wodurch der türkische Staat die besten Kapazitäten in den jeweiligen Fachgebieten unter Vertrag stellen konnte.

REUTERS WIRKEN IN DER TÜRKIEI

Durch den deutschen Emigranten Fritz Baade, der als einer der deutschen Sachverständigen beim türkischen Wirtschaftsministerium tätig war, wurde Reuter am 11.3.1935 in London davon verständigt, daß Ankara eine für ihn geeignete Expertentätigkeit angetreten werden könne. Reuter sagt zu und kommt Anfang Mai nach Ankara und unterschreibt einen Vertrag als Tarif- und Verkehrsexperte beim Wirtschaftsministerium.

Einige Monate später holte er seine Ehefrau Johanna Reuter und seinen Sohn Edzard (der momentan Aufsichtsratsvorsitzender der Daimler-Benz A.G. ist) nach Ankara.

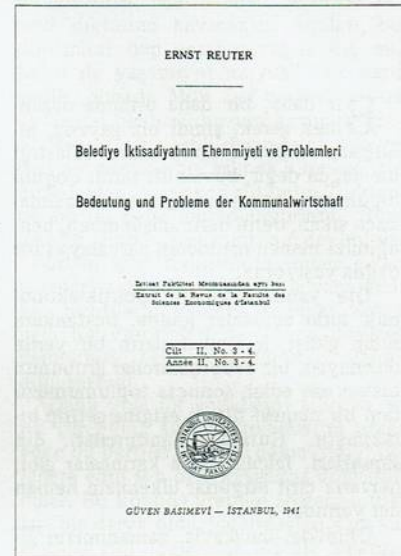
Neben seiner Tätigkeit beim Ministerium lehrte er vom November 1938 bis September 1946 an der Hochschule für Politische Wissenschaften die Fachrichtung Städtebau.

Ernst Reuter gehörte zu den wenigen deutschen Professoren, die relativ schnell die türkische Sprache beherrschten. Er hat neben seinen Vorlesungen, vielen Veröffentlichungen (meist in türkisch und deutsch) sehr viele Vorträge im ganzen Land für das Fachpublikum gehalten.

An der Hochschule wurde er u.a. damit beauftragt ein Institut für Städtebau zu gründen, das dem Beispiel des Instituts für Kommunalverwaltungen in Berlin folgen sollte.²

Reuter hat im Rahmen seiner Tätigkeiten Land und Leute gut kennengelernt. Häufig spricht er in seinen Schriften von „meinem Land“ oder von „unserem Land“ und schätzte die Türkei als seine zweite Heimat. Horst Widmann, der zwei Jahre in der Türkei über die deutschsprachige akademische Emigration nach 1933 arbeitete, schreibt über Reuter:

„Der Aufenthalt in der Türkei hat selbst politisch Spuren bei ihm hinterlassen. Der Mann, den Lenin einst als einen

brillanten Kopf apostrophierte ‚aber ein wenig zu unabhängig‘ hat den Freiheits- und Unabhängigkeitswillen der neuen Türkei als eigenes Anliegen verstanden...“³

Auch nach der Rückkehr nach Berlin pflegte Reuter seine türkischen Beziehungen und Erfahrungen. In seiner Rede bei der Eröffnung der Pädagogischen Hochschule in Berlin sagte er u.a. folgendes:

„Ich habe 12 Jahre unter einem Volk gelebt, das eine entscheidende Revolution durchgemacht hat, eine Revolution von viel größerer kultureller und geistiger Bedeutung als wir sie selbst hier in Deutschland erlebt haben. Aber ich weiß zur Genüge aus den 12 Jahren, daß 12 Jahre in der Geschichte eines Volkes ein kleiner Abschnitt sind und daß die äußeren Vorgänge der Revolution keine Garantie dafür bieten, daß alles, was aus der Vergangenheit überwunden oder anders entwickelt werden muß, wirklich endgültig überwunden ist...“

1) Fritz Neumark, *Zuflucht am Bosphorus, Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953*, Frankfurt a.M. 1980, S.8.

2) Fehmi Yavuz, *Ernst Reuter in der Türkei 1935-1946*, Hg. vom Presse- und Informationsamt des Landes Berlin, 1970 Prof. Yavuz ist ein Schüler Reuters. In diesem Werk sind genaue Titel der Veröffentlichungen und Arbeiten Reuters zum ersten mal zusammengefaßt.

3) Horst Widmann, *Exil und Bildungshilfe, Die deutschsprachige akademische Emigration in der Türkei nach 1933*, Frankfurt a.M. 1972, S.166

Yargı

Kerim KORCAN

Bir daha, bir daha üstünde düşünmek gerek, şimdi biz gayesiz, binçsiz, canlıların avare avare dolaştığı bir dağda değil, büyük bir nüfus çoğunluğumuzu, zalim mengenesinde acımasızca sıkın, derin derin düşündüren, benliğimizi manen maddeten parçalayan bir çağda yaşıyoruz.

Öte yandan, yıllann politik-ekonomik türlü açmazlar içinde, baştankara sürüp gidişi, iç çalkantıların bir yerde durmayışı, bir avuç çıkarıcılar grubunun bizleri esir edişi, sonuçta toplumumuzu tam bir manevi iflâsın eşiğine getirip bırakmıştır. Hurafe dolandırıcıları, din simsarları, falcılar, kara karıncalar gibi, pervasız cirrit atıyorlar ülkemizin hemen her yerinde.

Üfürikle, muskayla, zamanımızın girift sosyal-siyasal problemlerini, güya çözümlenmeye çalışıyorlar. Tarihimiz boyunca, gelip geçmiş tekmil iktidarlar, düşünceyi kısıtlayınca, aydınlığa ambargo koyunca, karanlık güçlerin boş buldukları alanda azgın kurtlar gibi yayılmalarını biraz da normal karşılamak gerekir. Ama onlara şunu hatırlatmak da zorunlu, bu çağdışı metodlarla değil toplumları, koyun sürülerini bile gütmek olanaksızdır! Kaç kere uyarıldılar, bir de biz hatırlatalım, azdırdıkları selde, önce kendileri boğulacaklardır.

Vicdanların armut gibi okkayla alınıp satıldığı, namuslu bilim adamlarının susup pustuğu, çalışanların binbir çeşit yolsuzluğun cenderesinde kan kustuğu, politikacı geçinen bir takım hırslı, gravatlı at cambazlarının, çıkar bayraklarını meydanlara astığı, kiralık profesörlerin gerçek aydınların yollarını kestiği, bir dehşetler tablosunda yaşıyoruz.

Kavgalı bir geçmişten kan ter içinde gelen mustarip insanlarımız, bütün bu olayları görmüyor, anlamıyor mu sanıyorsunuz? Eh biraz da öyle değil mi? Bu yargıya inanın, tereddütler içinde, yüreğimiz yana yana vardık. Dostlar, cefakeş insanlar, galiba bizler oylarımızı zaman zaman talimli at cambazlarına verdik ve onların birer demokrasi havarisi gibi, meydanlarda göğüslerini döğe döğe caka satmalarına neden olduk, yıllarca sürüp gitti bu kendi sopamızla kendimizi döğmemiz.

Demek ki artık, külahlarımızı önümüze koyup bir güzel düşünmeliyiz, hiçbir hak kendiliğinden, bulutlar arasından inivermiyor? Hani her derde deva diye insanlarımızı sunulan, hani o bir türlü rayına oturmayan, oturtulmayan sözde

demokrasi. Niçin bu yozlaşmış çiçeğin yapraklarından her zaman bal değil de zehir akıyor, niçin onda bir damla tadan bir daha iflah etmiyor, her şeye tersinden, hayata devamlı şaşı bakıyor.

Cevaplayalım, esrar satanlar, karı, kız, çocuk pazarlayanlar, tomar tomar vergi yürütenler, din simsarları, önce Kur'an'ı tabu saydınp, sonra da yalan yanlış tam bir bezirgân mantığıyla yorumlayan, yorumlatanlar hep demokrat da ondan. En basit bir gerçeği dile getireni hışımla azarlıyor, dini, kitabı, ahreti, cenneti pazarlıyorlar. Bu dünyada boyunca eğerek, usulca, ne verilerse ona razı olarak çalışırsak, yani bir cehennem hayatına alışırsak, ahrette bizlere cennet vad ediyorlar?

Cumhuriyet gerçek kişiliğine, toplumsal içeriğine kavuşmaz, kavuşturulmazsa, onu zıddına dönüştürmek heveslileri artar, ne var bunda şaşılacak? Yalnız onlara kesinlikle şunları hatırlatmak gerek: Yalana dolana bölünmüş ilim ne der bilmeyiz ama, toplumsal bilim atmaca gibi çarpar adamı!

Bütün bu olanlar karşısında, bizim tutumumuz, tavrımız kesinlikle bellidir. Ama, bir daha sormak gerek, onlar burardan yola çıkıp, nerelere varacak, hangi geçitlere ulaşacaklar? Dağ-taş demeden yoksullar yiyecek bir şey ararken, beriyanda onlar, en keskin hatlarıyla insanlarımızı zenginler ve fakirler diye, iki ana sınıfa bölmüyor, vatanımızı bilerek, bir iç savaşa hazırlamıyorlar mı? Onlara tekrar hatırlatmak gerek, kuşkusuz ki paradan üstün şeyler de vardır. İnsan onurunun hiçe sayılmaması, kanun korkusu, boynu büyük milyonla bebemize acımak gibi? Şunu da eklemekte yarar var, onlar devamlı Allah korkusunu öne almakla, toplumsal kanunları hiçe saydırmayı amaçlıyorlar! Peki ama, nasıl anlatacağız bu gözü dönmüş yangın kundakçılara —vatan ormanını bir kere ateşlerse— bu yurdu bırakıp kaçamayacaklarını?

Soruyoruz, niçin niçin hak aramaya çıkan insanlarımızın sınırları hâlâ yaylar gibi gergin? Niçin gazete sayfaları hemen her gün kanlı ve iç ürpertiyor? Niçin bir ışık arayışı içinde olan güpgüzel

kızlarımız, altınsarı güvercinler gibi ürkek? Hem çalışan hem okuyan, kayalara tırmanır gibi bilim arayan gençlerimiz yarınlarna dargın? Öğrenmek istiyoruz, gerçek sosyalistlerimiz ne zaman boy gösterecekler politik arenada, halkımıza ışık getirecek, cesaret aşılayacaklar, çalışanlardan aldıkları güçle, o yaman inançla.

Bilmek isteriz, artık insanca kulak verilsin feryatlarımıza, hani hani hak arayanlara yollar açık tutulacaktı, hani kanunlar ayırmadan, kesinlikle kayırmadan uygulanacaktı? Cevap verin öyleyse, sendikalarımıza kanun yollarını sınıksı kapatanlar, kaşığıyla verip, sapıyla göz çıkaranlar, yol kesenler, lokavt tehdidi savuranlar kimler? Onları hatırlıyoruz: Ya para, kör çıkar hesapları, ya da vatanın aydınlık geleceği, içte hür, dışta hür, tam bağımsız Türkiye! Beyler kesinlikle ikisinin ortası yoktur. Biz sermaye diktası istemediğimizi söylüyoruz, onlar da devamlı Rusya'yı istemediklerini söylüyorlar. Öyleyse soruyoruz kamuoyu önünde, bu bize cevap mı?

Yeterince giyecek yiyecek bulamayan, ev kiralarnı vaktinde veremeyen, çocuklarını yeterince doyuramayan, okutamayan, hastalanınca insan gibi bakılamayan cefakeş işçilerimizi hangi kanlı maceralara sürüklemek istiyorlar? Bunu yakalarından yırtarca tutup sormayalım mı? Dertli başlarımızı hangi büyük taşlara vuralım, neden neden susuyorsunuz haramla kasalar dolduranlar? Toprağa avuç avuç ter eken, öte yandan ödenmez borçlara boğulup, kızgın yerde orak orak dert biçen, yağız yüzülü, tok sözlü cefakeş köylülerimizin hali nedir?

Bizim Milli Kurtuluş Savaşımızla taçlanmış, çok acı, çok övünülecek bir geçmişimiz var, toplum olarak bu destanı kesinlikle unutamıyoruz. Bu hem gururumuz, hem de görmezden gelemeyeceğimiz baş sorumluluğumuzdur. Gururumuzdur, çünkü en elverişsiz şartlarda meydana gelmiş. Atalarımız topraklarımızın her karşısına cömertçe kanlarını akıtmışlar, bizleri aman vermeyen düşman çizmelerinden kurtarmışlardır. Sorumluluğumuzdur, çünkü geleceğimizi her yönden aydınlatmış, bu yaman olguyu merasim aksesuarı yapmamamız için, bir takım kayıtlar kurallar da koymuştur —bozulmaz varsayılan.

Yani, bir taraftan emperyalist zincirleri çatır çatır kırarken, bir taraftan da, kendi açmazları içinde kıvranan, yor-

gun, yaralı, tarihi rolünü tüketen Osmanlı İmparatorluğu'nu tasviye etmiş, hilafeti de bir bir eski geyik postu gibi kaldırıp atmıştır. Öte yandan, yurt ve dünyadaki yerimizi yeniden belirlemiş devlet olarak. Bunun sonucu bir halk hakimiyetine yolları —kısıtlı da olsa— açmış, açabilmiştir.

Dikkat edelim dikkat, biz belki aldabilirdik, ama tarih aldanmaz, aldatılmaz. Onun terle, kanla, gözyaşlarıyla, insan feryatlarıyla yazılan sayfaları kesinlikle silinmez! Sevgililerden, dostlardan aldığımız mektupları bir gün yırtıp atabilir, hatta hatta yakabilirsiniz? Ama, tarihi yırtamaz, parçalayamaz, yakamazsınız! Orda hâlâ sızayıp kanayan, namuslu satılır bağırır, sayfalar bir isyan bayrağı gibi çırpınarak: "Efendi efendi, biz Amerikan jandarması değiliz, biz onurlu bir milletiz, biz çalışkan bir halkız!" diye, diretebilirler?

Geçtiğimiz günlerde, eski Amerikan hariciye bakanlarından Henri Kissinger'in bir cümlesini kaptım televizyon ekranından. Pek enteresan bulduğum için sizlere de sunuyorum: "Biz Türkiye'yi, bolşevik ihtilaline karşı, bekçi koyduk Anadolu'ya?" diyor adam ve gözlerimizin içine baka baka, hiç sıkılmadan rahat konuşuyor. Ama, pek bununla bağlı olmayarak Amerika'nın Ortadoğu'da çok yönlü bir politika izlediği de gözlerden kaçmıyor. Onlar icabında, hangi doğrultuda sıçrayacaklarsa, ülkemizi bir atlama taşı olarak ya da yanlarına arak kullanmak isteyecekleri kesin!

Bu sözler, bir taraftan da neyi açıklar, neyi kanıtlar? Dün olduğu gibi bugün de, Amerikan mandacılarının ülkemizde, kılık değiştirerek, geniş geniş paşalar gibi rahat ömür sürebildiklerini? Ama, onların artık ciddi maskelerinin yırtılacağı günler yakındır sanıyorum. Mallarına mal katamayacak, uyanan halkın bağrında at oynatamayacaklar. Onların gerçek sömürgeci yüzlerini insanlarımızı hiç usanmadan göstereceğiz, bundan vatandaşların kesinlikle kuşku- ları olmasın!

Yukardan beri sürüp gelen satırlarımız, sözlerimiz, milli mücadelemizin sonradan kendi kuruluş felsefesinin tersine düşürülmek istendiği, biraz yüzeyden de olsa açıklıyor mu? Ben öyle sanıyorum ki açıklıyor. Konuyu buralara kadar getirdikten sonra, şimdi de, 1930 yılında —yani bundan tam 57 sene evvel— Eskişehir Akçalan İlkokulu'nda öğrencilerin söylediği, bir şarkının sözlerini açıklamak isterim.

"Yaşadığımız devir/Cumhuriyet devridir/Zengin de bir fakir de/Saraylarda sedirde/Bağdaş kurup oturan/Ne padişah ne sultan/Artık aramızda yok/Bu devrin sevinci çok/Gönüllerde hürriyet/Yaşa sen Cumhuriyet."

Şimdi sormak gerek, aradan 57 yıl geçtikten sonra, bu şefer yukarıda açıkladığımız şarkıyı, çıksak sokaklarda söylesek, para babalarının, çıkarıcıların, yeminli Amerikan hayranlarının, gözleri faldaşı gibi açılmayacak, onlar telaşa

küçük dillerini yutmayacaklar mı? Nedir nedir bütün bunlardan anladıklarımız, demek ki bizler, her zaman tarihimizi ana yörengesinden saptırmamak, emperyalistlere ninni haline getirmemek şıklarına sıkı sıkıya bağlı kalmışız?

Şu da var ki biz geçmişimizi ona tapmak, kuru kuruya öğrenmek için anmıyoruz. Onun yeni zamanlarda, yeni şartlarda nasıl yorumlanması gerektiğini de, bir an bile hatırdan çıkarmıyoruz. Nasıl yukardaki şarkının son dizeleri: "Gönüllerde hürriyet/Yaşa sen cumhuriyet" ise bugün de bu güzel okul şarkısının, günümüzde içeriğinin derinleştirilmesini, sosyal adaletçi bir görünüm kazanmasını gözlerden uzak tutmayacak, onun işimizle, aşımız, onurumuzla, kesin bir bütünlüğe ulaşmasını sağlayacaktır!

Çünkü Cumhuriyetimizin temel felsefesinde bunlar var. Onlara olanca gücümüzle daima sahip çıkacağız. Ne güzel söylemiş atalarımız "Boş torbaya at gelmez!" diye. Cüzdanını, her zaman vicdanının önünde tutan sözde bilim adamlarımızın bu gerçekleri, sipariş üzerine saptırması, anlamından uzağa düşürmesi, bizleri kesinlikle bağlamaz. Milliyetçilikle, milli düzenbazlık, ayrı ayrı şeyler, her zaman bu ayrıntı gözler önünde bulundurulmalı.

Yarım asrı aşan bir geçmişini var cumhuriyetimizin, ama ondan evveli de var, hem altı asır kadar sürmüştü? Demek isteriz ki bir toplum düzeninin, şu veya bu ismi taşıması, eğer vatandaşların bir kısmı temel haklarını garantiye alabilmişse bir anlam taşır, taşıyabilir? Yoksa onu Osmanlı düzeninden ayırmak, arala-

rındaki ayrıntıyı vatandaşa kavratmak zordur. Bütün acılar, tereddütler, işte burada gelip düğümleniyor?

Toplum düzenine, tekmil vatandaşların tutunabildiği, güçlü dallar kazandırmazsanız, belli ölçülerde o muazzam ağacın meyvelerinden insanları yararlan- dıramazsınız, ister istemez bu düzen bir sınıf diktasına kayacaktır. Bunları, bu dönemleri hep beraber yaşamadık mı, halen de yaşamıyor muyuz? Tek parti dedik, olmadı. Milli Şef ne kendini, ne de bizleri bir türlü huzura kavuşturamadı. Sonra çok partili devir geldi. Yüzeyden bir görünüş bu, aslında bunu millete lutfedenler, Amerikan sistemini Türkiye'de bu iki parti muradediyorlardı. Böylece Dr.Hikmet Kıvılcımlı'nın deyimiyile: "Dürbün gibi birbirinin içinden çıkan partiler!" prensip savaşını bir yana bırakıp, birbirlerini yemeye durdular. Zaten belli bir Prensipleri de yoktu, böylece demokrasi, keyfi idarenin kılıfı haline dönüşüverdi.

Daha yola ilk adımlarını atarken, sınıf gerçeğini, sınıfsal kökenlerini inkâr eden bu partiler, belli ki demokrasiyi dejenere edip sen ben, kavgasına dönüştürdüler. Bu konuda üretilen sözler, nutuklar, bir derya oldu, vatandaşları kara karıncalar gibi boğuverdi. Siz hiç halkımızın, sıradan vatandaşlarımızın, zaman zaman söyledikleri şu sözlerle dikkat ettiniz mi? "Ağabey, ben ekmeğin partisinin denim". Bu, "Ben bir ekmeğe razıyım" demektir ve vatandaşın demokrasiden hiçbir şey beklemediği anlamını taşır?

Halbuki, katığın özlediği yerde demokrasi başlar. Ama, yürümez, neden,

In orientalischer Atmosphäre trägt Sabine Goldstrass Märchen aus fernen Ländern vor. (Türkei, Arabien, Persien, China). Das Programm ist für Erwachsene und/oder Kinder konzipiert.

Kontaktadresse: Sabine Goldstrass / Grabenstr. 171, 4100 Duisburg 1, Tel: 0203 / 37 74 09

katığı dilenmek serbest, onu bir vatan partisi kurup, bir halk olarak savunmak, kapitalistler üzerinde baskı kurmak anlamını taşır ki, buna da kesinlikle izin vermezler. Şimdi anlıyoruz musunuz vatan-daşlarımızın devamlı: "Ağabey ben ek-mek partisindenim!" demelerinin anlamını? Adam demek ki, bürokrasi kördö-ğüşüne durarak, elindeki tek ekmekten de yoksun kalmak istemiyor. Ben bu işi tam 25 senede anladım. Öyle ya, ekmekten yukarı çıkmak, çizmeden yukarı çıkmak anlamını taşır ki, kişiye hiç de hoşgeldin demezler.

Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Marşı'n-daki "İmtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kütleyiz!" dizesi, elbette içerik bakımın-dan da olsa, üstünde durmak, düşünmek gerekmez miydi? Halbuki, sağ alaya al-dı, sol da anlamını araştırmadı bu dize-nin ya da vakitsiz öten horozun? Şimdi bir düşünüyoruz da nice nice umutlar hi-çe sayılmış, külahlı kuvvetler mehter marşlarıyla içeri alınmış, sözde ilmi yo-rumlarla cumhuriyete hami kesilmişler-dir. Yenicami'de bir vaiz bar bar bağırı-yor, halkın burnuna dayamışlar oparlö-rü: "Padişahlar alimdi, padişahlar fazıl-dı, bir işaretle on binler asker yazıldı, düşman kendi kaleleri içinde bozuldu."

Cumhuriyet gerçek kişiliğine, top-lumsal içeriğine kavuşmaz, kavuşturul-mazsa, onu zıddına dönüştürmek heves-lileri artar, ne var bunda şaşılacak? Yal-nız onlara kesinlikle şunları hatırlatmak gerek: Yalana dolana bölünmüş ilim ne der bunu bilmeyiz ama, toplumsal bilim atmaca gibi çarpar adamı! Belki buyur-dukları gibi kan da akar. Şu var ki, tarih nehri gerisin geriye akıtılamaz! Bunu ka-falarına iyice yerleştirmeleri için onlara objektif verileri hiçe saymamalarını sa-lık veririm. Bozulan saati yine saat ta-mircisine götürürler at cambazlarına ya da nalbanta değil.

Şimdi, 1930'ların, mektep şarkıların-dan bir başka örnek sunacağım: —Ata-türk Cumhurbaşkanı, İsmet Paşa Başba-kandı o zamanlar— "İki elde on parmak/ Lüzumsuz mu görünür/El dursun ona bak/El parmakla öğünür/Kimdir yapı us-tası/Kim yontuyor mermeri/Kim işler elması/Tahta veya demiri/Yarın savaş olunca/Yurdumuzu kim korur/Parmak-tır tetiktir/Düşmanları o vurur."

Yukardaki dizeleri sununca, cumhu-riyetimizin tarih alanına, hangi temel inanışla çıktığını kesin olarak anlamış bulunmuyor muyuz? Yazık ki yukarda-ki dizelerin şairinin bugün kim oldu-ğunu hatırlamıyorum ve şu meçhul kah-ramanı saygıyla anıyorum! Emek, kan, ter, gözyaşı, değil mi bir yurdu yücel-ten, demiri işleyen, toprağı süren. Peki kim, kimler kökü dışarda saymış üre-ten kahramanlarımızı, onlar gelecek ne-siller önünde nasıl hesap verecekler?

Kısacası, biz diyoruz ki, Tatar Ra-mazan'ın ağzından: Serin bir yağmur yağsın, ıslatsın, dinlendirsın, ter adam-larını. Onlar diyorlar: Durun hele ateş yağacak! Zamanın en doğru değerlen-

dirmesi, onu şaşmayan bir saat gibi ileri doğru kurmak, insanları mutluluğa ulaştırmaktır. Ezeli don tartışmasını, din tartışması şeklinde saptıran külahlı kuv-vetler bu sefer de feci şekilde yanılacak-lar, bugün buldukları noktanın da çok çok gerilerine düşeceklerdir! Yalnız, bu arada cumhuriyetçileri de uyarmak ge-rek, gerinin silahını, köhne fikirlerini kullanarak, onlarla savaşamazsınız!

Bütün bu anlattıklarımız, bizlere nel-erden yola çıkıp, önce hangi amaca yö-nelip, zamanla onun tam tersi, dikenli bir yola düşüğümüzü de apaçık anlatmı-

yor mu? Oysa bizim yolumuz, ne Va-şington'dan, ne de Mekke'den geçer! Arap kendini Batı'nın vesayetinden kurtardı da, şimdi bize mi geldi sıra? Biz-ler bütün bunları açık yürekle tartışa-bilmek için, hür düşünceye yolları tıka-mayan tam bir demokrasi istiyoruz. Kesinlikle sınıf farkı gözetmeksizin, bütün iyi niyetli insanlarımıza, siyasal iktidar yolunu açmak gerek. Demokratik anlam-da, yeni bir milli kurtuluş savaşının baş sloganları bunlar olmalıdır.

Saçak 1987, Sayı: 47

Sabahın Ayak Sesleri

Mehmet Ali ve Patricia'ya

Cepleri yıldız dolu bir gece
Usulca kondu pencere..
Ve "ağzında mavi bir ıslık"
Söylenip durdu gönlünce..

Sonra çıkardı mavi yüreğini gökyüzü
Uzattı bana sessizce..
Ve içimde sınınamamış sevdalar yürüdü
Gökyüzü aşktan ve güneşten sözdedince..

Sonra ayışığı geldi salına salına
Tuttu gecenin elinden usulca..
Ve yeni bir günün şarkısına başladılar
Sabahın ayak seslerini duyunca..

.....
.....
.....

2

Çiğli elleriyle ovalayarak
Açtı gözlerini toprak..
Ve özgürlükten sözetti yaşam
Günlerin saçlarını okşayarak

3

Kulak verdim ağaçların sesine
Ağaçlar türkü söylüyordu baharın gelişine
Ve oturup toprağın iniltilerini dinledim
Toprak tohumlarla sevişiyordu sanki sessizce..

Karahan YILMAZ

Mayıs 89

Briefe der Liebe

Leyla ERBİL

Liebe Freundin,

ach, ich bin gerettet, endlich habe ich meine Seele und mein materielles Dasein gerettet! Eines Tages werde ich das Buch meines Lebens niederschreiben; über meine Lieben, meine Freunde und meine Feinde. Die Namen meiner Mutter, Selims, Alis und Deinen Namen werde ich mit goldenen Buchstaben schreiben. Manchmal kann ich gar nicht glauben mich vor dem scheinheiligen, unglückseligen Land gerettet zu haben. In den ersten Tagen meines Aufenthalts hier war ich ganz erschreckt und hoffte, es sei nur ein böser Traum. Ich mußte mich selbst kneifen, um festzustellen, daß ich mich hier befinde.

Herr Ali hat meine Zukunft verändert, hat mich gerettet mit seinem Geld. Ohne Geld läuft nichts liebe Freundin: Was wäre aus mir geworden, wenn er mir in meinem damaligen Zustand nicht zu Hilfe gekommen wäre, kannst Du Dir das denken? Sie waren mein Unheil geworden, ohne daß sie ein Recht dazu hatten!

Wenn er mir das nötige Geld nicht gegeben hätte, könnte ich dann hierher kommen und hier studieren? Uff, das Geld öffnet alle Tore: Geld, Geld und wieder Geld! Meine gesamten Ersparnisse reichten hier kaum aus. Nun, endlich fühle ich mich wohler. Du nanntest Ali „einen Bauer mit Opanken“, aber er ist anders als Du ihn kennst. Du kannst es Dir nicht mal vorstellen, wie feinfühlig und klug er ist, außerdem ist er sehr viel kultivierter als alle städtischen Herren, die ich ken-

nengelernt habe. Allein der Gedanken, daß er Gegenleistungen für seine Ausgaben erhält, ist ihm zuwider. Ali war weder dauernd hinter mir her noch wollte er Rechenschaft über mein Tun haben; er kam, wenn ich rief, wenn ich nicht wollte, fragte er nicht nach. Er ist ein toleranter, lebenslustiger Mann. Ich denke, daß wir nicht die Gelegenheit gehabt haben den Osten unseres Landes kennenzulernen. Ob ich wohl besser daran getan hätte nach Kars oder Ardahan anstatt nach England zu fahren und dort mich weiterzubilden?

Ich bekomme von Selim noch Briefe. Ihr seht Euch auch, wie ich höre. Seine Lage ist doch ziemlich schlecht. Eine ordentliche Strafe werden sie ihm wohl aufbrummen. Ich weiß nicht, was daraus wird, da ihm die Möglichkeit zur Flucht auch versperrt ist. Davon hatte ich bereits Ali erzählt, er wäre bereit gewesen auch ihm zu helfen, wenn er nur ins Ausland hätte gelangen können. Sogar dort hatte er gesagt: „Er soll mich finden, ich stehe zu seinen Diensten“. Aber als Selim davon hörte, fluchte er auf mich und auf ihn. Naja, er ist immerhin ein junger Linker!

In unserer letzten Nacht haben Selim und ich uns gegenseitig alles gebeichtet. Alle meine Lügen und wie ich ihn betrogen habe, zählte ich ihm bis in die Einzelheiten auf. Sogar, daß ich mit seinem Freund Nevzat geschlafen habe, er konnte seinen Ohren nicht trauen! Auf einmal stand er auf und tobte herum, danach murmelte er etwas darüber, daß in der Welt nichts mehr heilig sei, schließlich aber hat er sich beruhigt: Da es wahr sein mußte, was ich berichtete, verfiel er in den Gedanken die Fehler woanders zu suchen und begann mit einem didaktischen Gespräch, merkte aber die Inhaltlosigkeit seiner Rede, als er in mein Gesicht schaute, überkam uns beide ein Lachkrampf. Genauso wie ich ihn mit Dir an jenem Todestage Atatürks einmal erlebt hatte, und wo unsere Lehrerin Frau Cazibe uns einen Vermerk wegen des Vorfalles ins Zeugnis geschrieben hatte. Genau so eine Sache war das.

Er erzählte mir von seiner Vergangenheit: ich habe ihn als den aufrichtigsten, tapfersten und dümmsten Menschen in die Geschichte meiner Liebschaften aufgenommen und diesen weltallerliebsten Menschen vertraue ich Dir an, meine Liebe. Deine weibliche Obhut wird ihm gut tun.

Meine liebe Jale, über Zärtlichkeit und den Beischlaf habe ich sehr lange nachgedacht. Was heißt eigentlich sich lieben? Ist das nicht die Suche des Menschen nach Liebe und dem Austausch von Liebe? Wenn die Einsamkeit das Wesen des Schöpfers ist, ist dann die Liebe zwischen den Menschen nicht das Ergebnis unseres Bedürfnisses nach einem Anderen? Wie haben sie nur dieses schöne und natürliche Ereignis der Welt zur gefährlichsten und heikelsten Sache machen können? Wie schafft die Zivilisation es die berechtigtesten Wünsche in Sünde zu verwandeln, die Liebe zu vereiteln! Ich beneide die Länder, in denen die Zivilisation noch nicht herrscht. Wenn ich einen Ausweg fände, würde ich ohne zu zögern mich unter den primitivsten Clan mischen und dort leben wollen.

Im Grunde genommen sehe ich Männer, als Lebewesen ohne gesunden Menschenverstand, viel schwächer als wir und sehr gefühlsbetont. Für mich ist das so: um uns vor ihrer Herrschaft (sie beruht auf deren nackte Gewalt) zu schützen, ha-

Leyla ERBİL

1931 in Istanbul geboren. Sie besuchte in Istanbul-Kadıköy das Mädchen Gymnasium (Abschluß 1950). Sie studierte einige Semester an der Universität Istanbul Literaturwissenschaften, brach ihr Studium ab und arbeitete bei den Scandinavian Airlines (1953). Danach war sie bei der staatlichen Wasserbehörde als Übersetzerin und Sekräterin tätig (1956).

Sie beschäftigte sich intensiv mit der Literatur und veröffentlichte ihre erste Gedichte im Jahre 1945. Sie wurde aber erst durch ihre Kurzgeschichten bekannt, die sie in den verschiedenen Zeitschriften veröffentlichte (ab 1950). Sie entwickelte eine ihr eigene Erzähltechnik, die den gewohnten Rahmen sprengte und neue Akzente in der türkischen Literatur setzte. Ihre Sujets behandeln zeitgenössische Individuen, die sich gegen die Gesellschaft auflehnen und deren existenziellen Kampf. Später begab sie sich weiter auf die Suche nach neuen Arten der Auseinandersetzung mit der Realität. Sie versucht in ihren Kurzgeschichten die Realität immer wieder auf neuen Dimensionen wiederzuspiegeln.

Werke:

Hallac (Baumwoll-Schläger) 1961

Gece (In der Nacht) 1969

Tuhaf Bir Kadın (Eine sonderbare Frau) 1971

Eski Sevgili (Der alte Geliebte) 1977

Der Spiegel, eine Erzählung, aus: Frauen in der Türkei

Mektup Aşkları (Briefe der Liebe) 1988

ben wir sie nur unentwegt angelogen. Diese Lügen haben unseren Verstand weiterentwickelt, sie haben die Männer zu unseren Dummen gemacht. Dieser Instinkt des Menschen, der ihn schützt, gibt einem ungeheure Kraft, z. B. liegt daran auch der überlegene Verstand der Juden. Dadurch, daß sie Heimatlos waren, unterdrückt und verjagt worden sind, haben sie einen Kampfes- und Schutzverstand entwickelt. Überlege Jale, wenn unsere Muskeln kräftiger wären als die der Männer, wem gehörte dann die Herrschaft? Liebe Jale, wenn sie Schläge bekämen, würden sie bald ganz ruhig sein und sich in ihre Ecke verkriechen. Die meisten Männer, mit denen ich zusammen war, haben mich aus diesem oder jenem Grunde geschlagen. Würden sie es wagen, wenn sie wüßten, daß sie von mir noch kräftigere Schläge bekämen? Niemals, nicht wahr? Nun, this is the question my dear friend! Und daran liegt es, wenn ich nicht an Sozialismus oder Ähnliches mehr glaube. Denn unsere schwachen Muskeln werden bleiben, solange die Erde sich dreht und nichts wird sich ändern. Die Ungerechtigkeit besteht mit der Geburt, meine Freundin: die Schwächeren sind nun mal den Stärkeren ausgesetzt. Wo bleibt dann die Gerechtigkeit, da der Sozialismus nicht nur den Männern zu gute kommen wird, sondern der Gesellschaft aus Männern und Frauen? Auch wenn der Mann uns nicht schlägt, weiß er, daß er schlagen kann, wenn er in die Enge getrieben wird. So einfach ist das Problem. Von Anbeginn der Schöpfung gibt es eine ungerechte Lage; was können die Gesetze, die Moral und die Tradition daran ändern!

Das interessanteste dabei ist es, daß wir den Mann während des gesamten Geschichtsverlaufs mit unserem Verstand hingehalten haben, unseren Instinkt ihn geschickt zu lavieren dermaßen entwickelt, so daß jede Frau mit ihrem Verstand und der ausgedachten List den Mann innerlich immer wieder besiegt hat. Jedoch kann die Frau, die sich dem Besiegten als Geschlagene zeigt, die erlebte Hinterhältigkeit nicht verarbeiten und verfällt dadurch in die Krallen des Unglücks. Meiner Meinung nach ist das der Grund dafür, daß ich keine glücklichen Paare kenne. In unserer Welt gibt es mehr Frauen als Männer, die die Rolle der Glücklichen spielen; denn, die Männer könnten so betrogen sein, daß sie glauben, glücklich zu sein. Wenn ich ein verheiratetes Paar sehe, überlege ich mir, wann der Ehemann seine Frau oder die Ehefrau ihren Mann zum ersten Mal betrogen hat. Falls es noch nicht der Fall war, schaffe ich es innerhalb von zwei Stunden, ihr den Mann zu nehmen. Bis jetzt habe ich noch keinen Ehemann getroffen, der mich zu Lügnerin gemacht hätte.

Jetzt wirst Du sagen, wenn es so gewesen ist, warum immer die Männer, die Dir begegneten ...? Nun, das weiß ich selber nicht so genau, aber ohne Mann fühle ich mich, als ob ich ersticken würde. Ich kann nicht einsam sein: die Tage, an denen ich die verlangenden Blicke eines Mannes nicht auf mich gerichtet spüre, sind wie der Tod für mich. Jeden Morgen erwache ich mit Herzklopfen und frage mich, hat mich heute schon jemand geliebt oder nach mir verlangt? Sonst muß ich sofort aufspringen und mir jemanden suchen; mein einziger Ausweg, damit ich nicht durchdrehe oder etwas Schlimmes begehe, ist, daß ich liebe. Wenn die Menschen mich nicht lieben oder mich ausstoßen, bilden sich in meinem Kopf tausende von bösen Plänen; dann bereite ich die Rache vor. Ich ziehe die verführerischsten Kleider an und gehe auf die Straße. Hunderte von Männern laufen mir nach. Ich versuche den am besten aussehenden und den zärtlichsten, den klügsten, den intellektuellsten und den reichsten mir auszusuchen, der mir vielleicht am geeignetsten erscheint mich zu verstehen und zu lieben? Denn ich hasse Männer, die mich erzählen lassen, was für ein Mensch ich bin oder mich zum Lügen verleiten. Ich kann es nicht lassen mich an den Menschen zu rächen, die mir eine Welt voller Verbote und sich selbst entgegenstellen. Das ist der Grund dafür, daß ich Ali und Selim geliebt habe; sie haben mich so akzeptiert, wie ich bin... Meine Freundin, ich kann jedoch auch nicht lange Zeit mit einem Menschen zusammen sein, denn ich entdecke bald einen ihrer Dummheiten; obwohl ich mich bemühe sie nicht

zu sehen. Ich möchte sie so schnell wie möglich loswerden und wegrennen, aber sie werden mir lästig! Manchmal denke ich an Selbstmord. Aber wenn ich an die Nachwelt denke, die sich über meine Abwesenheit freuen wird und daran denke, daß ich den Menschen dadurch Freude bereite, die mich hassen, dann nehme ich mich zusammen und gehe noch erbarmungsloser unter die Menschen!..

Meine liebe Jale, es ist noch etwas, was ich nicht begreife, warum verspüren unsere Mitmenschen nicht einmal den Wunsch nach Freiheit? Außer Ali hat bis jetzt keiner von mir, weder für sich, noch für mich, die Freiheit verlangt. Sogar Selim sagte: „Du bist verrückt nach Freiheit. Dieser Wunsch hat dich entartet. Ich hätte dich sowieso nicht länger halten können“. Da der Mann noch nicht mal die Forderung nach Freiheit für sich selbst stellt, nimmt er ins Geheime dieses Recht für sich in Anspruch, kann er auch noch so verliebt in uns sein...

So meine liebe Freundin, Du die mich so gut zu kennen glaubt, hier einige unbekannt Seiten von mir! Das war mal früher so, jetzt ertrage ich es nicht mehr, daß man mich anders kennt als ich mich selbst! Es ist so; nicht wie Du denkst, ich leide nicht mehr an meiner Liebe zu Selim oder Ali Bey. Ich bin ihnen sogar dankbar...

Ich lebe nun in diesem Land, wo keiner seine hinterhältigen, neugierigen asiatischen Blicke auf mich richten und mich anstarren kann. Ich werde nach Lust und Laune spazieren gehen und wie ein Mensch mich verlieben und lieben; ohne daß ich mich deren schämen muß, oder dafür getadelt zu werden. Ich fühle mich wie neugeboren, meine Jale. Oh ja, es ist schön hier. Bei Gott, ist es schön hier!

Du kannst es Dir vorstellen, daß es mir hier sehr gut geht. Engländer, die mich sehen, halten mich für eine Amerikanerin oder Schwedin. Wenn ich ihnen sage, daß ich Türkin bin, sind sie enttäuscht und finden es unpassend, daß ich Türkin bin. Wenn ich die Sprache erst beherrsche, wirst Du sehen, wie ich sie von dieser Trauer befreie.

Meine Mitbewohnerin ist jetzt eine Andere. Die jetzige ist eine Tschechoslowakin aus einem Dorf. Sie ist natürlich sehr arm. Ich habe ihr sofort mein rosanes Satinkleid geschenkt. Ich mag keine schlecht gekleideten Leute an meiner Seite. Selbst wenn sie eine Hure wäre, sollte sie Stil besitzen. Sie ist zwar eine Dörflerin, aber sehr klug, sie weiß was sie will und innerhalb von wenigen Wochen hat sie London wie ihre Westentasche kennengelernt. Wo die Geschäftsleute sind, wo die Diplomaten sich treffen und in welchen Discos sich die Kinder reicher Leute amüsieren, kannst Du sie fragen. Heute Abend werden wir mit ihrer Gruppe ausgehen. In Sehnsucht.

Deine Sacide

Übersetzung aus dem Türkischen:
Übersetzerwerkstatt Kiebitz Duisburg
Mai-August 1989

16 Aralık 1989 Cumartesi günü saat 19.00'da DERGI'nin 3. yılını ve Yeni-yılı bir arada kutlayacağımız bir gece düzenliyoruz. Tüm okurlarımız davetlidir.

Yer: KIEBITZ, Marien Str. 16 a
4100 Duisburg 11
Tel: 0203 / 40 51 85

Ölümlerden Biri

Nahit ÖVÜNÇ

Operanın kapısındaki çekiç izli sütunlar, birkaç basamak, ekin sabahlarının kolay parlağı aydınlığını üstlerine almış. Giren-çıkan değişik yüzü, bir başka görümlü insanlar (ülke içinde bir başka ülke) gibiler. Pencelelerinde arpejler soprano ve tenor, bas seslerin birbirine karıştığı tatlı uğultu ...

Luna-parka bakan pencerelerinden birinde, içimdeki garip boşlukla dalgın durur söğütlerin sarktığı durgun suyunda havuzun, gözlerimi bırakırdım dakikalarca. Orada yalnızlık gölgeleri, hafif esintinin suyu ürpertişi, minik daireler iç-içe, ve uzaklaşmaları birbirinden...

Bulgar göçmenlerinin Muhittin, Şükri, peruka örer dizleri arasına aldığı tahta başlıkta, üç nolu odada çalışma saatlerinden önce egzersiz yapar, tiz si-bemol üstünde en güzel sesi çıkarmak için uğraşır-dururdu. İçimde tarifsiz bir şeyler olan kişinin zamanı zamanına uymuyor. Saik Faik'in (akşam üstleri geliyor) dediği O, neyse, bana sabahları gelirdi, musallat olur, karanlık köşelere iteldi. Sahne provaları... Balerin Betül (yüreğime sahip kız) iç-içe bürüm bürüm bükük bembeyaz bale eteği, eşsiz bacakları üstünde dönerken, kenardan onu seyrederek, katlanılması zor bir acıyı çekerdim... —Gitme, bekle... dercesine bakardı iri siyah gözleri, esmer omuzları, kuğu boynu ter parlağı... Rezan gelirdi bir ara soprano Rezan,

— Bak yine yüzü asık.. Güll, güüll... Yürümek istiyordum o anlar, yönü olmayan bir mesafede, yürümek... Lüçifer'in olmadığı, ya da beni bırakıp-kaçıp böyle yerlere yürümek... Enterval-ler, rözönanslı seslerin opera tavanlarında yansıdığı, güzelliklerin yüceldiği, soylu ve kutsal binadan çıkıp-gitmek... Çalışma sonunda koro şefi Camozzo'nun fümare! (sigara dinlenmesi demesiyle, millet kapıya kümeleşir...

Öyle bir sabah, çalışma bitmiş, içimdeki Lüçifer'le tartışıyorum. Yok diyorum, seni bırakmam... ben de geleceğim... Başlıyorum yürümeye..

Ankara. İki uç: Ulus ve Kızılay. Kızılay aristokratların, ourjuvaların (daha çok) kaynaştığı kozmopolit (bence) uç.. Bu yüzden hep Ulus'ta, beni rahatsız etmeyen halk tabakasının, içten ve yüksekte bakmayan insanları arasına karışır-dım. Uğrak.. Dış kapıya giderken solda. Kırmızı yüzü, şişman iki kardeşin işlettiği içkili lokanta. Ekseriya öğle saatlerinde tenhadır.

... İtip yayı zırlayan kapıyı girdim. Yerlerde talaş tozu, ve koku, meyhaneye kokusu, yanık yağ ve alkol karışığı.. İçerde birkaç kişi birşeyler konuşuyor. Karşıda otobüs durağı, beyaz yakalı, siyah önlüklü kızlar, memeleri üstüne bastırılmışlar kitaplarını, kiminin saçları uzun ve örgülü, kiminin kısa, bir ihtiyar değnekli, başörtülü kadınlar. Bar benzeri uzantıya yaklaşmış, votka istedikim, bir fincan da limon suyu. Duvarda, köşeden köşeye yerleşen raf biçimi öteberi konan çıkıntı. İlk yudum... Ohh! İçimdeki Lüçifer de keyifli, ben de.. Artık, o, her şeyi halletmiş huzur! Damarlarımdan içinden beynimin artellerine ilerliyor...

Düşünceler kaosu.. Betül, Rezan, İclal.. Manon'daki rolüm. Kafamın içinde bir sürü pembe boyalı problem.. Mazoşist miydim, bu acı çekmeyi istemek, nedendi.. Dışarı.. İnsanlar, onları göklerden izliyor gibiyim.. Bir yığını bir yöne, öteki yığını ters yöne.. Birileri telaşlı, birileri sırtıyor, birileri koşar adım.. İkinci dublede rahatlığım dördördürlük.. Bir ara, yaylı kapıdan biri girdi. Siyah pardüsüllü, kırmızı burunlu, saçları seyrek ve dağınık, elinde keman ve arşe. Ürkek ürkek

bakınıyor: Beni görünce, yanıma seyirtti. Yavaş yavaş geliyor. İyice yaklaşıncı, kemanımı dikkatle rafa koydu. Elleri öylesine titrek, gözleri öylesine kanlı ve yalvarıcı.. korka korka:

— Merhaba, dedi.

— Merhaba, dedim.

Anlamıştım.. —Nasıl olsun dedim. —Sek, dedi. (Müdür derdik, göbekli, güler yüzü baş garsona) seslendim. Ütülü, kar beyaz önlüğünün düğmelerini ilikleyip geldi.

— İki duble daha dedim. O sek olacak. Hiç konuşmadı sonra.. Önüne bakıyor..

... Ve ilk yudumu alınca, şöyle bir iç geçirdi. Belli ki evveliyatı var, kim bilir kaç yerde, kaç bardak fondipledi.

Hey gidi. Aklıma ukela, profesör doktorlar, dostlar, psikiyatristler geldi. Bu halimize kim bilir ne Latince bir isim koyup, uzun, sıkıcı hikayelerine başladılar.. —Efendim, bu kimseler şizoitirler. Alkolün vücuttaki etkileri.. Bu insanlar korkak ve dalgındırlar vs... Hallusinasyon.. falan..

... Konuşmaya başladık, havadan sudan.. derken:

— Varşova konservatuarından mezunum, dedi. İrkildim: Ulus meydanı, kıvıl kıvıl insanlar, söğütün dalına manda yuva yapmış, tin tin tinimini hanım, davul zurna.. ve Varşova konservatuarından mezun bir alkolik.. Çelişkiler diyan.

— Bir şey çalar mısınız? Ağır ve sarsak, uzanıp aldı kemanımı, çenesinin altına yerleştirip, arşeyi tellerde gezdirdi. Mendelsohn keman konçertosundan birkaç nota.. Ne kadar, artık tükenmişse de, belliydi, biliyordu bu işi..

Sonra daha başka şeyler konuştuk, suç yükliydi ruhu.. Karısı başkasıyla kaçmış, bir şeyler içti. Manyeto, dinamo, ne dersenin deyin, o bir avuçluk sıvı, beyinden böyle intikam alınırdı. Çeşit çeşit değil, yumurta akı, mercimek, nohut, patates... Ne kadar kaldık bilemiyorum. İkimiz de kafayı bulmuştuk, baktım o daha oturacak, eyvallah deyip ayrıldım yanından. Kapıdan çıkınca yüzüme serin bir rüzgar çarptı.. Yine insanlar yine ben... — Che bella cosa diye mırıldandım..

BİR KAÇ GÜN SONRA

Bu sefer Kızılay'da, yağmurlu bir akşam üstü, bulvar gürlütüsünden avunmak diye bir umutlayım. Missouri lokantasının karşısındaki kaldırımda bir kalabalık... Ben de katıldım. Orada kaldırımın kenarında siyah pardüsüllü adam, yani Varşova konservatuarı keman bölümünden mezun berduş.. Öylece kıvrılmış yatıyor.. Arşe kemanın üstünde çarpazlama.. Yüzünün yarısı çamurlara gömülü, yüzüne habire yağın yağmurda, aralık dudakları gülümser gibi rahat... Elleri küçük derelelerin içinde, ayrılmak istiyor bedeninden ayrılmıyor, birileri nabzına baktı.

Ölmüş, dediler...

Missuri'ye daldım.

— Besim bey, bir duble votka dedim, sek olsun.

Sonra masama geldiler, Betül, Rezan, İclal... Sahne, üvez renkli kadife perde yavaş yavaş iniyor.

— Sihatimize kızlar... Betül ağlıyordu.

İclal bırakıp gitti, Rezan: —Hadi bu seferlik bağışladım, diyordu gülerken.

Ve ben Varşova konservatuarından mezun ölünün hayatını düşünüyor, müşterek yanlarımızı buluyordum.. Ne garip..●

2 Haziran 1989, Kuzguncuk/İstanbul

Can Yücel'le "Rengahenk"

Hüsam GÖNÜL

Sayın Can Yücel FAC'da yoğun bir programı geride bıraktınız, sohbetimize isterseniz oradan başlayalım.

Almanya'ya bazı arkadaşlarla birlikte olmak, şiir okumak, şiir üzerine konuşmak, biraz da etrafı görmek amacıyla geldik. Program epey yoğundu, oradan oraya koşturmaktan da yorulduk biraz. Görebildiğim şeyler oldu, göremediğim şeyler oldu. Biraz da buradaki arkadaşların durumuyla ilgilenebildik. Aşağı yukarı böyle!

Buradaki ilgiyi nasıl buldunuz: Edebiyata, şairimize, şiirimize karşı?

Valla, ilgilenen arkadaşlar var, ilgilenmeyip de merak sahıkasıyla gelenler var. Genel olarak belli bir dikkat seviyesi var. Bu tam anlamıyla yeterli midir, değil midir bilemeyeceğim. Ama bir ilgi var.

Bir şeyi merak ettim; ben sizi şair Can Yücel'in yanında politik bir kişi olarak da tanıyorum. Burada size karşı olan ilginin yoğunluk alanı ne yandıydı?

Valla, biz daha ziyade şiirden bahsettik. Öyle geniş toplantılarda politika üzerinde durmadık. Benim politikayla ilgime gelince, bir siyasetten çok politikayla ilgili şair sıfatı bana daha uygun düşecektir. Hele şu son on yılda politikayla, herhangi bir görev almak suretiyle bir ilişkim olmamıştır, ama siyasi düzeyde şiirimin politik içeriklerinden ötürü, baskıcı hükümetle bazı dalaşlar olmuştur. Bunun dışında çağrıldığı yerlerde yaptığım konuşmalarda politikaya ancak şiirle ilişkisi bakımından yanından değindim.

Hazır söz Türkiye'den açılmışken ülkemizin şiirine dönelim mi? Nedir şiirimizin durumu bugün?

Bugünkü şiirin durumu parlak değildir. Geçmiş dönemlerle kıyaslanınca bunun da nedeni 12 Eylül'den beri süren baskının çok ağır oluşudur. Elbet belli dönemlerde baskı tepki yaratır. Bu da şiirde olumlu sonuçlar verir. Ama baskının bir üst derecesi şiirin bu olumlu protesto yanını silen bir bezginliği, ezginliği davet edebilir. Sanırım içinde yaşadığımız durum bu. Tabii bu dönemde, dönemden önce yetişmiş şairlerin iyi şiirleri çıkmıştır. Elbet bu dönemde şiire başlamış şairler vardır. Elbet içerde, ha-

pishanede şiir yazmaya başlamış arkadaşlar vardır. Hatta bunların sayısı hiç de azımsanacak kadar değildir. Ama genel olarak bakıldığı zaman pek göz doldurucu sayılmaz. Tek tek tabii iyi şiirler çıkmaktadır. Ama Türk şiirinin parlak bir döneminden söz edileceği zaman bu dönem pek fazla akla gelmeyecektir.

Biraz önce cezaevinde şiire başlayan arkadaşlardan söz ettiniz, hatta Nevzat Çelik'in ilk kitabına önsöz yazmıştınız, 80 sonrası "cezaevi edebiyatı" kavramına siz katılıyor musunuz?

Elbette cezaevi dışardaki hayattan bambaşka bir hayat tarzı olduğuna göre, cezaevi şiirlerinden de söz edilmelidir. Bunun olumlu yanları vardır, olumsuz yanları vardır. Tabii biraz da şairlerin kişiliklerine bağlı olarak. Olumlu yanlar: vakit boldur, kâğıt bulunabilir, kalem bulunabilir, insanlarla birarada bulunulabilir, onlarla yaşam deneyimlerinden başlayarak belli bir birikim sağlanabilir. Öte yandan dediğim gibi dar yerdir, sıkıntılıdır, görüş açısı dardır. Başkaca olumlu yanı öfkesi ve dilidir. Bunun yanısıra görüş açısının darlığı dışarıyla ilişkilerin kısıtlılığı olsun, kültürünü yenilemekte, geliştirmekte karşılaşılan güçlükler olsun cezaevinin olumsuz yanlarıdır. Bir başka yanı ise arkadaşlar çok erken düşmüşlerdir 12 Eylül'de içeriye. Kendilerini yetiştirmeye pek fazla vakit bulamadan bu badirenin içine atılmışlardır. Bu bakımdan yetişmişlikleri ne derecededir, buna dair ancak kişisel değerlendirmeler yapılabilir.

Peki bu dönemde dışardaki genç arkadaşlar ne getirdiler, neler yaptılar?

Dışardaki genç arkadaşlara gelince, ad vermeyeceğim gayet yetenekli arkadaşlar var. Yetişmiş, yetişmeye hazır. Ama dediğim gibi bu devre pek parlak bir devre değildir. Bunun başka nedeni de, kâğıt fiyatlarının fiyat artış listesinin başında gelişi, satın alma gücünün düşüşü ve kitabın en önde feda edilen tüketim malı oluşu edebiyat aleminin durgunluğuna yol açmaktadır.

İkincisi taaa 60'lardan beri kitaba karşı bir nefret uyandırıldı. TV'de silahlarla beraber yakalanan kitaplar, öcü, muzır, yasak... Üçüncüsü bu korkunun daha yoğun olduğu taşrada bayiler bü-

yük yüzdeler almakta, kitabın fiyatı fırlamakta ve kitaplar hemen hemen satmamaktadır.

Eskiden bu bayileri aradan çıkarmak için yaptığımız tertipler saftan çıkmıştır. Yani öğrenci dernekleri, diğer yan örgütlerle kitap dağıtma gibi ucuz fiyatla dağıtım tertipleri baskılar yüzünden ortadan kalkmıştır.

İşin bir başka cephesi, gerek TV'de olsun, gerek radyoda olsun bir iki kitap tanıtma saati yapıyor. Yeterli değil. Çünkü Türkiye hükümetleri hep kitaba ve özellikle de şiire düşman olmuşlardır. Kitabın, şiirin, has şiirin tanıtılması için bazı programlar yapmakta, benim bile adlarını işitmediğim beşinci dereceden şairlerin şiirleri marifetmiş gibi okunmaktadır. Mektep kitaplarından doğru dürüst şiir kalmıştır.

Yani bu görünüm içinde elbette önümüzdeki yıllarda bakacağız birdenbire çok iyi bir şair yetişmiş olabilir. Ama genel olarak bu ortamın çok iyi şairler yetişmesine uygun bir ortam olmadığı meydandadır.

Her zaman olduğu istidat en ağır şartlarda kendini gösterir.

Genç arkadaşlara, yeni yetişen arkadaşlara şiirin, has şiirin ve şairin yetişmesi için öğütleriniz var mı?

Valla, şair olarak biz nasıl şiir düşünürüz, onun örneklerini yazarak veriyoruz zaten. Ben şiir eleştirmeni ya da edebiyat tarihçisi değilim. Ama bir takım genel noktalara değinmekte gene de yarar var.

Çok okumaları gerekir, dil öğrenmeleri gerekir. Memleketin durumunu inceden akıllı bir gözle izlemeleri gerekir. Bu işin kısa zamanda olmayacağını idrak ederek, bir günde dahi olmayacağını idrak ederek, kendilerini hemen palazlanmış saymamaları gerekir. Bu işin çileli iş olduğunu bilmeleri gerekir. Seyahat etmeleri gerekir. Bu karışık memlekette, siyasi olarak karışık, etnik olarak karışık, dünyanın en karışık bölgesinde olmasından dolayı karışık bu ülkede durumu inceden inceye bütün dikkatleri ile izlemeleri gerekir. Ki belli netlikler, açık seçiklikler elde edebilsinler.

Benim sizin şiirinizde gözlemlediğim bir dil olayı var. Bu dönemde TDK ile sirtüşmeye kadar varan öz-türkçe tartışmaları ve şiir dili konusunda bugün ne düşünüyorsunuz?

Ben öztürkçeci değilim. Şiirin bir olay olduğuna inanıyorum. Kendi başına bir olay. Bu olayın yaratılmasının, günün içinden rahat ve kendiliğinden gelmesini yeğliyorum, bu bakımdan öztürkçe midir değil midir ayrıntısına girmeyi yanlış buluyorum. Dilinin ucuna gelmiş, halkın kullandığı bir kelimeyi kullanmak dururken, aman bu arapçaymış, farsçaymış diye lügati açıp öztürkçe karşılık aramayı bir yük görüyorum. Hatta bir tarihlere, adları lazım değil bazı şairlerimiz kendi şiirlerini öztürkçeye çevirdiler. Öyle bir iddiam yok. Bundan dolayı bazı kelimeler benim şiirimde eski dil kullanıyor damgasını üstüne çekecek nitelikte olabilir. Ama bunun yanısıra şiire bir zenginlik kazandırmak bakımından da yararlı olabilir bu tutum. Öztürkçecilik elbette kendi içinde kendi terimleri bakımından akli bir dil bulunması yönünde yararlı bir akımdır. Bu akımı ırkçı bir açıdan, zorunlu bir açıdan anlamamın da yararı yoktur. Çünkü dil en güzel yazar ve şairler tarafından geliştirilir.

Goethe'nin dediği gibi: "Dil bir orman gibidir, kendi organizması içinde bir ağaç kurur onun yerine yenisi yetişir." Bizde öztürkçeciler bir zamanlar toptancı bir anlayışla Türk dilinin gelişmesine yardımcı olacak yerde sekter bir tutumla birbirimizin lafını dahi anlayamaz hale getirmişlerdir. Öztürkçe kelimeye dikkat yerine, Türkdilinin kendi kuruluş biçimlerini iyi kullanmaya önem vermek şarttır. Ben öztürkçe kullanmıyor değilim. Öztürkçenin yanında eğer gerekirse Arapça, Farsça, Yunanca, Latince asıllı laflar da kullanıyorum. Zaten bunlar modern şiirde, Avrupa şiirinde olsun, Amerika şiirinde olsun benim bildiğim dillerin örneklerinde de böyledir. Ben burada mutaassıp değilim. Benim için önemli olan şiirin kendi evrensel yapısıdır. Onun içine bir kelime sığmıyorsa, benim meramımı anlatmaya yetiyorsa, o kelimenin öztürkçe mi değil mi olduğuna bakmadan kullanırım.

Çok rahat şiir yazıyorsunuz. Sürekli bir mesaj var. Kullandığınız dil, şiirin kuruluşuna kadar insanı rahatlatan, öğreten bir şiir. Bu güzelliğin, ustalığın arkasındaki sır nedir?

Valla, iltifatınıza teşekkür ederim de, belki biraz ustalaşmışımdır. Ama her zaman böyle şiir yazmadım ben. Zorluk çektiğim zamanlar da oldu. Hatta şiiri bıraktığım zamanlar da oldu. Bir çeşit çaba meselesi. Sadeleşmeye doğru gitmek, belli bir ustalığa gelmededir. W. Butler Yeats der ki: "Ben gençken ilhamım ihtiyardı, şimdi kendim ihtiyarladım ilhamım gençleşti." Belki benim için de aynı şey söylenebilir.

Sayın hocam, bize biraz da son çalışmalarınızdan söz eder misiniz?

İlerde sık sık kitap çıkarmadan yayınayım. Kalın kitaplar yerine ucuz ince kitaplar.

B.Brecht külliyatını tercümeledi düşünüyorum. Shakespeare, toplu Shakespeare çevirisine özeniyorum.

Tiyatroya yardım etmek istiyorum. Fakat tiyatro kapıları bugün ise bize kapalı. Edebiyatçıyı kolayberi içe almıyor-

lar. Her taraf parsellenmiş. Zaten Türkiye'nin hangi tarafı düzgün ki edebiyat ortamı düzgün olsun.

Tüm "dergi" çalışanları ve okurlarına adına bu güzel sohbet için çok teşekkür ederim hocam.

Ben teşekkür ederim.

ARİTMETİK

*Bir Türk cihana bedeldir, deriz ötedenberi,
Fazla ve az eskileri karıştırmayalım,
Bakarak, şu son günlerde,
Şebinkarahisar'la Gaziantep'te olup bitenlere
—Tabii gaz'elerin yazdığı doğruysa—
Bâzı Türklere işkence edilmiş,
—Nedeni ne olursa olsun—
Ayaklarından tavana asılmışlar,
Elektrik tutulmuş oralarına, buralarına, falan filan,
—Tekrar söylüyorum, çıkan haberler doğruysa tabii—
Ve o milletçe benimsediğimiz buyruksöz üzere
Bir Türk cihana bedel'se eğer,
Bizler (yâni içimizden bâzıları)
—Sayılarını bilemiyoruz—
İçimizden bâzılarına işkence ederek,
Kimbilir kaç Cihana karşı insanlık suçu işlemişiz,
Kimbilir kaç Cihana
Kimbilir kaç Âhirete karşı!..*

El Tutuşa Tutuşa

Ne kadar çok elimiz varmış meğer!
İlkin, senin elinle tutuşan benimki
Sonra çocukları
Gençlerinki
Tekel işçilerinki
Sonra, ellerin elleri...
Ne kadar çok elimiz oldu, baksana,
Tutuşa tutuşa
Bir orman yangını gibi!

Can YÜCEL

(Şairin CANFEDA isimli kitabından)

Alman Faşizminde Sanata İndirilen Darbe

Aydın KARAHASAN

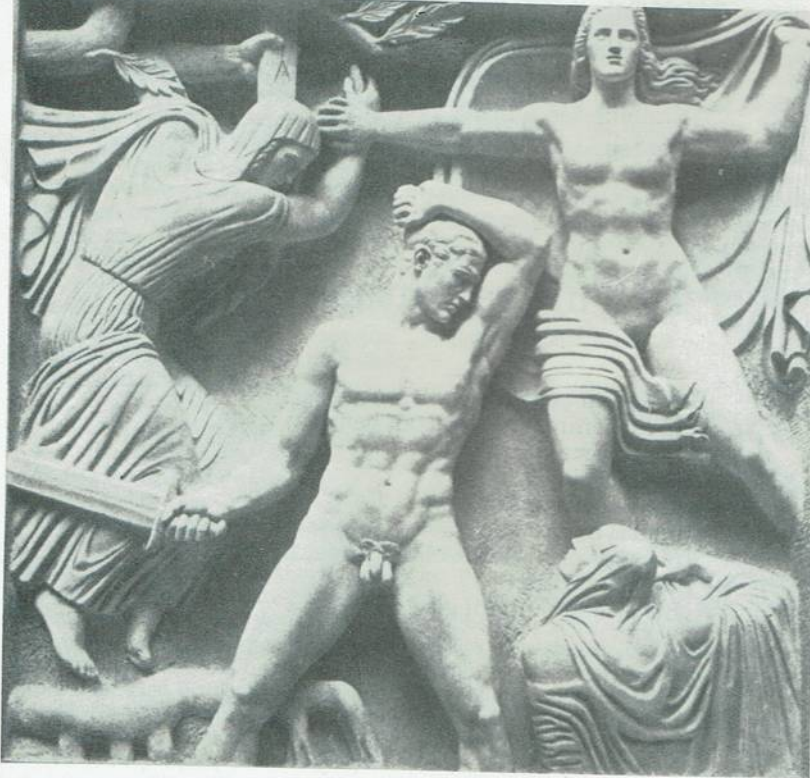
30 Ocak 1933'te yalnız Almanya'nın değil Avrupa'nın başına bir heyula çökmüştü. Bu Hitler heyulasıydı. Tabandan beslenen faşizm tavandan da destek görünce nihayet 1933 Ocak ayında iktidara gelmişti. İlk işi de "Devleti ve milleti komünizmden kurtarmak" demagojisiyile insanlık tarihinde o güne dek görülmemiş despot bir yönetime girişmek olmuştu. İnsanlık tarihi pek çok zorba, pek çok tiran, pek çok zalim görmüştü ama böylesini analar hiç doğurmamıştı. İnsanlardan sabun yapmak, bilim adamlarını (!) bile laboratuvarlarda bu deneyimin sonuçlarını alabilmek için kullanmak, sanatçıları da bu despotizmin aracı etmek, altı milyondan fazla insanı toplama kamplarından gaz odalarına göndermek, insan harası kurarak üstün insan yaratmanın denemelerine girişmek gibi eylemler insanlık tarihinde o güne dek ne görülmüş, ne de işitilmişti. İnsanları gaz fırınlarında çayır çayır yakarken menfez deliğinden seyredecek kadar insanlıktan çıkmış bir yaratık 1 Eylül

1939'da Polonya'ya saldırarak başlattığı savaşla yalnız Almanya ile Avrupa'nın değil bir bakıma dünyanın da başına belâ kesilmişti. Hâlâ onun ruh sapıklığından arta kalan davranış biçimleri yüzünden dünyamızın pek çok köşesindeki halklar, onun taslaklarıyla taklitçilerinden oluşan diktatörlerin kanlı baskısı altında inlemektedirler.

HİTLER ÖNCESİ ALMANYA'DA SANAT AKIMLARI

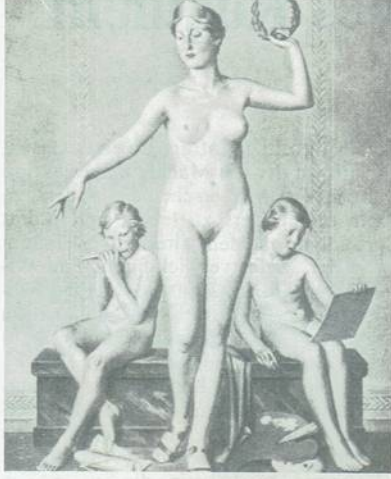
Köklü Avrupa kültürü ile beslenen Alman sanatçıları yüzyılın başında ekspresyonizm ile diğer çağdaş sanat akımlarını benimsemekteydiler. İçlerinde Rus asıllı Kandinsky ile Jawlensky'den başka Münter, Macke, Marc gibi Alman sanatçıların da yer aldığı *Der Blaue Reiter* (Mavi Atlı) grubuyla, Heckel, Kirchner, Rottluff, daha sonra Nolde, Pechstein, Mülller'in de katılımıyla gelişen *Die Brücke* (Köprü) grubu bu dönemin en etkili sanat akımlarıydı. Bu

sanatçılar eserlerinde toplumsal sorunlardan çok bireyin tedirginliklerini, tutku ve coşkularını renk ve çizgilerin kompozisyonuyla ifade etmeye çalışıyorlardı. Dadacı akım ise eski klasik kurallara büsbütün başkaldırıyordu. Ciddi ve mantıklı olduğu ileri sürülen her şeyi yıkmak, kalıplaşmış kurallarla alay etmeyi kendilerine iş edinmişlerdi. Başında mimar Walter Gropius'un bulunduğu *Bauhaus* sanat akademisi daha çok soyut sanata ağırlık veriyordu. Hele Kandinsky gibi güçlü bir ressamın Bauhaus'ta hocalık etmesi bu okulun anlamını bir kat daha artırıyor. *Neue Sachlichkeit* (Yeni Nesnelilik) akımı içinde yer alan Otto Dix, George Grosz, Alexander Kanoldt, George Schrimpf gibi ressamlar konularını daha çok toplumsal olaylardan alıyorlar, sosyal gerçekçi akımın temellerini atıyorlardı. Hele Grosz'un koyu gerçekçi bir gözlemlerle Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanyasının sefil tablosunu, aç insanları, sakat ve düşkünleriyle yansıtmaları, ikiyüzlü çıkarıcı politikacıları, karaborsacı vurguncuları, militarizmin simgesi generalleri, rüşvetçi bürokratları abartarak belgelemesi o dönem egemen güçlerini oldukça rahatsız ediyordu. Sanatın, özellikle plastik sanatların tarihin ilk dönemlerinden beri egemen güçlerin yansıma aracı olarak kullanıldığı çok görülmüştür. İçlerinde sanat değerleri yüksek olan pek çok eser vardır. Mısır firavunlarından Roma imparatorlarına, feodal beylerden prenslere, krallardan sultanlara kadar pek çok hükümdar resim, heykel, mimarlık gibi plastik sanatların belirli dallarını kendi gücünün aracı olarak kullanmıştır. Ama Naziler dönemi kadar tarihte sanat ve kültürün tek elden yönlendirildiği, sanat ile kültüre indirilen darbenin şiddeti kadar dehşet vereni pek görülmemiştir. Tarihte eşine az rastlanır bir kültür kıyımı olan bu olayı öyle bir kaç satırla geçiştirmek, 1933-1945 yılları arasındaki on iki yıllık bir dönemin korkunç tahribatını bir dönemin geride kalmış bir olayı diye görmek büyük bir yanlılıktır. Tarihte belirli yönetimler sanatı kendine hizmet aracı olarak kullanırlarken onun yığınlarca anlaşılır olmasına önemle dikkat etmişler, bu ölçülerin dışında kalan estetik anlayışları şiddetle reddetmişlerdir. İtalya'da faşizm, Almanya'da nazizm, İspanya'da falanjist yönetimler devletin resmi sanat anlayışını sanatçılara dikta kafasıyla dikte ettirmek istemişler, sanatın da, insanın da

Willy Meller: Kader Saati, 1944

onurunu korumak isteyen pek çok sanatçı ile bilimadamı despotların arzularına râm olmayarak ülkelerini terketmişlerdir. İtalya'da Toskanini, İspanya'da Picasso, Almanya'da pek çok ressam ve yazar bu onurlu direnişin unutulmaz örneklerini vermişlerdir.

Adolf Ziegler: Sanat Tanrıçası, 1938

Sanat ve kültür hareketlerini desteklemesi bakımından Hitler'in yanına asla konamayacak olan Stalin döneminde de Sovyetler Birliği'nde ne yazık ki çağdaş sanat akımlarına "burjuva akımlar" diye iyi gözle bakılmamış, onun yerine "sosyalist gerçekçi" akım desteklenip savunulmuştur. Devrimin ilk yıllarında devrimi savunan eserlerin halkın anlayabileceği bir dille verilmesi bir bakıma doğal karşılanabilir, ama sanat değeri dediğimiz o güce varamayan eserlerin verilmesi uluslararası sanat alanında bu akıma pek ilgi uyandırmadı. Sonradan Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde Willy Sitte, Werner Tübke, Bernhard Heisig, İtalya'da Renato Guttuso gibi güçlü sanatçıların elinde sosyalist gerçekçilik oldukça ilgi uyandırmaya başladı. Demek ki, bir sanat eseri hangi daldaki olursa olsun en yüce duygulardan, en gerçekçi olaylardan yola çıkıp bunları kendine konu edinse de içinde sanat gücü dediğimiz o sihirli güçten eser yoksa pek fazla kıymeti harbiyesi olmuyor. Ne var ki, despot yönetimler altında sanat incelenirken sanatçıların seçimi de özenle ele alınmalıdır; böylelikle doğrudan doğruya ilişkisi yok gibi görülen bir takım sanatçıların bilerek ya da bilmeyerek; bilinçli ya da bilinçsiz olarak despotlara nasıl yardımcı oldukları da açıklık kazanacaktır.

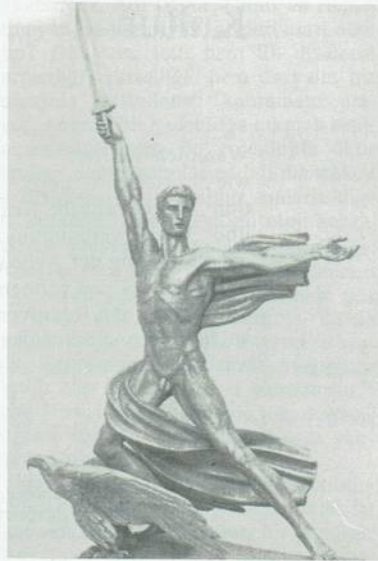
NAZİ SANAT ANLAYIŞI

On iki yıllık Nazi döneminde resmi görüşün dışında kalan sanat "entartete Kunst" (soysuz, dejenerer sanat) diye safdışı edildi. Ekspresyonizm, kübizm, dadaizm, sürrealizm gibi çağdaş sanat akımları topyekûn reddedildi. 16.000'in üzerinde tablo "soysuz, dejenerer sanat" gerekçesiyle Alman müzelerinden toplandı,

yüzlerce sanatçı kovuşturulmaya uğramıştır. 1937 yılında Berlin'de 1000'in üzerinde tablo meydanlarda yakılmış, 4000'e yakın gravür de ateşe verilmiştir. Arp, Barlach, Braque, Cézanne, Chagall, Chirico, Corinth, Delaunay, Dix, Derein, Ernst, Feininger, Gauguin, Gleizes, van Gogh, Jawlensky, Kandinsky, Kirchner, Klee, Kokoschka, Léger, Macke, Marc, Matisse, Nolde, Pechstein, Picasso, Signac, Baumeister, Beckmann, Belling, Ensor, Grosz, Heckel, Hofer, Kollwitz, Liebermann, Nay, Schlemmer gibi ressamların eserlerine el konmuş, Alman olanlar yurttaşlıktan çıkartılmış, sergi açmaları yasaklanmıştı. Sanat ve kültür hareketine bu ırkçı yaklaşım karşısında pek çok Alman aydını ülkesini terketmek zorunda kalmıştı. 1920'lerde Hitler'in kurduğu "Völkischer Beobachter" (Halkın Gözcüsü) adlı gazetede bu ırkçılık körükleniyor, kıskırtıcı yazılarla öteki halklar hor görülüyordu. Bu gazetenin başyazarı Rosenberg'in öncülüğünde kurulan "Kampfbund für Deutsches Kultur" (Alman Kültürü İçin Mücadele Birliği) adlı örgüt Nazi kültür politikasının sözcülüğünü yapıyordu. 1933 Mayıs'ında Bauhaus kapatıldı. Aynı yılın gene mayıs ayında şu yazarların kitapları Berlin'de ateşe verildi: Erich Kästner, Karl Kautsky, Thomas Mann, Karl Marx, Friedrich Engels, Erich Maria Remarque, Kurt Tucholsky, Jack London, Sigmund Freud, Emile Zola, Marcel Proust, H.G. Wells, André Gide, Upton Sinclair, Albert Einstein, Stefan Zweig...

Kitaplar cayır cayır yanarken Nazi Propaganda Bakanı Goebbels alevlerin karşısında şöyle diyordu: "Aşırı entelektüelizm çağı artık bitmiştir. Geçmiş alevler içinde yanıyor, gelecek ruhlarımızdaki bu ateşten doğacaktır!"

Vandalizm bu noktaya geldikten sonra Naziler kendi sanat ideolojilerine uygun bir sanat anlayışını gerçekleştirmek isteyeceklerdi. 1937'de Münih'te "Haus der Deutschen Kunst" (Alman

Adolf Wamper: Zafer Sembolü, 1940

Arno Breker: Senle Ben, 1944

Sanat Evi'ni açtılar. Bu ideolojiye uygun eli ayağı düzgün, yığınların anlayabileceği ölçüsü, oranı yerinde resim ve heykeller sergilemeye, kamu ve özel kuruluşlarda bu çeşit eserlerin yerleştirilmesine büyük özen gösterdiler. Adolf Ziegler, Paul Mathias Padua, Werner Peiner gibi ressamlar; Arno Breker, Josef Thorak, Willy Meller gibi heykeltıraşlar, Albert Speer, Otto Hirth, Hermann Gieseler gibi mimarlar artık Führer'in emrinde eserler veriyorlardı. Bu sanat anlayışında egemen olan görüş Nazilerin komünistlerle Yahudilere uygulamaya çalıştıkları siyasal ve ırksal bir anlayıştır. Milli sanat, ulusal sanat, evrensel sanat tartışmaları içinde bu çıkmaza düşebileceğini göz önünde tutması gereken bir sanatçı ister istemez evrensel kültürü benimsemek zorundadır. Gerçi Hitler eski Yunan ve Roma sanatlarına hayrandı; bu klasik çizgiden yola çıkarak Neo-Klasik bir Ulusal Alman Sanatı yaratmak istiyordu. Kolay resim yapmaya karşı çıkıyor, yarının Alman sanatını bugünden ortaya koymak için çağdaş ve ilerici sanatçıları toplama kamplarına gönderir, ülkelerini terketmelerine sebep olurken kendi hizmetindeki sanatçılara milyonlar kazandırıyor. Bugün doksan küsur yaşında olan Arno Breker yalnızlığa çekilmiş kendi neoklasik anlayışı içinde eserlerini vermeye devam etmektedir. Arno Breker, 1972-1984 Olimpiyat yüksek atlama şampiyonu Ulrike Meyfahrt'ın geçenlerde çıplak bir heykelini yapmıştır. Breker'e çıplak poz veren Meyfahrt'ın vücudu için heykeltıraş "das Wunder der Natur" (tabiat harikası) deyimini kullanmıştır. Despotun hizmetinde olan sanatçı kişi olarak dışlanabilir ama eserine Nazilerin anlayışıyla yaklaşılmalıdır.

Saliha Scheinhardts Türkisches Requiem

Peter SCHÜTT

An diesem bemerkenswerten Buch wollen mir zwei Dinge überhaupt nicht gefallen, der unumgängliche, in die Irre führende und trivial klingende Titel und der Klappentext, für den die Lektoren oder genauer die Zensoren der Büchergilde Gutenberg verantwortlich sind. Sie haben das Geschehen kurzerhand in einen „totalitären Staat irgendwo auf der westlichen Hemisphäre“ verlegt, anstatt es dort anzusiedeln, wohin es gehört, in die Türkei, in die Hauptstadt Ankara, deren Straßen und Plätze so genau beschrieben werden, daß sie für den Kenner ohne weiteres wiederzuerkennen sind. Saliha Scheinhardt erzählt kaum verschlüsselt vom Leben und Tod des türkischen Schriftstellers und Verlegers İlhan Erdost, der in den vier Schreckenstagen und -nächten, die auf den Militärputsch vom September 1980 folgten, von der Soldateska zu Tode gefoltert wurde. Sie schreibt weder eine Dokumentation noch einen Krimi, weder einen Roman noch eine Novelle, sondern erdenkt sich eine eigenwillige Gattung, die man am ehesten als ein literarisches Requiem bezeichnen könnte. Dichtung und Wahrheit, Fiktion, Reflexion und Dokument werden nach dem Belieben der Autorin miteinander vermischt und verschränkt.

Am Beginn des Gedenkbuches stehen Liebesbriefe, die „Cesare“, so nennt Saliha Scheinhardt ihren Anti-Helden, vor

der Hochzeit an seine künftige Frau geschrieben hat. Es folgt der Bericht des Bruders, der mit Cesare zusammen verhaftet wurde und seine Folterungen mit ansehen mußte. Danach kommt die Witwe zu Wort. Sie erzählt, wie sie nach dem Tod des Mannes allein zurecht kommen muß und ihren beiden Töchtern beizubringen versucht, daß der Vater nicht mehr zurückkommt. Am Schluß stehen fiktive Briefe der Mutter und des Bruders an den Ermordeten.

Das Bild, das der Leser auf diese Weise von Cesare erhält, bleibt fragmentarisch, es ist so unfertig und unvollständig wie das Leben des mit vierzig Jahren zu Tode Gequälten. Das Stückwerk ist gewollt, es läßt voller Absicht viele Fragen offen, auch die Frage nach dem Sinn des Kampfes, die Frage, ob sich das Opfer gelohnt hat. Der fragmentarische Charakter des Requiems hindert Saliha Scheinhardt daran, die Brüche und Risse im Bild des zu früh Gestorbenen nicht zu glätten, und macht auf die Widersprüche aufmerksam, die bei vielen Linken zwischen Alltag und Ideal, zwischen Politik und Privatleben existieren. Die Autorin fragt nach der Glaubwürdigkeit und den Motiven der Revolutionäre, die der Idee alles opfern, auch das eigene Glück und das eigene Leben. Sie stellt

die Möglichkeit infrage, in einer Gesellschaft, in der die Mächte der Reaktion unüberwindlich erscheinen, anders zu sein und anders zu leben, und räumt gründlich mit dem alternativen Traum von der „Selbstverwickelung“ im Widerstand auf. Es sind gerade diese Fragen und Zweifel, die Saliha Scheinhardts Buch zu einer bewegenden und in manchen Passagen erschütternden Lektüre machen. Weil das Buch auf alle Heldenposen, auf Schönfärberei und Märtyrerkult verzichtet, hat Saliha Scheinhardts Memorial für İlhan Erdost Aussicht auf Bestand. Die Autorin, die seit 1967 in der Bundesrepublik lebt und sich in ihren bisher erschienenen Veröffentlichungen vor allem mit dem Alltag türkischer Frauen in der Heimat und dem Exil befaßt hat, hat sich mit diesem Buch endgültig von der dokumentarischen Methode, wie sie in der Gastarbeiter- und der Frauenliteratur überwiegt, verabschiedet und eine Erfindungs- und Gestaltungskraft unter Beweis gestellt, die mehr verspricht als dieses Buch mit dem unmöglichen Titel „Von der Erde bis zum Himmel Liebe“.

Saliha Scheinhardt: Von der Erde bis zum Himmel Liebe. 190 Seiten, 18,-DM. Büchergilde Gutenberg, Frankfurt/Main 1988.

Kultur

trotz Hanns Johst

Wenn ich Worte
wie „Fortschritt“ höre
und „demokratische Kräfte“
und „Wiedervereinigung
der Bewegung der Arbeiterklasse“
beginne ich so zu gähnen
daß ich meinen Revolver
auch dann nicht entsichern könnte
wenn ich einen hätte

Erich FRIED

Hanns Johst, einer der führenden Schriftsteller des Hitlerregimes, schrieb in seinem Drama „Schlageter“: „Wenn ich das Wort Kultur höre, entsichere ich meinen Revolver.“

Siyah Mavi Aşk ya da Gri Öyküler

Aydın YEŞİLYURT

SIYAH MAVİ AŞK

mehmet sevda

Mehmet Sevda'nın "Siyah Mavi Aşk" adlı öykü kitabı uzunca bir zamandır masamın üzerinde. Bu süre içinde kitapta yer alan öyküleri en az iki kez okumak üzere yeniden yeniden okuyorum. İçimde bir istek, kitaba ilişkin düşüncelerimi yazmam konusunda beni hayli dürtüklüyor. İşin zor yanını biliyorum. Bir yazarın ilk kitabına ilişkin yazılacak her şey spekülasyona açık. "Hele bir bekleyelim, peşini görelim" yargıları bu alanda oldukça geçerli. Ben kendi adıma bu kanıda değilim. Madem ortada bir ürün var, o ürünü baz alarak değerlendirmeye yapabiliriz diye düşünüyorum. Kaldı ki yazar bu kitabı ile yetinebilir, "Ben söyleyeceklerimin tümünü bu kitapta söyledim" diyebilir. Bu, onun bileceği iş. Benim kanım, Mehmet Sevda böyle demeyecek, yeni yeni ürünlerini okurlara ulaştıracak.

Siyah Mavi Aşk'da on öykü yer alıyor. Birisi hariç tüm öyküler kısa. Bu kısacık öykülerde Mehmet Sevda bir senaryo uzunluğunda olay dizilerini okurun gözleri önüne sergileyebiliyor. "Senaryo" sözünü bilerek seçtim. Tanıdığım M.Sevda aynı zamanda bir sinema sevdalısı. Öyküleri okurken kendimi bir filmin içinde buluyorum ve "bundan güzel bir film öyküsü çıkabilir" diyorum. Özellikle "Öyküyü Aramak" adlı öyküyü kurgu olarak da M. Sevda'nın sinema düşüncü başarı ile yansıtabil-

yor. Her nedense ben, bu öykü ile Demir Özlü'nün "Bir Beyoğlu Düşü" arasında bir paralellik aradım ve buldum; yalnız bu da değil. Mehmet Sevda çağdaş öykücülüğümüzde yeni yöntemler aramaya, bulmaya çaba gösteren bir yazarımız. Böyle olunca kendi anlayışına kaynaklık edecek usta öykücülerimizden etkileniyor, onları gözlüyor ama öykülerine kendini katarak özgünlüğe ulaşmak istiyor.

Öykülerin hemen tümünde "nasıl söylemek" konusu Mehmet Sevda'yı uğraştırıyor. Bilinmiş, alışılmışın dışında bir "söylemek" onun aradığı. "Küçük bir Akdeniz kasabasında doğdu. Adını ne Özgür koydular, ne Umut./ Hüzün de değildi./ Gözleri Maviydi, saçları siyah."

Sevda'nın öykülerinde önemli bir ilke de cinsellik. Hemen tüm öykülerinde bunu görmek mümkün. Ama bu cinsellik her türden faydadan ve tabulardan arınmış bir cinsellik. Kaygıdan uzak demem; Mehmet Sevda'nın öyküye ve kişilerine "toplumsal bir işlev" vermemesinde, estetik kaygıları önemsemesindedir.

Kitabın ilk öyküsü "Mor Düşler" bu satırlarla başlıyor. Bu ilk satırlarda Mehmet Sevda okuyucuyu öykünün içine çekebiliyor. Adı Özgür, Umut ve Hüzün olmayan, saçları siyah, gözleri mavi olan kim? Okuyucu için hem ilk dizelerin çarpıcılığı, şiirselliği, hem de yalın bir anlatımla betimlenen kahramanı aramak, onunla bir yolculuğa çıkmak artık kaçınılmazlaşıyor. Bu yolculukta okur şimdiye değin karşılaşmadığı manzalara ve ilişkilere tanık olabilir, onlarla düşler kurabilir, masal veya mitoloji kahramanına yaklaşabilir, onlara dokunabilir. Örneğin yine aynı öyküde kahramanımız "siyah gecelerde, mavi denizle gün işiyncaya dek sevişti"rilebilir. Ya da bu kez "Gölge, ayışığıyla sevişmeye başladı. Gecenin derinliklerinde, ayışığının saçıyla alev siyah saçlarını tutuşturdu." İmge yüklü bu betimlemeyle tüm doğayı, doğasal olayları yaşayan canlılara yaklaştıran sihirler gizli.

Mehmet Sevda öykülerinde alışılmış üçüncü tekil şahıs dilinden kurtulmak istiyor. Hikaye dilinde zor bir anlatım olan ikincil tekil şahısla anlatımı denediği "Kumrular Sevişirken"de bunu ba-

şarı ile uyguluyor. "Aşkların üstüne kürenge bulutlar çöreklediği bu kentin, düşlerinin aşk kenti oluşuna şaşıyorum. Bu kentte düşlerinde ürettiğin aşkı bulacağına sen de inanmıyorsun." Kitabın en uzun öyküsü "Kumrular Sevişirken" Sevda'nın yazarlık serüvenindeki aşamayı gösteren önemli bir öykü.

"Mustafa'nın payına camiye daha bir gömülmek kaldı. Bir girdi, bir daha çıkmadı. Girmeden önce Nazlı'yı bir güzel dövüyordu. Nazlı suçunu hiç bir zaman anlamadı." "Nazlı Gurbet" adındaki öyküden aldım bu alıntıyı. Öykü ikinci kuşak gençlerin sorunları ve ana-babaları ile ilişkilerini irdeliyor. Yaban elde uyuşmuşlaşan birinci kuşağın açmazları, yalnızlıkları, sevgisizlikleri öyküde geri dönüşlerle ele alınıyor. "Kaybolan Kuşak" diye adlandırılan ikinci kuşağın kimlik arayışında karşılaştığı engeller ve onların dirençleri öne çıkarılıyor. Sevgisiz bir ortamda uzun bir bocalama geçiren Nazlı'nın, hiç de "kaybolmadığını" asıl kaybolanın, silikleşmenin, kişilik kaybının nerede, nasıl ve niçin yaşaması gerektiğini kavrayamayan "Mustafa"larda olduğu bir güzel sergileniyor.

"Nazlı Gurbet" yazarın öyküde ulaştığı başarının yanında "gurbet olayını" kavramada da başarılı bir anlatıma ulaşıyor.

Sevda'nın öykülerinde önemli bir öğe de cinsellik. Hemen tüm öykülerinde bunu görmek mümkün. Ama bu cinsellik her türden kaygıdan ve tabulardan arınmış bir cinsellik. Kaygıdan uzak demem, M.Sevda'nın öyküye ve kişilerine "toplumsal bir işlev" vermemesinde, estetik kaygıları önemsemesindedir. Aşk ve cinsellik bireleşmiş kişilerin özgür seçimidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde hem cesur bir seçimdir, hem de bu kuşağın sanata yaklaşımında önemli bir ölçütür.

Bu yazının sınırları içinde kitapta toplanan tüm öyküleri tek tek ele almak gibi bir düşüncem yok. Sadece okuru yeni bir yazarın ilk kitabını tanıtmak ve bende kalan etkisini okurlarla paylaşmak istedim. Kitabın tümü okunduğunda asıl değerlendirmenin okurlar tarafından yapılacağına inanıyorum. Sevda'nın öyküleri, öyküye ilgi duyan herkese kendini okutturacaktır. Onun fantastik anlatımı kimi okurlarca belki yadırganacaktır. Belki de edebiyat ve sanatta gerçeküstü karşıtları onu anlamamakta direneceklerdir. Ne gam.

Mor Lekeli Bir Dahi: Herbert von Karajan

Hüseyin AKDEMİR

Geçen Temmuz ayında 81 yaşında ölen ünlü orkestra şefi Herbert von Karajan üzerine onun müzik alanındaki tartışılmaz büyüklüğünü anlatan bir yazı yazmak istedim ama, ne yaptım ne ettiysem yaşamın bir parçası olan Naziler dönemini atlamayı başaramadım. İkinci, hatta üçüncü denememde gelip gelip yine o döneme takıldım. Sonuçta, ölümünden sonra televizyondaki bir programdan duyduğum bir cümleyi alıp, yukarıdaki başlıkta kullandım. Kısa ama, çok şey söyleyen bir başlık. O dönem, Karajan'ın tartışılmaz büyüklüğünün yanında gerçekten de nokta kadar da olsa mor bir leke olarak kalacaktır.

1908'de Avusturya'nın Salzburg kentinde (Mozart'ın da doğum yeri) doğan Herbert von Karajan, küçük yaşlarda başladığı müzik çalışmalarını, piyanist olmak amacıyla Viyana Müzik Akademisi'nde ve Salzburg'daki Mozarteum'da sürdürdü. Parmaklarında meydana gelen eklem iltahaplanmasının da etkisiyle ilgisi giderek orkestra yönetmenliğine yönelen Karajan, 1927'de Ulm'da, Mozart'ın "Figaro'nun Düğünü" adlı operasını hemen hiç bir hazırlık yapmadan başarıyla yönetince dikkatleri üzerinde topladı. Bu tarihten başlayarak 7 yıl boyunca Ulm operasında şef olarak görev yapan Karajan, 1934-1941 yılları arasında da Aachen'de orkestra şefliği ve yöneticilik görevlerinde bulundu.

1938 yılından başlayarak Berlin Devlet Operası'nı ve zaman zaman konuk müzisyen olarak Berlin Filarmoni Orkestrası'nı yönetmesi, Karajan'ın ününün hızla yayılmasını sağladı. Bununla birlikte Nasyonal Sosyalist Parti (NSDAP) üyesi olması, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra suçsuz bulunmasına karşın, tepkilere yol açtı. Yine de 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda yoğun müzik etkinliği ve aldığı önemli görevlerle ünü gitgide artan Karajan, dünyanın önde gelen şeflerinden biri olarak kabul edilmeye başlandı.

1947 yılında Viyana'daki Müzikseverler Derneği'nin orkestra şefi olan, iki yıl sonra da bu kuruluşun yöneticiliğine getirilen Karajan, Viyana Filarmoni ve Londra Filarmoni Orkestralarıyla turnelere çıktı. Salzburg, Edinburgh, Bayreuth, Lucerne, Viyana, Berlin ve Münih gibi müzik festivallerine katılan Herbert von Karajan, ayrıca düzenli aralıklarla Milano'daki La Scala Operası'yla çalıştı. 1954'de, Furtwängler'in ölümü üzerine Berlin Filarmoni Orkestrası'nın şefliği-ne, 1956'da da Viyana Devlet Operası ve

Salzburg Festivali'nin yöneticiliğine getirildi.

Genç Avusturyalı bestecileri desteklemek için özel bir çaba göstermiş olan Karajan, kendisinin bulup ortaya çıkardığı genç yetenekleriyle de çağımızın en büyük orkestra yönetmenlerinden biri olarak müzik dünyasına damgasını vurmuştur.

18 yaşından beri orkestra şefi, 20 yaşından itibaren de yöneticilik yapan Karajan 800'ün üzerinde plak yaptı. Yönetimi altındaki Berlin Filarmoni Orkestrası'nı dünyanın en iyi orkestralarından biri yaptı. Hep arkaya doğru taranmış dalga dalga beyaz saçları, alınına dökülen bir bölümi ile daha biraz önce su kayacağı kapmadan ya da sürat arabasını kullanmaktan geldiği izlenimi verirdi. Gerçek yaşamda da bu pek farklı değildi. Karajan gerçekten de sürata bayılırdı. Porşe marka arabasının süratine ve motor sesine hayrandı. Son model sürat teknesine ve İsviçre'nin Vier Wallstättesse adlı gölde sık sık su kayığı yapmaya bayılırdı. Hatta öyle ki, bu sürat sevgisini müziğe bile taşımıştı. Örneğin Beethoven'ın ünlü 5. Senfonisini çeşitli orkestralarda dinleseniz, onun yönetimindeki Berlin Filarmonisi'nin çaldığını hemen ayırtıyabilirsiniz. O diğerlerinden mutlaka bir nüans farkla biraz daha hızlı tempoyla çalınır.

En tanınmış eserleri yüzlerce kez yönetti. 50'nin üzerinde operayı ve bir o kadar da senfoniyi reperatuvarına alıp onları ezbere, önüne nota kağıtlarını almadan yönetirdi. "Nota kağıtları benimle orkestra elemanları ve müziğin arası-

na giren engellerdir" deyip onları bir yana bırakırdı. En uzun ve en karışık opera notları en ufak ayrıntısına kadar bey-nine kazanmıştı sanki.

Gözünüzün önüne bir konser salonuna getirin. Salonda yüz kişilik elamanıyla bir orkestra birbirleriyle bir yandan sohbet eden bir yandan da ellerindeki çalgı aletlerine son düzeni veren, fıkralar anlatıp gülüşen ve yerlerini almaya çalışsan 2000 dinleyici, kimisi koltuk numarasını aramakta, kimisi yerini bulmuş oturmuş, salona girmeden aldığı programın akışını gösteren kitapçığı karıştırmakta, karşıdan karşıya tanıdık yüzlerle selamlaşmalar, sohbetler, öksürenler, mükemmel bir gürültü curcunası... Sonra birden sahneden içeriye elindeki küçük çubuğuyla bir adam giriyor. Kulakları çınlatan ve dakikalarca süren bir alkıştan sonra koskoca salon bir ölü sessizliğine gömülüyor. Deyim yerindeyse, o anda "Bir küçükük iğne yere atılsa çın çın ötecektir". Sonra küçük beyaz çubuklu adam önünde nota olmaksızın orkestrayı avucunun içine alıp, yumuşak bilek hareketleriyle müziğin kavislerini gözle görülür hale getirir, saniyeler geçtikçe küçük çubuklu adam seyircinin, dinleyicinin gözünde büyür büyür kocaman bir dev olur. Bu büyük dev Karajan'dır işte.

Her şeyin en mükemmelini yapmak ister Karajan. Hobileriyle bile ciddi ciddi ilgilenir. Örneğin konsantre olayını güçlü tutabilmek için Yoga'ya merak sarar. Başlamadan önce öylesine hazırlıklar yapar ki, Yoga hakkında onlarca kitap okur, işin ustalarına danışır, bir sürü

ön hazırlıklar yapar ve sonuçta kendisi de usta bir Yogacı olur.

Müzik onun her şeyidir. Ama gerçekten herşeyidir. İliklerine kadar müzikle doludur. "Ben" der Karajan, "Bir odada yalnızken hiçbir müzik aleti ya da orkestra yokken bütün 'Tristan'ı baştan sona kadar dinleyebilirim." Çocukluktan beri kariyer düşkünlüdür Karajan. Kariyer yapma düşüncesi öylesine güçlüdür ki Naziler döneminde bile kariyerini ilerletebilmek için Nasyonal Sosyalistler'e üye olmuştur.

Yaşamının son günlerine kadar kendisiyle ne kadar söyleşi yapılmışsa mutlaka her söyleşisinde kendisine Nazi dönemiyle ilgili sorular soruldu. O her defasında kendisinin Nazilerin partisine üye olduğunu inkar etmedi ama, bu işi gönüllü olarak yaptığını da söylemedi. "Bunu kendi kariyerim ve müzik için yaptım" dedi. Hatta kendisinin inkar ettiği, ama belgelerle ispat edilen bir olay var ki, o da Karajan'ın daha Naziler iktidara gelmeden önce partiye üye olduğudur.

Amerikalı gazeteci yazar Roger Vaughan Karajan hakkında: "Böylesine akıllı, genç yetenekli ve bilinçli birinin, önündeki başarı basamaklarını tırmanmak varken 1933'lü yıllarda neden Hitler gibi bir caniye sempati duyup partisine üye olmasını anlamak çok zor" deyip sonra da eklemekte: "Ama" diyor, "o yıllarda SPD ve KPD'den bile insanların Hitler tarafına geçtiği düşünülürse, bunu anlamak biraz daha kolaylaşır" demekte.

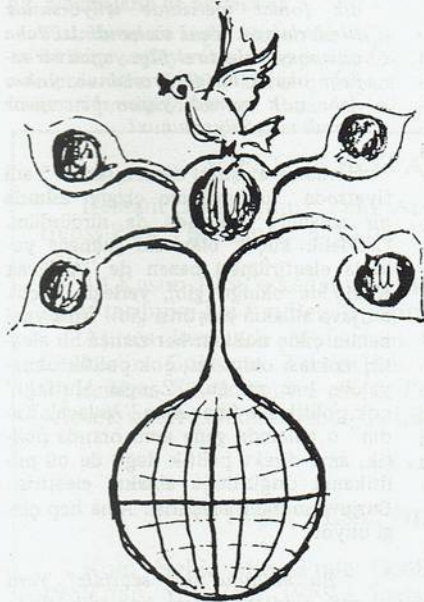
Paul Moor adlı bir araştırmacı da Karajan'ın partiye üyeliği hakkında belgelere dayanarak şunları yazmakta: "Herbert von Karajan NSDAP'ne söylediği gibi Aachen'de değil, daha Salzburg'da yaşarken ve hiç bir baskı altında kalmadan üye olmuştur. Hitler'in iktidara gelmesinden iki ay sekiz gün sonra 8 Nisan 1933'de üye olmuş, üye numarası da 1607 525'dir. Nisan ayı aidatını da ödeyip yine aynı ayın sonunda Almanya'ya geldiğinde partiye üyelik kimliğini yama almadığından kendisi hakkında yenen işlemler yapılmış ve yeni bir üye kimlik kartı verilmiş. İşte Karajan ortada olmayan birinci üyelik kimliğini hep inkar etmekte ya da hatırlamak istememektedir." demekte.

İşte Karajan elindeki büyük silahı müzikle üzerine sıçramış olan bu mor lekeye karşı savaşmış onu küçülte küçülte bir nokta haline getirmiştir. Bu nokta kadar mor lekenin üzerinde tartışmalar ölümünden sonra da sürüp gitmektedir, ama onun müzikteki büyüklüğü herkes tarafından kabul görmekte ve tartışmaya bile gerek duyulmamaktadır.

Amerika'daki bir konseri sırasında salonun dışında ve dışarıda protesto edenlerin sayısı bir hayli kabarıktır. Onu Nazi olarak suçlayıp bağırırmaktalar. Konser sonrası kendisine sorulduğunda Karajan, "İçerdeki büyük alkışlardan dışardaki büyük gürültüyü duyamadım ki" diye yanıt verir.

Bu Ağaç Başka

Ağaç!
Ne kadar güzelsin
Ne kadar başka
Yaşamak isterim dallarında
Asarsam,
Sana asarım kendimi
Büyürüm meyvalarında.
Ağaç!
Ne kadar güzelsin
Ne kadar başka!

Elma Ağacı

Bizim dünyamız
Bir elma ağacıdır.
Dost bölüşür,
Düşman bölüşür,
Kuşlar bölüşür.
Çıkarıcılar,
Bir dağ olur aramızda.
Dağlar delinir,
Gökler delinir,
Elbet delinir!..

Orhon M. ARIBURNU

1980 Berlin

Başar Sabuncu ile Söyleşi:

“Ben Tiyatroyu ve Sinemayı Birbirinden Ayı Sanatlar Olarak Görmedim”

Celal ÖZCAN

Bize kendinizi kısaca, Alman okuyucularına ve seyircilerine tanıtır mısınız?

1960'dan başlayarak, öğrenim, aile ne varsa bir yana bırakıp aslında tiyatroculuğa başladım. Oyuncu olarak önce, sonra yazar, sonra yönetmen. O gün, bugündür de bu tiyatro çalışması sürüp gidiyor. Bu arada Türkiye'deki ödenekli ve özel tiyatrolarda oynamış 12 tane oyunum oldu. 18 kadar radyo oyunu dizisi yazmışım, 100 radyo oyunu yönetmişim, 30 kadar da tiyatrodaki oyun yönettim. Daha çok 1980'den sonra sinemaya ağırlık verdim. Bu biraz da 1980'den sonra şehir tiyatrolarındaki görevime son verilmesinden ötürü oldu. Önce senaryo yazarlığı olarak başlamıştım; 75'lerde sinemaya, 85'ten sonra da yönetmen olarak. 5 tane de film yaptım o arada. 11 tane de senaryo yazmışım. Bu dönemlerde hep sinema ve tiyatro birlikte gitti. Ben kendimi hâlâ tam sinemacı olarak göremiyorum; yani biraz sinemacı biraz tiyatrocudur.

Bu tiyatro ve senaryodan sinemaya geçişinizin asıl nedenleri neydi?

Ben tiyatroyu ve sinemayı birbirinden ayrı sanatlar olarak düşünmedim hiç bir zaman. Tiyatro yazarlığımın yanı sıra hep senaryo yazarlığımı da sürdürdüm. 80'den sonra zaten tiyatrodaki iş bulamaz hale gelmiştim. Senaryo yazmaya yeniden giriştiğimde de garip problemler çıktı.

Yönetmenlerin genellikle senaryo yazarlarına pek saygısı yok. Ben bir şey yazıyordum. Başka bir film çekiyordu yönetmen. Bunun üzerine ben yeniden küstüm sinemaya ve bir daha senaryo yazmıyorum dedim. O arada bazı prodüktörler dediler ki, "Bunca yıllık tiyatro yönetmenliği deneyimin var, bunca yıllık da senaristik, madem yönetmeni beğenmiyorsun gel kendi filmini kendin yap dediler. Öylece yeniden sinemaya bu sefer başka bir kanaldan başlamış olduk.

Tiyatronun sizin filminizdeki etkisi ne?

Özellikle Türk sinemasından belki farklı oldum; başlangıçta hele. Önemli bir konu. Ben oyuncuyu ve oyuncunun sanatını seviyorum ve önemsiyorum. Oysa Türk sineması galiba biraz da 1. ti-

yatrocular kuşağını tepki olarak oyuncuyu her zaman küçümsemiştir, biraz Hollywood gibi bakmıştır yani. Uzun boylu diye bir adamı almıştır, kalçası yuvarlak diye bir kadını almıştır, bunları oyuncu yapmıştır. Bunun sonucu da zaten düşünün 1931'de, 50 yıl önce Türkiye'de sesli film çekilirken, bugün Türkiye'de sesli film çekilemiyor. Çünkü 1950'lerden sonra gelen o sinemacı kuşağı sokaktan geçen adamları oyuncu sanıp filme katmış, bunlar da iki kelimeyi bir araya getiremedikleri için, sonunda Türk sineması tiyatrocuların dublaj desteğiyle yürümüştür; seslendirmeye. Çünkü oyuncular konuşmaktan aciz.

Benim belki, yani 85'te başlamamla birlikte önemli bir etki bu tekrar. Tiyatrocuların dönüşü, oyunculuk sanatının dönüşü. Ben oyuncuyu önemsiyorum. Yani insanlarla, insanlara dair bir şeyler yapıyoruz; gene de kameranın nereye konulduğundan daha önemli galiba insan malzemesi diye düşünüyorum. Oyuncuyla çalışmayı seviyorum ve onunla boğuşmayı seviyorum.

Genellikle bu, politik, toplumsal konuları, yani ciddi sorunları, komedik fonlar içerisinde işliyorsunuz filmlerinizde. Yani siz kendinizi daha çok sosyal-eleştirel film yapan bir rejisör olarak mı görüyorsunuz, yoksa daha çok komedi yapan bir rejisör olarak mı görüyorsunuz?

Herhalde eleştirel demek lazım. Yani tiyatrodaki sürdürdüğüm çizgiyi aslında bir anlamda sinemada da sürdürdüm. Gündelik küçük olayların gülmece yoluyla eleştirilmesi bazen de "Asılacak Kadın" da olduğu gibi, yerleşik küçük burjuva ahlakın eleştirisi gibi. Ama yani benim çıkış noktam her zaman bir eleştiri noktası oldu. Bu, çok politik olmayabilir her zaman. "Zengin Mutfağı" çok politik bir film. Ama "Asılacak Kadın" o anlamda gene aynı oranda politik, ama direkt politik değil de bu politikanın doğurduğu ahlakın eleştirisi. Burjuva moralin eleştirisi. Ama hep çizgi buydu.

Bu metodu niye seçtiniz? Yani çok ciddi sorunları komedik türde anlatma metodunu niçin seçiyorsunuz?

Komedi, duygulardan, gönüllerden çok insanın aklına seslenen bir tür. Akıl-

cı bir iş yapmayı tercih ettiğim için, yani seyircinin duygularını sömürmeyi değil de, duygularını kullanmayı değil de aklını kullanmasını sağlayacak bir yol seçmek için her zaman komedi daha iyi bir silah. Daha akılcı, eleştiriye yakın bir yol.

Türk sinemasını eğer üç gelişme çizgisinde izlersek, Yeşilçam ekolü, Y.Güney ekolü ve sonunda bu yeni genç ekol olarak gelişme çizgisini belirlersek, bu yeni genç ekol form ve içerik olarak Y.Güney'e yakın bulamıyoruz. Y.Güney çok farklı dünyası olan bir adamdı. Bugünkü yeni Türk sinemasının o anlamda Y.Güney'in çok etkisinde olduğunu ben sanmıyorum.

Ben kendimi bütün Türk sineması adına konuşmaya yetkili saymıyorum. Ama bugün ben ve benim gibiler film yapabiliyorsak, bu, Yılmaz Güney'in özellikle seyirciyle sinema arasındaki ilişkide sağlandığı farklı tavırda kaynaklanıyor. Ama ben sinema dili, estetiği olarak kendimi Y.Güney'e yakın bulamıyorum. Y.Güney çok farklı dünyası olan bir adamdı. Bugünkü yeni Türk sinemasının o anlamda Y.Güney'in çok etkisinde olduğunu ben sanmıyorum.

Türk sinemasındaki yönetmenler, kuruluşundan yakın zamana kadar sinemayı anlatım aracı olarak gördüler. Resimle bir şey anlatmak yerine sözle anlatmayı tercih ettiler. Hikaye anlatmak yani. Şimdi yalnız hikaye anlatmak değil, yeni bir sinema dili geliştirmek söz konusu. Nasıl anlatıldığı, neyin anlatıldığı kadar önemli oluyor artık Türk sinemasında. Birçok Türk filmi, birçok Batı filmi, hele Amerikan sineması için de aynı şey söylenebilir. Hikaye anlatmak için film yapmak zorunda değillerdi. Sinemanın kendine özgü bir dili geliştirme çabaları Türk sinemasında yeni. Belki bu yüzden de son yıllarda yabancı şenlikte, özel gösterilerde Türk sinemasının Rönesansından söz ediliyor. Bir yandan Türk sineması yeni doğuyor deniyor, bir yandan da hiçbir şey yapamaz durumda.

Sizin iki filminiz sansürden geçti. "Zengin Mutfağı" da sansürden sonra serbest bırakıldı. Bize Türk sinemasının sansür ve bunun dışında karşılaştığı zorluklar nedir, söyler misiniz?

Bugün ilk yazdığım senaryo Atuf Yılmaz'ın çektiği "Adak"tı. Bu senaryo iki kere reddedildi, bir kere film reddedildi. Ama Türkiye'de biliyorsunuz bir yanda

kati bir sansür, diğer yandan mahkemeler var. Hâlâ o yoldan bir şey yapmak mümkün. Bugün sansür sözümona yumuşatıldı, iki yıldır. Artık senaryolar sansür edilmiyor, ama bu sefer film sansür ediliyor.

Asıl önemlisi ekonomik sansür çok yoğunlaştı. Bu arada bazı prodüktörler televizyon filmi yapma çabasındalar. Ama televizyonun da kendine özgü ikinci bir sansürü var. Ama bugün Türk sinemasını hareket edemez hale getirilmesinin asıl nedeni sansür değil. İlginç bir örnek "Asılacak Kadın" sansür tarafından reddedildi. 4 ay sonra Danıştay filmin gösterilmesine izin verdi. Ama bu arada basımından ... yıl sonra Pınar Kür'ün kitabı yasaklandı. Ekonomik ve kültürel, geniş bir sansür, her şeyin üzerine çökmüş durumda. O daha vahim geliyor bana. Kültürsüzleştirme, kültürü soysuzlaştırma, bu arada televizyonu, resmi kültürü hakim kılma, asıl bu. Şu anda Türkiye'de sansüre ihtiyaç yok. Çünkü film yapılamıyor.

Yeni kuşağın belli dönemlerle ilgili filmleri görememesi, örneğin Yılmaz Güney filmlerini görememesi onların yetişmesinde bir eksiklik getiriyor mu?

Elbette getiriyor. Örneğin, şimdi 15 yaşında olan bir adam hiç Y.Güney filmi görmedi ama bir Y.Güney efsanesi duyuyor. Ne olduğu hakkında bir fikri yok.

Yalnız sinemada mı sansür, hayat filminin içinden bazı şeyleri kesip atıyorlar. Kesintiler oluşuyor ve birikimleri olmayan geçmişin belli kesimlerini hiç öğrenmemiş bir kuşak oluşuyor. Genç kuşağın büyük bir kısmının sanatla, sinemayla ilgisi yok.

Film sansüre giderken hangi kurlardan geçiyor?

Kültür bakanlığına bağlı sinema denetleme kuruluna. Ama son bir yılda hiç sansür olmadı. Sansür sözümona yumuşatıldı. Ama aslında ihtiyaçları olmadı. Çünkü zaten bir şey yapılmıyor.

Türk sineması 50-60'lı hatta 70'e kadar Türkiye film üretiminde 3. sırayı alıyor. 250-300 film yapılıyordu yılda. Bugün 3-4 film deniyor. Bunun nedenleri nedir?

60-70 yıllarında tiyatro çok önemliydi. 70'den itibaren ilgi sinemaya kaydı. Bu arada 71 ve 80 askeri müdahaleleri, bu arada uzun süren sıkıyönetimler var. 75'den sonra video dönemi başladı. O arada renkli televizyon şoku geldi. Bu arada sokağa çıkma yasakları filan da var. Ve salonlar boş. 80'den sonra bu şoklar yavaş yavaş atılıyor, genellikle sinemaya ilgi duymaya başlıyor. Fakat bu arada gösterilecek film yok. Yeni bir kuşak geliyor sinemaya, yeni bir sinema

yapılmaya çalışılıyor. Fakat filmleri gösterilecek salon yok, salon olmayınca seyirci, seyirci olmayınca para yok.

75-80 arası sinemayı video pazarı besledi. Korsan videoculuk kalkınca videoların parası yok. Bu pazar da öldü. Bu arada ayda 45 film TV'de gösteriliyor. Tek bir çare, acaba dış pazardan bir şey sağlayabilir miyiz, dışarda da teknik olanaklar yetmiyor tabii.

Şu anda hiçbir şey yapılamaz durumda. 3 bin sinema salonunda 350 salona, 300 filmden 12 filme düştü sayı. Kalan 350 sinema da Türk filmleri gösterimine imkan yok. Belki merkezi sinemalarda, seyirci getiren Rambo oynatılıyor. Ve bugünkü enflasyona göre Türk filminin maliyeti günden güne yükseliyor ve Rambo'yu almayı tercih ediyorlar.

Uluslararası film festivallerinde Türk sinemasının sorunları neler oluyor? Dışarıya açılmada daha çok.

İki önemli sorun var. Biri, Türk sineması endüstri olarak organize olmadığı için, parası yok, birikimi yok. O yüzden de bir satış örgütü yok. Bir prodüktör parası yetip de bir dış ülkede büro açmıyor. Pazarlama sıfır. Ancak tesadüflere bağlı. İkincisi teknik mesele. Yani Türk filmleri içeriğiyle, anlatımıyla onları ilgilendiriyor, ama teknik düzeyini çok düşük buluyorlar.

Bu da ancak Türkiye'de bir laboratuvar kurmakla mümkün. Devlet böyle bir laboratuvar kurmuyor. Özel sektör kültürü zaten düşman görüyor. Ve çok spekülatif bir alanları var. Niçin buraya 10 milyar yatırsın, çabuk gelecek para değil. Sinemaların da parası yok.

Türk sineması hiçbir zaman bir kapital birikimi sağlayamamış. En parlak dönemlerde bile. 1960'a kadar çok para kazanan prodüktörler var. Onlar da ka-

zandıkları parayla sinemaya yatırım yapmamışlar.

Şu anda sinemanın bir çıkış yolu yok gibi görünüyor. Çünkü sinemacıların büyük bir bölümü de televizyonun peşinde şimdi. Televizyonla nasıl çalışıp kendimizi kurtarırız diye düşünüyorlar.

Metod, içerik olarak filmlerinizi...

Net olan tek şey hep eleştiri gözüyle bakmaktı. İlk yaptığım film acemilikti. İstedigimi gerçekleştiremedim. "Kupa Kızı"nda paylaşmak istediğimi seyirciyle paylaşamadım. "Asılacak Kadın" ve "Kaçamak" daha bir bütünlük içinde yürüyen, kendime özgü bir dili, bir ölçüde işlevi oldu.

Dışarda gösterilen filmlerinizi var mı?

Aslında yaklaşık hepsi gösterildi. "Çıplak Vatandaş", "Verona" şenliğine katılmıştı "Asılacak Kadın", birçok yerde gösterildi. Sonra hepsi birden Londra'daki şenlikte gösterildi. Ve "Zengin Mutfağı" Strazburg'da ve burada gösteriliyor.

Yeni düşünceleriniz neler? Neler yapmayı düşünüyorsunuz?

Bir kere, bir daha bu kadar az parayla bu kadar kısa zamanda, bu kadar teknik olanaksızlıkla yeni bir film yapmak istemiyorum. Belki dış bağlantılarla bir destek bulabilir miyim? Bir prodüktör arıyorum. Para kazanmak istemiyorum. Türkiye'de yapamayacağım bir filmi gene Türkiye'de yapamayacağım. Teknik olanakla yapmak istiyorum. Bu, aslında çaresizlik. Türk sinemasının çaresizliği.

Hem içerik olarak yaşanmış, hem de Türkiye yakın tarihiyle ilgili bir dizi programım var. Bu arada tiyatro yapmaya devam edeceğim.

SOEST'DE ZEKİ ARSLAN SERGİSİ

Ressam arkadaşımız Zeki Arslan, "Kunstverein im Theodor-Heuss-Park" adresinde 8 Ekim 1989'da başarılı bir resim sergisi açtı.

14 Kasım 1989'a kadar sürecek olan serginin açılış konuşmasını sanat tarihçisi Tayfun Belgin yaptı.

Ayrıca kemanda Muharrem Cenker ile viyolonselde Nuray Cenker'in Guiseppe Tartini'den sunduğu sonatlar dinleyici ve seyircilerin büyük ilgisini çekti. Ressam arkadaşımız Zeki Arslan'a gelecek sanat çalışmalarında da başarılar dileriz.

TÜRK RESMİ'NDEN BİR KESİT

Köln Şehir Müzesi'nde (Kölnisches Stadtmuseum) 7 Eylül 1989'dan 5 Kasım 1989'a kadar sürecek olan "19. Yüzyıldan Günümüze Kadar Türk Resim Sanatı" adlı bir sergi açıldı.

Türkiye İş Bankası'nın koleksiyonundan derlenen sergide Şeker Ahmet Paşa'dan günümüzün genç ressamlarından Seyit Bozdoğan'a kadar çeşitli resamlardan seçme eserler yer alıyor.

Geçmişin Gücü: Pasolini'nin "Medea"sı

Oğuz ÖZÜGÜL

Antik kent (polis) devletlerinin 4. Yüzyılda başlayan çözülme ve politik-ideolojik bunalım süreci çeşitli biçimlerde edebi eserlere, en başta tiyatro oyunlarına, özellikle de Euripides'in tragediyaları ile Aristophanes'in komedilerine yansımıştır.

Yunan demokrasisi, kendinden önceki ticaret aristokrasisi despotluğu gibi, birçok bakımdan çelişkilerle doludur. Toplumun değişik tabakaları arasında, bir zamanlar toprak sahibi soylularla mülksüz köylüler arasındaki mevcut ilişkiler gibi, bu tür belirli farklılıklar yoktur artık. Durum öylesine karmaşıklaşmıştır ki, orta tabaka hem üst hem aşağı tabakaya sempati duyar hale gelmiş, kent yurttaşları bu tabakalar arasında kararsız kalarak kimi zaman demokratik eşitlik, kimi zaman da yeni plutokratik ayrıcalıklar uğruna mücadele etmiştir. Soylular da, artan maddi çıkarları sonucunda, eski gizemli zümre bilincini terketmiş ve kent yurttaşlarının geleneğe bağlı olmayan, rasyonalist tutumuna yaklaşmıştır. 5. Yüzyılın sonlarında orta tabakanın kamu işleri yönetiminde giderek daha çok sözü geçmeye başlamasına karşın, egemenlik yine de soyluların elindeydi. Toplumsal ilerleme, soyluların egemenliklerini gizlemesinden ve kent yurttaşlarına hiç olmazsa biçimsel ödünler vermek zorunda kalmasından ileri geliyordu sadece. Doğuştan soyluluk yerini para aristokrasisine ve plutokratik bir rantiyeye devretmişti. Sanatçılar aşağı tabakalara pek de hoş gözle bakmıyordu; kökenleri ister soylu ister kent yurttaşı olsun, hep soylulardan yana çıkıyorlardı. Euripides ve Sofistler dışında, 5. ve 4. Yüzyılın önde gelen tüm ozanları ve düşünürleri aristokrasisi ile gericiğin çıkarlarına destek oluyorlardı.

Tragedya, işte bu sözümona "demokrasi"nin en yetkin şekilde dışavurumudur; sistemin iç çelişkileri, toplumsal tabakalar ve kültür taşıyıcısı zümrenin ekonomik çıkarları arasındaki çelişkilik en belirgin biçimde tragedya ifadesini bulmaktadır. Tragedyanın dış biçimi, yani kamu önünde sahnelenmesi demokratik, ama içeriği, yani kahramanlık efsaneleri ile yarattığı trajik-kahramanlık duygusu ise aristokratiktir. Tragedya gerçi, saray ve şölenlerin mümtaz topluluklarına yönelik eski kahramanlık şiirlerinin ya da popüler olmuş destanların tersine, daha çok kalabalık ve çok katmanlı kitleleri hedeflemektedir, ama

o da yüce ruhlu, olağandışı, seçkin insanın alışılmış tutumuna, ödün vermez soylu efendinin ve kahramanlık idealinin cisimlendirilmesine bağlı kalmaktadır. Tragedyaların izleyiciler üzerinde yarattığı etki güçlü bir topluluk duygusunu öngörmekte ve özü gereği sadece kitlesel bir yaşantı biçiminde gerçekleşebilmektedir; ne var ki, tragedya da seçkin bir izleyici topluluğuna yönelmiştir. Bu topluluk tüm haklara sahip yurttaşlardan oluşmaktadır. Tragedya yazarları işte bu tabakanın sözcüleridir; görevleri de efsaneleri, bu tabakanın egemenliğini haklı gösteren ve güvence altına alan bir biçimde yorumlamaktır. Tragedyalar bu şekilde mitlerin otoriter yorumlarına dönüşüne, yazarlarına da ruhani payeler verilmiş ve bu kişiler kendilerinden önce hiçbir ozana, hatta Homeros'a bile, nasip olmayan bir itibar görmüşlerdir.

Dar anlamda klasik dönemin sona ermesiyle tragedyanın dili ve havası değişmiş, günlük konuşmalara yaklaşmış, doğalcı ve duygusal motifleri teşvik eden genel üslup gelişmeleriyle uyum içinde lirizmi benimsemiştir. Tipik-olandan karakteristik-olana, ayrıntılara daha çok yer vermeye, ifade tarzında kısıtlamaları bırakıp aşırılıklara doğru yönelen tragedya, karakterler olaylardan daha ilgi çekici hale gelmiştir. Bu gelişme, felsefede, 5. Yüzyılın ikinci yarısında soyluların kültür anlayışından destek alan klasikleri temelinden sarsan Sofistlerin düşünsel alandaki devrimine denk düşmektedir. Bu gelişme, artık Homeros çağının rapsodları gibi sınırları belli mesleki bir zümre olmayan, her türlü güvenceden yoksun da olsa, demokratik bir yönetimin eğitiminde sözü geçecek, ona bir yön verecek kadar etkili ve ilkesel yönden bağımsız bir sanatçılar tabakasının ortaya çıkışına bağlıdır.

Bu hareket en önemli sanatsal ifadesini Euripides'te bulur. Yunan aydınlanmasının bu biricik gerçek ozanı, köle ve kadın sorunu gibi, kent yaşamının güncel sorunlarını tartıştığı eserleriyle klasik tragedyaların sonunu hazırlarken, bunu sadece kahramanlık idealinden arınmış bir dünya görüşüne dayanarak değil, aynı zamanda insanları kör tarihin oyuncağı olarak gören kader düşüncesini kuşkucu bir biçimde yorumlayarak da gerçekleştiriyordu. Böylece kimi mitolojik kahramanlarını bu özelliğinden sınırılmış, sıradan kişiler biçiminde betimliyordu. Örneğin Troya savaşının başkomutanı Agamemnon'u kapıldığı korku-

dan kölesi Hekabe kurtarıyor, Odysseus gözünü kan bürümüş, insanlık dışı hilebaz bir yaratığa dönüşüyor ve Argonotlar mitolojisinin atilgan, cesur İason'u "Medea"da sefil bir bencil haline geliyordu vb.

Öncüllerine bakılarak türetilmiş, geleneksel ozan kavramı ile kıyas edilirse Euripides'in toplumsal yönden modern bir kişilik olduğu görülür. Sofistler gibi onu da açık seçik tanımlamak mümkün değildir. Meslekten edebiyatçı ve filozof, demokrat ve reformcu, hiçbir sınıfa ait olmayan ve toplumsal köklerinden kopmuş bir kişilik. Çağdaşları Aischylos Atina demokrasisinin yerleşmesi ve devamı için uğraşır, mücadele ederken ve Sophokles de devlet yönetimine katılma eğilimi gösterirken, aynı şeyleri Euripides için söyleyemeyiz. Bu büyük tragedya yazarı Atina kentine duyduğu sevgiye rağmen, politikadan uzak kalmıştır, ama öte yandan eserleriyle yine de çağının politik ve düşünsel tartışmalarına canlı bir şekilde katılmış, mevcut ilişkileri sorgulayarak polis toplumunun çelişkilerini gerçekçi bir tarzda tragedyalarda sergilemiştir.

Euripides'in eserleri Rönesans'tan günümüze kadar edebiyatı, görsel sanatları büyük ölçüde etkilemiştir. Birçok yazar Euripides'in tragedyalarındaki temaları yeniden ele alıp, eserlerinde işlemişlerdir; örneğin "İphigenieia Aulis'te" (Racine, Hauptmann), "İphigenieia Tauris'te" (Goethe), "Elektra" (Hofmannstahl, Hauptmann, Sartre), "Medea" (Corneille, Grillparzer, Anouilh) gibi.

Biz burada bu sonuncuya, ünlü İtalyan sinema yönetmeni Pier Paolo Pasolini'nin "Medea"sını ekleyip, sanatçının bu temaya filminde nasıl bir biçim verdiğini ve hangi yoruma ulaştığını kısaca incelemek istiyoruz.

Filmin konusu: Bir kentaur (yarı insan yarı at mitolojik bir yaratık) çocuk yaşta İason'a sazlarla kaplı deniz kıyısında tanrısal doğanın kutsallığını ve efsanevi birliğini açıklar. Yıllar sonra: Kolkhis halkı mahsulün bol olması için dinsel bir tören düzenler. Delikanlılardan biri yakalanarak öldürülür, vücudu parçalanır, yakılır ve kanı tarlalara dökülür. "Barbarlar"ın başında rahibe-kraliçe Medea ile kardeşi bulunmaktadır. Altın postla sessiz bir diyalog kurmak için

kutsal mağaraya giren Medea, burada, postu ülkesi Korint'e kaçırmak üzere arkadaşlarıyla Kolkhis'e gelen İason'la karşılaşır. Medea altın postu gizlice yerinden alır, kardeşi ve İason'la birlikte Argonotlara kaçar. Yolda, kendilerini izleyen Kolkhis halkını durdurup, zaman kazanmak için kardeşini öldürür ve vücudunun parçalarını yola saçar. Bir deniz yolculuğundan sonra ülkesine gelen İason arkadaşlarını evlerine yollar ve Medea ile birlikte yaşamaya başlar. On yıl sonra: Medea büyücü diye kentten sürülmüştür, iki çocuğuyla karanlık bir kulede yaşamaktadır. İason ise kentte, kralın kızı Glauke ile evlenmek için hazırlıkları yapmaktadır. "Yabancı bir kentte yitmiş yaşlı kadın" Medea bozduğu yemini yineler: Doğa büyü, güneş tanrısı ve ay; geçmiş bir rüya gibi gözlerinin önünde canlanır. Barışma bahanesiyle İason'u çağırır ve Glauke'ye verilmek üzere, ülkesinden getirdiği elbiseyi ona teslim eder. Glauke elbiseyi giyer giyemez yanmaya başlar ve kendini kentin surlarından atarak ölür; ardından babası da aynı şekilde ölür. Medea çocuklarını yakayıp yatırdıktan sonra hançerleyerek öldürür, evi ateşe verir ve ölümden önce alevlerin içinden İason'a seslenir: "Artık hiçbir şey mümkün değil."

1960 yılında Teatro Popolare için Aischylos'un Orest'ini İtalyancaya çeviren Pasolini'nin Antik malzemeye duyduğu ilgi oldukça gerilere gider. Ayrıca bütün eserlerine yansıyan mitoloji, din, politika ve Üçüncü Dünya konuları üzerindeki çalışmaları da bundan ayrılmamaktadır. Hristiyan mitolojisini temel alan *Aziz Matta'ya Göre İncil* filminden sonra çevirdiği ilk Antik konulu film *Kral Ödipus*, sanatsal üretimin ve biyografik kökenin öznel analizini, suçsuzluk ve bilme yükümlülüğü arasındaki karşıtlık üzerine nesnel düşüncelerle birleştirir. Ülkesindeki sub-proletaryaya duyduğu sempati, dikkatini giderek Üçüncü Dünyaya ve bu toplumların kapalılığının, uygarci, teknokratik Avrupa dünyası karşısında "geri kalmışlığının" nedenlerine, burada bir diyalektiğin görülüp görülemeyeceği sorununa çevirmesine neden olur. *Teorema* filmiyle, dünyanın duyusal yaşamın tahribinin suçluları olarak gördüğü kent burjuvazisinin iflasını ilan ettikten, ya da başka bir deyişle, egemen üstyapıyı yıktıktan sonra, atılacak adım aynı diyalektiği daha genel, daha evrensel olarak, yani Birinci ile Üçüncü Dünya arasındaki çelişki olarak betimlemektir.

Kentaur'un konuşmalarına, Kolkhis halkının dinsel törenlerine ve genelinde anaerikil bir toplumun imajına girmiş olan dinlerin "teorik" tarihi ve de modern etnoloji ile antropoloji üzerine kurulu *Medea*, arkaik, klerikal dünyanın, tam karşıtı bir dünya ile, yani İason'un rasyonal ve pragmatik dünyası ile çatışmasıdır. Modern etnoloji, antropoloji ve buna bağlı yapısalılık, kısaca Avrupa dışı kültürleri inceleyen bilimlerin yeni

sonuçları, doğabilimsel-pozitivistçi Avrupa düşüncesinin rasyonalistçi merkez-ciliğini, ortadan kaldırmasa da, temelinden sarsmıştır. *Medea*, dinsel ve politik olanların yansıması, işte bu düşünce tarihine ilişkin bağlamlar içinde yer almaktadır.

"Barbar kadın"ın Antike (Sophokles) tarafından mahkum edilmesini Pasolini geri alır, kaldırır. *Medea*'dan ve onun mit-sel kapalı, kurban vermeye hazır, yamyam dünyasından yana geri alışı gözden kaçmaz. *Medea* İason'u, kendini ikna ettiği için izlemez. Bunu mantıksal bir düşünceye dayanmadan yapar. Belirli bir anda İason'u bir sanrı içinde görür ve böylece geri dönülmez, tamir edilmez süreç başlar. *Medea* günün birinde bir rüya, kendisini başlangıcına, kökenine götüren bir rüya görür. Çocuklarını öldürmek için kendisine cesaret veren işte bu rüyadır. Bu rüyada yaşamının "ilk örneklerine" geri döner. O çağlarda sunaklarda kurban edilen insanları görür ve bu görüntü kendisini uyarır, teşvik eder. Pasolini'nin eserlerinde kişiler normal toplumun dışına atılmış, dışlanmış kişilerdir. *Medea* ise kendi kendini dışlamaktadır; trajedisini içinde taşımaktadır.

Tragedya, işte bu sözümona "demokrasi"nin en yetkin şekilde dışavurumudur.

Buna karşılık İason, arkadaşlarıyla birlikteyken ve daha sonra Korint sokaklarında modern rock roll müziğiyle dans ederken de, yüzeysel, hayal gücü olmayan, layikleştirilmiş bir dünyanın ürünü olarak görünmektedir. Çağının kahramanı İason sadece metafizik duygusunu yitirmekle kalmamış, üstelik kendine bu tür soruları da sormaktadır artık. O, başarıya ulaşmaktan başka bir şey düşünmeyen, vurdum duymaz bir "teknisyen" dir. Başka bir uygarlıkla karşı karşıya gelerek tüyler ürpertici bir trajediye sebep olur. Bütün dram bu iki kültürün karşıtlığından, iki uygarlığın birbirlerine indirgenemezliğinden kaynaklanır. İason'daki dinsel inançtan, her çeşit metafizikten yoksunluk öyle bir aşamaya varır ki, modern tarihimize bir köprü oluşturur. İason başlangıçta, henüz çocukken kentaur'u poetik bir masal yaratığı olarak görür; yıllar geçtikçe kentaur, İason gibi bir insan olmak için, giderek akıllı ve sağduyulu bir hale gelir. Her iki Kentaur'un birbirine karşıması sonuçta bu etkiyi bozamaz. İkisi de yan yana varolurlar. "İlerleme bir yansımadır. Hiç bir şey yitip gitmez." (Pasolini) Kentaur'lar Freudcu sembeler arasında yer alan oldukça belirgin düş-yorsal bir imajdır: Baba ile ananın bağımlı simgelemektir. At, hem babayı hem anayı temsil etmektedir. İki cinsin bir arada bulunuşunun, baba hükümünün ve analığın simgesidir.

Pasolini Antik Korint'i, Giotto ile Piero della Francesca'nın Erken-Ortaçağ'daki Piza kentine, geri planda Tibet

ve Afrika költ müziğinin duyulduğu Kolkhis'i ise Kapadokya ile Suriye'deki çöl kentlerine taşımıştır: Garip biçimlerde, balçık gibi sarı kayalıklar, parlak, çığ bir gün ışığı, taşlara oyulmuş evler, ıssız vadiler ve dik, yüksek tepeler. Bu nedenle *Medea*'nın uygarlığa, Korint'e uzanan yolu, kutsal tepelerden ve mağaralardan yatay ufka, çölin ve denizin düzlüğüne, açıklığına yapılan bir yolculuk olarak betimlenir. *Medea*'nın önce, zirvesinde Korint kentinin bulunduğu dağın eteğinde yaşamak zorunda bırakılışı, aşağılanışının simgesi olmaktadır.

Elbiseler, süs takıları, başlıklar, silahlar ve makyaj, *Kral Ödipus* filmindeki gibi, değişik tarihöncesi, folklorik ya da günümüzdeki kültürlerden eklektik biçimde bir araya getirilmiştir. *Medea*'nın Kolkhis'te ve Korint'e geldiği zamanki ve aynı şekilde Glauke'ye verdiği ölüm-cül armağanın anlamı gibi, giyinme ve soyunma merasimleri filme dekoratif bir öğe katmaktadır. Ancak bunların zorunluluğu, kendini elbiselerin işlev ve çeşidinde dışavuran kültürlerin değişmesiyle, yeterince temellendirilmemektedir.

Filmin en homojen bölümü, neredeyse belgesel bir titizlikle çekilmiş, diyalogsuz, hemen hemen yirmi dakika süren Kolkhis halkının barbar dünyasının betimlenişidir; bu görüntüler daha sonra *Medea*'nın, aynı zamanda yakın geleceği öncelendiği için, şaşkınlık uyandıran rüyasında yinelenmektedirler. İkinci yarıda temposu bir parça düşen filme estetik çekiciliğini son sahne yeniden kazandırır: *Medea*'nın çocuklarını törenle yakayıp, büyük bir sevecenlikle uyutuşu ve öldürüşü.

Bir yandan romantik bir şekilde uygarlıktan nefret ve gerici akıldışıcılık arasında gidip gelen polemiksel bir serbestlik, ama öte yandan Üçüncü Dünya kültürlerinin ilerleme, gelişme ve özgürlük adına sanayi ülkelerince sömürülerek yok edilmesini üzücü bir kayıp olarak protesto ederek saptamak ve eski kültürlerin direnme hakkını, ki bu, *Medea*'nın umutsuzluk anında yaptığı gibi, kendi kendini yok etme biçiminde de olsa, hararetle savunmak: Estetikçi Pasolini tarihin Hegelci diyalektiğini, dönüşümü, değişik kültürlerin halitasını tanımlamaktadır; ama bütün bunlar onun politik düşüncesine yabancıdırlar. ●

KAYNAKLAR:

1. Arnold Hauser, Soziologie der Kunst, DTV-München 1983
2. Türk ve Dünya Edebiyatçıları, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.
3. Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 1978.
4. Euripides, İphigenieia Tauris'te, MEB İstanbul 1963
5. Euripides, Hippolytos, MEB İstanbul 1949
6. Euripides, Alkestis, MEB İstanbul 1964
7. Pier Peolo Pasolini, Carl Hanser Verlag, München-Wien 1977
8. Zu Motiven der Filme von P.P.Pasolini, Fischer-Verlag, Frankfurt/M. 1988.

Bir Öykü

Birinci Kanal

Özgen ERGİN

Olay, kadının: "Bu yeni televizyonu ben aldım! İstediyim programı izlerim! Yerdeki Afgan halısı da benim. Kitaplık da benim!" demesiyle başladı.

Adam mutfakta, elinde keskin bir bıçak, et kesiyor yemek hazırlıyordu. Televizyonun karşısında oturan, spor programını kapatıp eğlence programını açan ve sürekli bağuran karısına sessizce yaklaştı. Elinde bıçak kımıldamadan durdu. Sol dizi titremeye başladı. Bıçaksız eliyle yukarıdan aşağı hızla vurdu. Kadının sarsılan yüzüne, olanca gücüyle bir daha vurdu.

Kapıyı çekip dışarı çıktı. Ilık bir yaz akşamında gök bulutsuz, çok yukardaydı. Sokak lambaları yeni yanmış, açık sarı ışıklar henüz sokağa inmemişti. Üstünde ince bir gömlek, keten bir pantolon vardı. İnce deri makosenlerinde, ayakları çorapsızdı. Karısının küçük arabasına baktı. Camları toz içindeydi.

Kadın yıkadığı yüzünü kurulamadan, banyodaki aynaya baktı. Ateş ateş yanan yüzünü aynaya iyice yaklaştırdı. Duğanın patlamadığına, gözünün morarıp şişmediğine, için için sevindi. Ertesi gün haftanın ilk işgünü, pazartesiydi. Soğuk suyu uzun uzun yüzüne çarptı. Buzluktan plastik buz torbasını alıp yüzüne bastırdı. Yan karanlık çocuk odasına girdi. Uyuyan kızlarına baktı. Biri beş, öteki yedi yaşındaydı. İkisi de gözlerini sımsıkı kapamış, yorganlarını başlarına çekmişlerdi. Kadın, ikisinin de uyumadığını düşündü. Gülmemek istedi, gülümsemedi. Yüzu acıyla buruştu. Oturma odasına geçti. Televizyonu kapattı. Telefonun başına oturdu. Kızlarının, duvara asılı büyütülmüş bebeklik fotoğraflarına baktı. Sonra, dokuz yıl önceki evlilik fotoğraflarına. Kalktı bütün ışıkları kapattı.

Kapının kanarya sesi çıkaran zili çaldı. Kadın çabukça dışkapı otomatığına bastı. Ev kapısını aralık bırakarak, televizyonun karşısına oturdu. Birinci kanal düğmesine bastı. Eğlence programının binbir rengi evin içine doldu. Ekranda beş çift, coşkun bir Arjantin tangosuna, kurulmuş oyuncaklar

İllustrasyon: Aydın Karahasan

gibi ayak uyduruyordu. Akardionun sesi, yoğun özlem duygularıyla yüklüydü. Parmağını kumanda aracının ses yükselten düğmesine iyice bastırdı. Çocuk odasındaki iki kız çocuğu, yastıklarından başlarını kaldırıp karanlığa endişeyle baktılar. Küçük kız, ince yorganı sıyrıp kalktı, ablasının yatağına sığıncasına girdi. Birbirlerine sarılarak küçücük oldular.

Aralık kalan kapıdan kocası içeri girdi. Elinde, kumanda dolu bir naylon torba vardı. Banyoya girip naylon torbayı küvetin ortasına koydu. Duşu açtı. Çiçek sularmış gibi, naylon torbaya yağmur yağdırdı.

Kadın hiç kımıldamadan birinci kanaldaki eğlence programını izliyordu. Yakışıklı bir erkek, gözlerinin içine bakarak duygusal bir aşk şarkısı söylüyordu. Arkasında hisirdayan denizin dalgaları, köpük mavisindeydi.

Çocuklar yorganı yeniden yüzlerine çekip gözlerini sımsıkı kapattılar. O anda, göz kapaklarının altında küçücük kırmızı sarı yıldızcıklar uçtu. Odanın içinde, ateş böcekleri uçuşuyor sandılar.

Adam elindeki çamurun ilk parçasını televizyonun camına fırlattı. Yakışıklı şarkıcının yüzü kapandı. Kadın ansızın ayağa fırladı. Adam öteki elindeki çamuru Afgan halısının üstüne attı. Ayağıyla sürterek çamuru yaydı. Ellerin bulaşığını, kitaplığın camlarına sıvadı. Kadın nefretle adama baktı. Gözlerinin yeşili kan içindeydi. Beyni çıldırmış, bedeni boşalmıştı. Elleri görülmeyecek denli hızla, adamın yüzünü ve havayı dövüyordu. Adam korkunç bir acımasızlıkla, kadına karşılık verdi. "Televizyon senin! Halı senin! Çocuklar senin! Her şey senin!" diye bağırıyor, vuruyordu. Karşısında

Schreiben

Gedichte zwischen die Tage gelegt
wie Löschpapier
die schwarzen Stunden aufsaugt,
wie Blaupapier
für das vielfache Glück.
Keine Zeit der Entscheidung
aber entscheidende Zeit.
Wunschloser bei jedem Satz,
der hält,
was er verspricht.

Siegried KRUSE

bir boksör varmış gibi yumrukluyordu. İlk yumrukta kadının dudağı, ikincisinde burnu patladı. Son yumrukta gözü tam isabet aldı. Yere boylu boyunca uzanıp kaldı.

Alt kattaki emekliler, üst kattaki yeni evliler, açık kalan kapıya yaklaşmaya bile cesaret edemediler. Bilmiyorum belki kavgaya karışmak istemediler, belki de korktular. Yeni evliler, birinci kanalın sesini daha çok açtılar. Emekliler polise telefon edelim mi diye tartışmaya başladılar.

Adam banyoda, elektrikli tıraş makinasıyla tıraş oldu. Kanlanan gözlerine, kan giderici damla damlattı. Yüzüne, ünlü futbolculardan birinin, birinci kanalda her akşam reklamını yaptığı tıraş losyonundan sürdü.

Polisler geldiğinde kadın ayılmıştı. Konuşmıyor, davacıym diye inliyordu. Devrilmiş televizyonu, çamur içindeki Afgan halısını, patlamış dudağını, kapanmış gözünü gösteriyordu.

Oldukça genç olan kadın polis, şapkasının altından sarı saçlarını iki eliyle kulaklarının arkasına sıkıştırdı. Televizyonu düzeltti. Sonra, cebinden çıkardığı kağıt mendille, kadının kan içindeki ağzını sildi. Omuzundan tutarak banyoya götürdü. Erkek polis, erkeğin ve kadının kimliklerini, küçük bir deftere yazdı. Görevi gereği kadına sordu: "Davacı mısınız?" Kadın: Başını sallayarak, "Davacıyım!" dedi. Kadın polis banyoda, "Yarı ilk işiniz doktora, sonra avukata gitmek olsun. Doktordan, çalışamaz raporu almayı unutmayın" dedi. Sonra ekledi: "Kocanızı götüracağız!"

Polis arabası, güneşin son kızılığ ile ayın ilk ışınlarının birleştiği, akşamın geç aydınlığında yol alıyordu. Adam ara-

banın arka kolduğunda, erkek polisle yan yana oturuyor, dışarı bakıyordu. Yarım saatlik bir yolculuktan sonra, kentin dışında sık ağaçlı dar bir yolda durdular. Kadın polis arka kapıyı açtı. "Hadi in aşağı!" diye bağırdı. Erkek polis de arabadan indi. Şoförlük yapan polis, arabada kaldı. Erkek polis, "Hadi yürü!" dedi. Kadın polis, "Uzaklaşma!" diye uyardı. Uzaktan bir fabrika sireni uzun uzun öttü. Kadın polis, "burda dur!" diye bağırdı. Sesi boğuklaşmıştı. Ortalık ıssız, sokak lambaları uzakta kalmıştı. Erkek polis iki sigara yaktı. Çakmağın ateşi karanlıkta kalan yüzünü aydınlattı. Sigaranın bir tanesini kadın polise verdi. Kadın polis, "Bana bak" dedi adama. Sigarasız sağ elini, tabancasının kabzasına koydu. Dumanı içine çekerken, o andaki ateş ışığında, üst dudağının titrediği görülebilirdi. "Burası uygar bir ülke! Kadın dövülmez!.. Ne yazık ki, seni tutuklayamıyoruz. Tutuklama yetkimiz yok. En iyisi, bu gece bir otelde ya da bir arkadaşında yat. Şimdi seni bırakıyoruz. Sakın eve dönme! En iyisi bir arkadaşına git. Bildiğin bir yer varsa, söyle seni oraya bırakalım. Sakın bu gece eve dönme!"

Polis arabası bastı gaza gitti. Kentin uğultusu uzaktan uzağa duyuluyordu. Adam, karanlığa doğru yürümeyi denedi. Bodur ağaçlarla kaplı bir düzlükten sonra, dik bir yokuşu tırmanmak zorunda kaldı. Küçük tepeden aşağı baktı. Nehrin gümüş parlaklığındaki aydınlığı, az önceki karanlıkla yer değiştirdi. Kentin karşı yakası ışıl ışıl parlıyordu. İki yüz metre aşağısındaki durgun akıntı, yatağında uyumayı deniyordu.

Yere oturdu. Dizlerini göğsüne doğru çekti. Ellerini dizlerinde birleştirip parmaklarını kenetledi. Cenesi dizlerine dayalı, gözleri belirsiz bir ıslaklıktaydı.

ENTDECKUNGSREISEN

Ein Abend mit türkischen Autor(inn)en aus Nordrhein-Westfalen

İşil
Özgentürk

Fakir
Baykurt

Levent
Aktoprak

Talip
Özkan
(Saz)

Duisburg: Freitag, 20. Oktober 1989, 20 Uhr, Kulturzentrum Kiebitz, Marienstr. 16a, 41 Du 11
Bochum: Donnerstag, 2. November 1989, 20 Uhr, Foyer des Museums Bochum, Kortumstr. 147

Eine Veranstaltungsreihe des Literaturbüros NRW-Ruhrgebiet e.V. (Gladbeck), des Kulturzentrum Kiebitz, der Stadtbibliothek Duisburg, der Zeitschrift Dergi, des Kulturamts und des Museums Bochum mit Unterstützung des Kultusministers NRW

Shakespeare'in Soneleri ve Talat S. Halman

Nevzat YALÇIN

1973'te, HİSAR Sanat ve Edebiyat dergisinde "Çeviri Sanatı ve Talat S. Halman" başlıklı bir yazım yayımlanmıştı. O yazıda Halman için "çeviri edebiyatında şiire dil sınırını rahatlıkla aşırın adamdır" demiştim. Aradan on beş yıl geçti ve bu süre içinde Halman pek çok şiir çevirisi yaptı. Benim bildiğim kadarıyla 600 sayfayı aşkın "Eski Uygarlıkların Şiirleri" —ki bu, Mezopotamya, Mısır, İbrani, Yunan, Çin, Sanskrit, Latin, Japon, Arap, , Fars, Afrika, Kızılderili, Eskimo, Orta ve G. Amerika, Asya ve Pasifik gibi çok geniş bir uygarlık dünyasını kapsıyordu— gibi dev yapılı bir eserin Türk edebiyat dünyasına sunulması; Yunus Emre, Orhan Veli ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'dan sonra "Muhibbi" mahlası ile yazan Kanuni'nin şiirlerinden bazılarının İngilizceye çevirisi, insanı şaşırtan bir kapasitenin ürünüdür. Bununla da kalmadı Halman. 1964 yılında Shakespeare'in 154 sonesinden kırkını Türkçeye kazandırdı. Türk yazın severlerinin ancak oyunları ile şöyle böyle tanıdığı ünlü İngiliz şairinin kırk sonesinin birden Türkçeye yayımlanması, gerçekten büyük bir girişimdi. Yirmi beş sene önce Yeditepe yayınları arasında çıkan Shakespeare sonelerinin o zaman nasıl bir yankı yaptığını bilmiyoruz. İngiliz Şairinin sahne oyunları henüz tanınmaya başladığı o yıllarda sonelerinin büyük bir ilgi uyandırması sanırım beklenemezdi. Çünkü o şiirler, dünya edebiyat yorumcularının bugün bile kesinlikle yorumlamakta zorluk çektikleri çok çetrefil şiirlerdir. Onların anlaşılması, yalnız anlamlarının değil, Shakespeare'in kendisinin de anlaşılmasıdır. Zira, sonelerde bir dâhinin hayatı ve şahsiyeti gizlidir. Okuyanların, okudukça yaprak yaprak açtığını gördükleri bu soneler üzerinde yapılan yorumlarla Shakespeare'in hayatı ve kimliği açıklığa kavuşmuş mudur? Ne gezer... Yüz yıldır bu konuda yazılanların hepsinde bir spekülasyon payı vardır. Hatta sonelerin Shakespeare tarafından yazılmadığını ileri sürenler bile olmuştur. Talat Sait Halman, böylesine spekülâtif ve çetin bir yolda neredeyse bir ömür harcamış. Tabii, bir uzman olarak soneleri Shakespeare'in yazdığı inanç ve varsayımı ile... Halman, soneleri yayımladığı 1964'ten kimbilir kaç yıl önce çalışmalarına başlamıştı. Yayımlarken de işi kırk sone ile bırakmak niyetinde değildi. Kitabının önsözünde, "günün birinde, 154 sonenin hepsinin çevrilip bir ciltte toplanması,

en büyük dilek ve umutlarımdan biridir" diyordu. O dileğin peşini bırakmadı Halman ve yirmi beş yıl sonra, yani 1989'da "Shakespeare-Tüm Soneler"i yayımlayarak dileğini gerçekleştirdi.

Bu defa Cem Yayınevi'nin 350 sayfalık bir cilt halinde yayımladığı sonelerle Talat Halman, İngiliz şiirine ve Shakespeare'in sonelerine gerçekten ilgi duyanlara değerli bir armağan vermiş oldu. Bizce, bu eser, Edebiyat Fakültemizin İngiliz Edebiyatı bölümleri için vazgeçilmez bir etüd kaynağı olacak değerdedir. "Gerçek bir ilgi" diyorum, çünkü şaire ilgi ve sevgi duymadan onu anlamak mümkün değildir. Hele Shakespeare'in soneleri gibi bir kez içine daldınız mı elinizden bırakamayacağınız "tatlı bilmece" türünden olursa... Halman'ın da kitabın önsözüne yazdığı gibi, sonelerdeki "muammalar", çağlardır Shakespeare uzmanlarını uğraştırmaktadır.

Örneğin, William Shakespeare, sonelerini "W.H." inisiyallerini taşıyan birisine ithaf etmiş... Dört yüz yıldır zihinleri kurcalayan "muamma" burada başlıyor: neden şiirlerini armağan ettiği kimsenin tam ismini değil de, yalnız başharflerini kullanmış! Şairin yaşadığı çağın ünlüleri arasında ozanın dostları olduğu anlaşılan Southampton Kontu Henry Wriothesley'in adının yer değiştirmiş baş harfleri veya Kontun üvey babası William Harvey'in adı olabileceği, spekülasyonların başında geliyor. Daha başka erkek isimleri de var. Büyük İrlandalı yazar Oscar Wilde'a göre "W.H.", Shakespeare'nin tutkun olduğu, Will Hughes adlı bir aktördür. Bir de, Shakespeare'in ilk on yedi sonesinde hayranlıkla seslendiği sarışın güzel delikanlının kim olabileceği tartışması var. Bu konuda da tahminler pek çok. Peki, bunlar o kadar önemli mi dersiniz cevabımız şu olur: William Shakespeare gibi, dört yüzyıldır dünya edebiyatının en büyük soru işaretlerinden biri olan üstün bir dehanın hayatının merak uyandırması son derece doğaldır. Başka hiçbir eserinde buna dair bilgi yoksa, tek umut kaynağı olduğu anlaşılan sonelerindeki ipuçları neden didik didik edilmesin? Bu yoldaki tahmin ve yorumların bitmez tükenmez olması ise şairin büyüklüğünden kaynaklanıyor.

Buraya kadar olanı, erkekler faslı... Bir de sonelerindeki kadın (Dark Lady) var. Bunun kim olabileceği üzerindeki tartışmalar, yine yüzyıllardır sürüyor. İngiliz kraliçesi Elizabeth I, Shakespeare'in karısı Anne Hathaway, Penelope Rich,

şairin metresi Davenant, Mary Fitton, Elizabeth Vernon adlı kadınlar, bu konudaki spekülâsionların kahramanlarıdır.

Shakespeare'in 154 sonesi, aşk ve kıskançlık, cinsel iştah, ihanet, rekabet, ölüm ve intikam temalarının en yoğun, en içli şekilde işlendiği şiirlerdir. Pek çok dile defalarca çevrilmiş ve tekrar tekrar yayımlanmış olan soneler, Shakespeare'in dünya edebiyatına bıraktığı, değerinden hiçbir şey kaybetmeyen, çok muzipçe bir "komple-armağan"dır. Diğer dillere ne derece başarı ile çevrildiğini, uzun uzun etüd etmeden bilmek mümkün değil. Birkaç yıl önce Almanca çevirilerini görmüştüm. Beğenmedim. Kuru ve yüzeyde çevirilerdi. Asıllarının tadına varınca çevirilerini beğenmek kolay olmuyor. Usta "Oragoman" Talat Sait Halman'ın çevirileri ise olağanüstü güzellikte, duyularak yaşanan şiirce çevirilerdir. İstenen ve özlenen de budur.

"Şiirin dokusu, baştan başa aynı güzellikte olamaz; geceyarısı göğünün sırf yıldızdan ibaret olamayacağı gibi..." der Lord Byron. Shakespeare'in eserleri de kritik bir gözle incelendiği zaman, az da olsa bazıların yapı ve içerik bakımından zayıf olduğu görülür. Ama, şairin 154 sonesini okuyup bitirince, evrensel Shakespeare adının etkisinde kalmadan, şiirlerine hayran olmaktan kendinizi alamazsınız. En güzellerinden biri de 116 No.lu sonedir. İşin hoş tarafı, Talat Sait Halman'ın, çeviri sanatının doruğuna ulaştığı sonenin de aynı şiir olmasıdır. Aslına sadık, fakat "sadakat" uğruna şiire değerinden hiçbir şey kaybettirmemiş.

Halman'ın çevirileri, dörtbaşı mamur bir başarılar geçididir. Engin İngilizce ve Shakespeare bilgisi, güzel Türkçesi, sıcak şairliği ve yorum tarzı ile edebiyatımıza elden bırakılması zor bir eser daha armağan etti Halman. Onun, yıllar önce HİSAR dergisinde çağdaş Türk şiirinden İngilizceye yaptığı fakat kitap halinde toplamadığı çevirileri de hatırlıyorum. Bu olağanüstü çalışkan insan, ömür boyu yaptığı çevirilerle, Türk edebiyat dünyasından Anglo-Sakson edebiyatına giden ve eski olsun, yeni olsun başka edebiyat dünyalarından bize gelen, çift yönlü, kocaman bir şiir çevirisi trafiğinin her zaman anlacak mirasıdır. Cem Yayınevi Halman'ın Shakespeare çevirileri ile kutlanacak bir yayın örneği vermiş. Bravo!

70 Sonrası Batı Alman Şiiri

Çeviren: Mevlüt ASAR

Artur TROPFMANN

1930'da Münih'te doğdu. Dekoratörlük yapıyor. "Werk-kreis Literatur der Arbeitswelt" üyesi.

Kitapları: "Links und bündig", şiir, 1974; "Zahntag", şiir, 1975; "Die Leute aus dem 30 er Haus", öykü, 1976; "Zeit Gedichte", 1978; "Besichtigung", şiir, 1979.

Okuyucu için şiirler: Bir çok okuyucu kazanacak şiirler yazmak istiyorum. Bir çok okuyucu tarafından anlaşılacak şiirler. Yani, aydınlatan, bilgi veren, yardım eden, uyandıran, eğlendiren şiirler. Güzel şiirler.

Bazı şiirler görelî biçimde çabuk ortaya çıkarken, bazıları son biçimlerini alıncaya değin haftalara, aylara gereksinim duyarlar. Emek vermeden, öyle kolayca şiir yazılabileceğini sanmıyorum. Şiiri duymak, ondan etkilenmek gerekir. Şair, şiiri iyice duyumsamalıdır, yoksa herkes o şiirin gerçek olmadığını, bir kandırmaca, bir taklit olduğunu fark eder, gösteriş için yazıldığını anlar.

Bende şiir ilkin neredeyse tamamen bilinç altında ortaya çıkar. Yoğunlaştırılmış bilinç, dilsel çalışma daha sonra gelir...

Aşk Mektubu

Seni seviyorum
demiordum sana.
Gidiyorduk kol kola.
O sessizlikte geçiyordu
kuğular
pırıldayan sular üstünden
ve gözlerin
gökyüzü doluydu.
Bugün bir çocuk yapalım
diye düşündüm
gün bir yığın çocuk için biçilmiş kaftandı-
bir kızımız olur belki

(Aus "Zeit-Gedichte", Kürbiskern Damnitz Verlag, München 1978)

Doğal-Manevra

Çizmelerin
ve tüfek dipçiklerinin arasında
tünemiş kelebekler
Karıncalar geziniyor fişekliklerde
ve topların nişangahında
geniş daireler çiziyor kırlangıçlar
tozlu yollarda
gıcırdayan tanklar

(Aus "Zeit-Gedichte", y.a.g.e.)

Kaldırımcı

O oyma yazılarınız
kim okuyabilir onları?
Her harf çekiyor
birkaç kilo
Kilometreler boyu romanlar
döşenmiş çoktan
birçok insan
ve şiirler yerleştiriliyor
ağaçların çevresine
küçük taşlar ile birlikte
onları koruyacak biçimde

(Aus "Zahntag", Asso Verlag, Oberhausen 1975)

Bize Gelen Kitaplar...

La Poesie Turque (TÜRK ŞİİRİ)
Info-Türk Yayınları
Brüksel'deki Info-Türk'ün yayımladığı "La poesie Turque" (Türk Şiiri) adlı kitapta Yunus Emre'den Yaşar Miraç'a kadar Türk şiirinden Fransızcaya çevrilen örnekler var.

ZAMANI DURDURABİLMEK
Metris'ten Röportajlar

Mecit Ünal

Yeni Sesler: 13

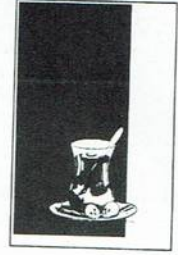
Mecit Ünal ZAMANI DURDURABİLMEK (Röportaj)
Yeni Sesler Yayınları
1989 Yunus Nadi Ödülü'nü kazanan Mecit Ünal'ın Metris'ten röportajları toplum gerçekliğimizin acı bir panoraması.

Vicdan Demir ICH HULDIGE DIR MEIN HERZ (Gedichte)
Ortadoğu Yayınları
Genç şair Vicdan Demir "Sana Gönümü Veriyorum" adlı Almanca şiirleriyle dik-katleri çekiyor.

Haydar Eroğlu

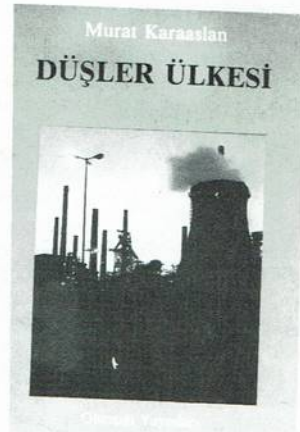
AGLAR MİSİN, GÜLER MİSİN?

Haydar Eroğlu AGLAR MİSİN, GÜLER MİSİN? (Şiirler)
Gerçek Sanat Yayınları
Haydar Eroğlu'nun şiirleri tatlı-sert bir espride "Ağlar mısın, Güler mısın?" adıyla yayımyanmış.

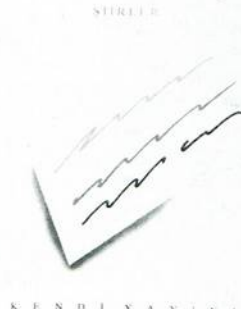

Nihat Behram CENK ÇEŞİTLEMESİ (Şiirler)
Yurt Yayınları
Nihat Behram'ın "Cenk Çeşitlemesi" adlı kitabında toplumsal gerçekçi şiirlerin zengin bir çeşitlemesi var.

Murat Karaaslan DÜŞLER ÜLKESİ (Öyküler)
Günışığı Yayınları
"Düşler Ülkesi" adlı kitapta öykülerini toplayan Murat Karaaslan Almanya'dan kesitler sunuyor.

abdülkadir paksoy

Abdülkadir Paksoy ŞİİRLER Kendi Yayıncılık
Abdülkadir Paksoy kitabının adına "Şiirler" demiş. Aynı bir ad koymaya gerek görme-miş. Belki doğrusu da bu.

Bahattin Gemici
Sing' weiter dein Lied

Bahattin Gemici SING' WEITER DEIN LIED (Gedichte)
Ortadoğu Yayınları
Bahattin Gemici'nin "Türkü-nü Gene Söyle" adlı Almanca şiirleri ilgiyle okunuyor.